

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**І. В. Пушкарь
Н. М. Проскуріна**

АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності «Облік і оподаткування»
освітньо-професійної програми «Облік і аудит»**

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № від

**Запоріжжя
2024**

УДК 005.52:658(075.8)
П912

Пушкарь І. В., Проскуріна Н. М. Аналіз господарської діяльності : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Облік і аудит». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. 115 с.

Навчальний посібник підготовлено відповідно до силабуса навчальної дисципліни «Аналіз господарської діяльності». У виданні розкрито сутність і роль аналізу господарської діяльності в системі управління, послідовно викладено теоретичні основи та методику аналізу ресурсів і ефективності їх використання, виробничої програми підприємства, витрат, фінансових результатів та інвестиційної діяльності. Для формування необхідних навичок запропоновано ситуаційні завдання різного рівня складності, питання і тести для самоконтролю знань. Визначення основних термінів і понять навчальної дисципліни подано у глосарії.

Для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Облік і аудит».

Рецензент

А. П. Кущик, кандидат економічних наук, професор кафедри фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку

Відповідальний за випуск

Н. М. Проскуріна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку та оподаткування

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ I Аналіз ресурсозабезпечення та ефективності використання ресурсів підприємства	
Тема 1 Теоретико-методичні основи аналізу господарської діяльності.....	6
Тема 2 Аналіз необоротних активів підприємства.....	19
Тема 3 Аналіз матеріальних ресурсів та ефективності їх використання.....	29
Тема 4 Аналіз використання трудових ресурсів і витрат на оплату праці...	40
Розділ II Аналіз бізнес-процесів і фінансових результатів діяльності підприємства	
Тема 5 Аналіз виробництва та реалізації продукції.....	51
Тема 6 Аналіз витрат підприємства.....	62
Тема 7 Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства.....	71
Тема 8 Аналіз інвестиційної діяльності підприємства.....	85
Тести для контролю знань.....	95
Глосарій.....	103
Рекомендована література.....	112
Використана література.....	114

ВСТУП

У сучасних умовах нестабільності та відсутності прогнозованості змін суттєво зростає роль аналізу господарської діяльності підприємства, оскільки необхідним є встановлення основних закономірностей його розвитку, виявлення впливу різноманітних чинників, підвищення ефективності виробництва у зв'язку з обмеженістю та зростанням вартості сировини, зростанням капіталомісткості виробництва. З огляду на це, економічний аналіз господарської діяльності є важливим елементом у системі управління підприємством, дієвим засобом виявлення внутрішньогосподарських резервів, основою розробки обґрунтованих, управлінських рішень, інструментом контролю за їх виконанням. Реалії сучасного стану розвитку вітчизняної економіки такі, що діяльність підприємств заради прибутку – це не кінцева мета, а одна з умов існування підприємства на ринку, тобто важливий не тільки прибуток, а й методи його досягнення для забезпечення ефективності підприємницької діяльності.

Відтак сучасна вітчизняна економіка потребує фахівців із глибокими знаннями методики проведення економічного аналізу господарської діяльності, здатних до розробки напрямків розвитку й посилення конкурентних позицій підприємства. Фахівець з обліку і оподаткування повинен стати повноцінним членом управлінської команди, мати аналітико-синтетичне мислення та володіти сучасними методиками, призначеними для підготовки інформації не лише у стандартних умовах, а і в ситуаціях ризику й невизначеності прийняття управлінських рішень.

Курс «Аналіз господарської діяльності» відповідно до освітньо-професійної програми «Облік і аудит» першого (бакалаврського) рівня належить до обов'язкових дисциплін циклу професійної підготовки спеціальності.

Основною метою вивчення здобувачами освіти дисципліни є засвоєння теоретичних знань і набуття навичок з організації та методики проведення аналізу господарської діяльності, розвиток здатності творчо підходити до вирішення аналітичних завдань відповідно до запитів системи управління підприємством.

Основні завдання курсу «Аналіз господарської діяльності»:

- ✓ набуття уявлення про місце та значення аналітичної системи в інформаційному забезпеченні користувачів обліково-аналітичної інформації у вирішенні проблем у сфері соціальної, економічної та екологічної відповідальності підприємства;
- ✓ засвоєння теоретико-методологічних основ та інструментів аналізу господарської діяльності;
- ✓ набуття вмінь застосовувати методи для виявлення резервів підвищення ефективності діяльності підприємства і його структурних підрозділів;
- ✓ набуття навичок з організації аналізу господарської діяльності на підприємстві та прийняття управлінських рішень на основі аналітичної

інформації;

✓ розвиток здатності формулювати аргументовані аналітичні висновки та надавати економічно-обґрунтовані пропозиції.

Дисципліна «Аналіз господарської діяльності» передбачає формування у студентів системи знань, умінь і навичок із надання об'єктивної оцінки господарської діяльності підприємства, діагностування основних проблем розвитку, вміння виявляти напрями вдосконалення та обґрунтування управлінських рішень, що спрямовані на підвищення ефективності використання ресурсів і реалізації бізнес-процесів на підприємстві.

У ході вивчення дисципліни студенти мають засвоїти теоретичні основи й методологічні аспекти аналізу господарської діяльності підприємства, оволодіти прийомами аналітичної оцінки бізнес-процесів та їх ресурсного забезпечення, опанувати методіку аналізу результативності господарської діяльності економічного суб'єкта, набути навичок дослідження процесів і явищ, що відбуваються на підприємстві, у їх взаємозв'язку та взаємозумовленості для виявлення непродуктивних витрат ресурсів і визначення внутрішніх резервів підвищення ефективності його господарської діяльності.

У разі успішного завершення курсу студент зможе:

✓ аналізувати показники виробництва та реалізації продукції з урахуванням маркетингової діяльності підприємства;

✓ аналізувати рівень ресурсозабезпечення та ефективність використання ресурсів;

✓ аналізувати й оцінювати ефективність управління витратами;

✓ аналізувати й оцінювати фінансовий стан і фінансові результати діяльності підприємства;

✓ виявляти вплив досліджуваних факторів на результуючі показники;

✓ визначати внутрішньогосподарські резерви;

✓ розробляти конкретні заходи щодо використання виявлених резервів підвищення ефективності діяльності підприємства;

✓ формувати та здійснювати обліково-аналітичну інформаційну підтримку управління підприємством з використанням сучасного методичного інструментарію аналізу господарської діяльності.

Відповідно до структурно-логічної схеми освітньо-професійної програми «Облік і аудит» курс «Аналіз господарської діяльності» тематично пов'язаний з такими дисциплінами, як «Економіка підприємства», «Статистика», «Теорія економічного аналізу», «Основи фінансового аналізу».

Запропоноване авторами видання сприятиме системному засвоєнню програмного матеріалу та формуванню необхідних умінь і навичок.

РОЗДІЛ I

АНАЛІЗ РЕСУРСОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА

ТЕМА 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета вивчення теми: ознайомлення зі змістом, об'єктом і предметом аналізу господарської діяльності; визначення ролі аналізу господарської діяльності в управлінні підприємством; систематизація функцій та завдань аналізу господарської діяльності відповідно до його мети та принципів; засвоєння методу та особливостей методики аналізу господарської діяльності; характеристика етапів організації аналізу на підприємстві.

План

- 1.1 Предмет, об'єкт та завдання аналізу господарської діяльності.
- 1.2 Метод і методика аналізу господарської діяльності.
- 1.3 Методика факторного аналізу.
- 1.4 Організація аналізу господарської діяльності.

Основні поняття теми: аналіз господарської діяльності, господарська діяльність, показник, резерв, фактор, метод, методика, факторний аналіз, детермінований факторний аналіз, стохастичний аналіз, ілімінування, організація аналізу господарської діяльності

1.1 Предмет, об'єкт та завдання аналізу господарської діяльності

Аналіз господарської діяльності необхідно розглядати як спеціальну галузь знань і як функцію управління підприємством. Відмінність полягає в тому, що завдання функції управління – організація і використання такої системи економічного аналізу, яка б забезпечувала наукове управління виробництвом, а завдання науки – розробка методології та методики його проведення.

Аналіз господарської діяльності як система спеціальних знань пов'язана з дослідженням економічних явищ і процесів на макрорівні, які відбуваються внаслідок господарської діяльності підприємства.

Термін «аналіз» (грец. – *розкладання, розчленування*) у вузькому розумінні означає уявне або реальне розкладання явища або предмета на складові елементи для їх вивчення. Зворотною до аналізу процедурою є синтез як метод пізнання явищ, предметів і процесів шляхом об'єднання їх складових частин у єдине ціле. Аналіз часто поєднується із синтезом для узагальнення результатів і формування цілісного уявлення про об'єкт дослідження.

Об'єкт аналізу господарської діяльності – процеси, явища і результати

господарської діяльності підприємства, які відображаються в системі економічних показників.

Предмет аналізу господарської діяльності – причинно-наслідкові зв'язки між різними економічними явищами і процесами, що формують результати господарській діяльності підприємства.

Змістом аналізу господарської діяльності є комплексне дослідження основних процесів діяльності підприємств та їх структурних підрозділів, визначення причинно-наслідкових зв'язків і тенденцій розвитку з метою підвищення ефективності діяльності та обґрунтування управлінських рішень.

Суспільно корисна діяльність суб'єктів господарювання щодо систематичного виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, яка здійснюється на постійній основі й передбачає одержання доходу в грошовій, матеріальній або інших формах, називається *господарською діяльністю підприємства*. Для узгодження видів діяльності та раціонального використання ресурсів на різних її стадіях необхідне ефективне управління підприємством на основі реалізації функцій управління: аналіз – планування – організація – облік – контроль – регулювання – аналіз. Результати аналізу слугують цілям управління як засіб обґрунтування управлінських рішень і одночасно як засіб контролю за їх виконанням. Відтак особливістю аналізу господарської діяльності є його іманентний зв'язок зі всіма функціями управління.

Аналіз господарської діяльності як функція управління забезпечує виявлення та реалізацію внутрішньогосподарських резервів, науковість розробки планів і обґрунтування управлінських рішень.

Отже, у процесі аналізу господарської діяльності реалізуються його **основні функції**: оцінювальна, діагностична, пошукова.

Оцінювальна функція забезпечує встановлення відмінностей фактично досягнутого стану від запланованих чи теоретично обґрунтованих значень показників і потенційних можливостей. *Діагностична функція* передбачає формування якісної характеристики об'єкта аналізу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. *Пошукова функція* обґрунтовує рекомендації щодо приведення об'єкта аналізу в бажаний стан.

Зміст і предмет аналізу визначають і його **основні завдання**.

1. Оцінка стану та встановлення тенденцій окремих економічних явищ і процесів у конкретних умовах підприємства. Аналіз господарської діяльності базується на принципі діалектики, тобто розглядає явища і процеси господарської діяльності як такі, що постійно змінюються, розвиваються. Маючи справу з показниками ряду динаміки, аналітик завжди намагається виявити тенденцію – головну закономірність розвитку явища або процесу.

2. Обґрунтування поточних і перспективних планів і прогнозів розвитку підприємства. Аналіз є базою планування, засобом оцінки виконання плану, оцінки доцільності обраної стратегії та контролю досягнення визначених цілей. Складання науково обґрунтованих планів чи розробка прогнозів неможливі без аналітичних розрахунків. На стадії виконання плану економічний аналіз забезпечує виявлення рівня його виконання в кожний конкретний момент, виявлення недоліків і причин їх виникнення. Особливо важливо з'ясувати

причини, що гальмують досягнення передбачених показників.

3. Об'єктивна і всебічна оцінка виконання цільових завдань і планів. Оцінка виконання планів проводиться за показниками: обсяги, терміни, якість виготовленої та реалізованої продукції, понесені витрати, отримані доходи тощо. *Показники* – узагальнена характеристика певного економічного процесу, об'єкта чи явища відносно конкретного місця і часу. В процесі аналізу особливу увагу необхідно приділяти встановленню причин невиконання плану та визначенню їх впливу на результати діяльності підприємства.

4. Визначення результатів діяльності, ефективності використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів. *Ресурси* – фактори, що використовуються для виробництва економічних благ. Існує чимало видів класифікації ресурсів. Для виробничої сфери найбільш поширена така класифікація: трудові ресурси, основні засоби та предмети праці. Виділяють також природні, інтелектуальні, інформаційні, фінансові та інші види ресурсів.

5. Виявлення й вимірювання внутрішніх резервів підвищення ефективності діяльності та заходів їх впровадження. *Резерви* – це невикористані можливості зростання та вдосконалення виробництва, поліпшення його економічних результатів. Резерви виробництва виявляються і вимірюються за допомогою дослідження впливу факторів на результативний показник. *Фактор* – це рушійна сила, причина будь-якого процесу, який відбувається на підприємстві. У процесі аналізу не тільки виявляються основні фактори впливу на господарську діяльність, а й вимірюється сила їх впливу.

6. Обґрунтування заходів, спрямованих на активізацію використання виявлених резервів та прийняття раціональних управлінських рішень. Аналіз господарської діяльності дозволяє оцінити результати реалізованих управлінських рішень шляхом порівняння запланованих і фактичних значень показників, які кількісно характеризують рівень досягнутого, визначити відхилення та виявити і оцінити чинники, що вплинули на ці відхилення.

Отже, аналіз господарської діяльності є спільною функцією управління, яка покликана забезпечити характеристику стану, результатів діяльності та перспективу розвитку керованого об'єкта, виявляти величину і характер причин відхилень і наявні резерви виробництва; органічно взаємопов'язаний з функціями планування, нормування, регулювання, обліку, контролю; забезпечує виконання перерахованих функцій управління.

1.2 Метод і методика аналізу господарської діяльності

Метод аналізу господарської діяльності – науковий спосіб вивчення господарської діяльності підприємства, який реалізується в його методиці. Це сукупність прийомів і способів дослідження господарської діяльності підприємства шляхом виявлення і визначення взаємозв'язку та зміни його параметрів, кількісного та якісного вимірювання впливу окремих факторів та їхньої сукупності на цю зміну.

Метод аналізу господарської діяльності має певні особливості:

– системний підхід до аналізу економічних явищ і процесів, який полягає

у комплексному вивченні різноманітних зв'язків і факторів, що впливають на результати діяльності підприємства;

- використання для аналізу системи показників, які всебічно характеризують господарську діяльність підприємства;

- вивчення економічних явищ в динаміці, встановлення взаємозв'язку між показниками господарської діяльності та кількісне визначення впливу окремих факторів;

- єдність аналізу і синтезу як двох сторін пізнання явищ і процесів.

Метод реалізується через використання конкретних методик аналізу.

Під **методикою аналізу господарської діяльності** розуміють сукупність методів, прийомів і способів, які визначають алгоритм процесу проведення аналізу у визначеній послідовності для досягнення поставленої мети.

Розрізняють загальну та часткову методики. *Загальна методика* – це методика дослідження, яку можна використовувати до різних об'єктів аналізу в різних галузях економіки. *Часткова методика* – конкретизує загальну, враховуючи особливості певних об'єктів аналізу.

Усі прийоми аналітичного дослідження можна розподілити на якісні (абстрактно-логічні) та кількісні.

Якісні не дають числової характеристики явищ, що досліджуються, а тільки визначають способи підходу до вивчення закономірностей. До якісних прийомів відносять аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, порівняння, комплексний підхід, аналогію, системний підхід, евристичні прийоми.

Кількісні прийоми дослідження дають числову характеристику досліджуваних процесів (явищ) і поділяються на описові й аналітичні.

Описові прийоми – визначається масштаб, розмір, тенденція, динаміка, структура економічних явищ (середні та відносні величини, ряди динаміки, графічний прийом, структурні та типологічні групування).

Аналітичні прийоми – визначаються не лише показники, що характеризують економічні процеси, а й досліджується причинно-наслідкова залежність явищ, сила впливу окремих чинників на предмет дослідження. Своєю чергою аналітичні прийоми поділяються на прийоми, які досліджують функціональні (детерміновані) зв'язки і прийоми для дослідження стохастичних взаємозв'язків (аналітичні групування, кореляційно-регресивний метод, дисперсійний і компонентний аналіз) та прийоми оптимізації (лінійне й аналітичне програмування, теорії ігор і масового обслуговування тощо).

Поряд із загальними прийомами аналізу в ході системних досліджень використовують і *евристичні прийоми*, які ґрунтуються на інтуїції та досвіді аналітиків (експертних оцінок: індивідуальні, колективні). *Методи експертних оцінок* – комплекс логічних і математичних прийомів і процедур, що забезпечують отримання від фахівців-експертів інформації, яка дає змогу оцінити причини, що посприяли досягненню високого рівня господарювання, підготувати й вибрати раціональні управлінські рішення. Розрізняють: індивідуальні (метод інтерв'ю, анкетування, аналітичні доповідні записки тощо); колективні (метод дискусії, «мозкового штурму», організація роботи експертів щодо застосування методики «відстороненого оцінювання»,

синектики, метод Дельфі тощо). Застосування тих чи інших способів залежить від мети та глибини аналізу, об'єкта дослідження, технічних можливостей виконання розрахунків.

До *математичних прийомів (способів) аналізу* відносяться:

- традиційні логічні способи обробки інформації (порівняння, відносні та середні величини, групування, балансові, графічні, табличні);
- способи детермінованого факторного аналізу (ланцюгові підстановки, абсолютних різниць, індексний, відносних різниць, інтегральний тощо);
- способи стохастичного аналізу: кореляція (парна, рангова, канонічна); регресійний аналіз; дисперсійний аналіз; компонентний аналіз; сучасний багатомірний факторний аналіз тощо;
- способи оптимізації показників (математичне програмування, дослідження операцій, теорія ігор, теорія масового обслуговування; сітьові методи планування та управління, теорія управління запасами тощо).

Порівняння – зіставлення аналітичних показників із метою визначення загальних і специфічних ознак економічних явищ, тенденцій і закономірностей їх розвитку, початковий етап реалізації аналізом своєї цільової функції. Важлива умова – забезпечення порівнянності показників за всіма параметрами:

- нейтралізація впливу цінового фактора;
- нейтралізація можливих кількісних відмінностей;
- нейтралізація відмінностей у структурі;
- використання при порівнянні однакових періодів часу;
- розрахунок порівнюваних показників за єдиною методикою;
- забезпечення зіставності вихідних умов діяльності.

Використання прийому порівняння до економічних явищ дає змогу провести горизонтальний, вертикальний, трендовий, а також одновимірний і багатовимірний аналіз.

Горизонтальний аналіз – дослідження зміни показників у часі з розрахунками абсолютних і відносних відхилень. Аналіз показників динаміки дає змогу визначити: напрям зміни показників (зростання, зменшення, стабільність або нестабільний характер); наявність тенденцій у зміні показників (сезонність, циклічність); середній рівень показників та варіацію.

Трендовий аналіз – визначення тренду (основної тенденції у динаміці показників) за інформацією кількох періодів. Цей прийом дозволяє здійснювати екстраполяцію (прогнозування) економічних показників на наступні періоди, проводити перспективний аналіз.

Вертикальний аналіз – визначення структурних показників об'єкта дослідження (наприклад, структури обсягу виробництва, майна тощо). За допомогою вертикального аналізу порівнюються відносні показники підприємств, що істотно різняться за абсолютними показниками.

Одновимірний аналіз – порівнюються один чи декілька показників за одним об'єктом чи декількома об'єктами за одним показником.

Багатовимірний аналіз – порівнюється діяльність декількох суб'єктів за широким спектром показників із визначенням еталона та використовується для визначення рейтингу кожного підприємства в сукупності підприємств.

Абсолютні величини – показують, як змінюється показник протягом певного періоду часу або наскільки один порівнянний показник (об’єкт, явище) відрізняється від іншого за певною ознакою в абсолютному виразі.

Відносні величини обчислюються шляхом побудови часового ряду, тобто вони характеризують зміну того чи іншого показника в часі у відносному виразі. Здебільшого відносні величини є співвідношення двох абсолютних величин (відсоток виконання плану, темпи зростання тощо).

Середні величини використовуються в аналізі для виявлення загальної характеристики явищ і процесів, а також для розрахунку кількісного значення якісного фактора впливу. Найпоширеніші види середніх значень: середнє арифметичне – просте і зважене; середнє геометричне тощо).

Групування – зведення економічних показників в однорідні групи за певними ознаками з метою систематизації матеріалу для аналітичного опрацювання. Залежно від мети розрізняють такі види групування: типологічні, структурні, аналітичні. Групування є важливою підготовчою стадією для поглибленого аналізу зібраної інформації.

Балансовий спосіб використовують для відображення співвідношень, пропорцій взаємопов’язаних економічних показників у формі балансу (баланси робочого часу, матеріальні, платіжні тощо).

Табличний спосіб використовують як раціональну форму оформлення інформації та результатів аналізу за допомогою аналітичних таблиць.

Для кращого сприйняття економічних явищ і процесів, а також тенденцій їхньої зміни та розвитку використовують *графічні способи*. *Графік* – це особливий спосіб наочного відображення й узагальнення аналітичної інформації про господарську діяльність підприємства за допомогою геометричних фігур, рисунків та інших графічних засобів. Найчастіше в процесі аналізу застосовують лінійні, стовпчикові, секторні графіки, гістограми, сіткові графіки, аналітичні графіки на основі «дерева цілей». *Дерево цілей* – спосіб узгодження різних за рівнями цілей підприємства, що ґрунтується на розробці блок-схеми послідовності виконання завдань, в якій цілі нижчого рівня є завданнями, виконання яких забезпечить досягнення цілей вищого рівня.

1.3 Методика факторного аналізу

Усі явища та процеси господарської діяльності підприємства знаходяться у взаємозв’язку та взаємозалежності. Відповідно, одним із найважливіших завдань аналізу господарської діяльності є вивчення і вимірювання впливу факторів на величину досліджуваних економічних показників. Для оцінки цього впливу застосовують методика факторного аналізу.

Факторний аналіз – методика комплексного й системного вивчення та кількісного вимірювання впливу окремих факторів на розмір результативного показника. Це визначення впливу окремих факторів на зміну результативних показників за допомогою детермінованих і стохастичних моделей з використанням прийомів елімінування та економіко-статистичних методів.

Результативний показник – об’єкт дослідження, який змінюється під

впливом певних факторних показників і характеризує наслідок зміни. *Факторні показники* є причиною зміни результативного показника. Сукупність факторних і результативних показників, пов'язаних певною залежністю, називають *факторною системою*. Характер залежності між факторами та результативним показником визначає прийоми та способи факторного аналізу.

Детермінований факторний аналіз – методика дослідження впливу факторів, зв'язок яких із результативним показником носить функціональний характер, при якому зміна однієї ознаки на певну величину викликає за собою зміни іншої ознаки на чітко визначену величину. Це жорстко детермінований зв'язок, у якому спостерігається повна відповідність між причиною і наслідком.

Стохастичний аналіз – методика дослідження факторів, зв'язок яких із результативним показником є неповним, ймовірним і кореляційним. При кореляційній залежності зміна аргументу може дати декілька значень приросту функції залежно від поєднання інших факторів, що визначають цей показник. Кореляційний зв'язок досліджують за допомогою методів стохастичного аналізу (економіко-математичні методи, зокрема: кореляційно-регресійного аналізу, дисперсійного аналізу, аналітичних групувань тощо).

Основні етапи проведення факторного аналізу: постановка мети аналізу та вибір факторних показників; визначення характеру залежності (функціональний, кореляційний); побудова факторної моделі; вибір способів факторного аналізу; формулювання аналітичних висновків і рекомендацій.

Факторна модель – це математична формула розрахунку результативного показника. Типи факторних моделей у детермінованому факторному аналізі:

- адитивна (факторні показники наведені у вигляді алгебраїчної суми);
- мультиплікативна (факторні показники подані у вигляді добутку);
- кратна (факторні показники наведені у вигляді частки);
- змішана (поєднання наведених вище моделей).

У детермінованому аналізі використовують такі способи: ланцюгових підстановок; абсолютних різниць; відносних різниць; індексний тощо. Вони ґрунтуються на прийомі елімінування.

Елімінування (лат. *eliminare* – виношу за поріг) – прийом економічного аналізу, що полягає у послідовному вивченні ізольованого впливу дії конкретного фактора на результативний показник при умовній незмінності впливу інших факторів. Елімінування базується на побудові факторної моделі показників, що перебувають у функціональній залежності.

Спосіб ланцюгових підстановок – полягає в послідовній заміні базисної величини кожного факторного показника на фактичну величину (показники звітного періоду) та порівнянні результатів кожного наступного розрахунку з попереднім, що дає змогу визначити величину впливу окремих факторів на результативний показник.

Кількість підстановок дорівнює кількості факторів, що впливають на результативний показник. При цьому необхідно дотримуватися послідовності заміни показників: кількісні, структурні, якісні. Перевірка розрахунку проводиться на основі складання балансу відхилень: загальна сума приросту результативного показника повинна дорівнювати алгебраїчній сумі впливу факторів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Схема виявлення впливу факторів способом ланцюгових підстановок

Номер підстановки	Фактори впливу			Результативний показник (У)	Вплив факторів
	А	В	С		
Нульова	A_0	B_0	C_0	U_0	-
Перша	A_1	B_0	C_0	$U_{ум1}$	$\Delta U_A = U_{ум1} - U_0$
Друга	A_1	B_1	C_0	$U_{ум2}$	$\Delta U_B = U_{ум2} - U_{ум1}$
Третя	A_1	B_1	C_1	U_1	$\Delta U_C = U_1 - U_{ум2}$
Балансова перевірка					$\Delta U = \Delta U_A + \Delta U_B + \Delta U_C$

Умовні позначення: ΔU_A , ΔU_B , ΔU_C – зміна значення результативного показника внаслідок дії відповідного фактора.

Спосіб абсолютних різниць передбачає розрахунок абсолютного відхилення між звітними та базовими факторними показниками, які підставляють до моделі результативного показника. При цьому для визначення впливу кількісного показника абсолютне відхилення за ним поєднують із базисним значення якісного фактора, а для визначення впливу якісного фактора абсолютну різницю за цим показником поєднують зі звітним значенням кількісного фактора (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Схема виявлення впливу факторів способом абсолютних різниць

Фактори	Величина показників (факторів)			Вплив факторів
	А	В	С	
А	ΔA	B_0	C_0	$\Delta U_A = \Delta A \times B_0 \times C_0$
В	A_1	ΔB	C_0	$\Delta U_B = A_1 \times \Delta B \times C_0$
С	A_1	B_1	ΔC	$\Delta U_C = A_1 \times B_1 \times \Delta C$
Балансова перевірка				$\Delta U = \Delta U_A + \Delta U_B + \Delta U_C$

Умовні позначення: ΔA , ΔB , ΔC – абсолютне відхилення значення факторних показників; ΔU_A , ΔU_B , ΔU_C – зміна значення результативного показника внаслідок дії відповідного фактора.

Спосіб відносних різниць ґрунтується на розрахунку відносних відхилень фактичних показників звітної періоду від базового періоду. Величина впливу кожного фактора визначається множенням відхилення зміни даного фактора на базисну величину результативного показника з урахуванням впливу попередніх факторів (табл. 1.3).

Таблиця 1.2 – Схема виявлення впливу факторів способом відносних різниць

Фактори	Величина показників (факторів)			Вплив факторів
	А	В	С	
А	$\Delta A\%$			$\Delta U_A = \frac{U_0 \times \Delta A\%}{100}$
В		$\Delta B\%$		$\Delta U_B = \frac{(U_0 + \Delta U_A) \times \Delta B\%}{100}$
С			$\Delta C\%$	$\Delta U_C = \frac{(U_0 + \Delta U_A + \Delta U_B) \times \Delta C\%}{100}$
Балансова перевірка				$\Delta U = \Delta U_A + \Delta U_B + \Delta U_C$

Умовні позначення: $\Delta A\%$, $\Delta B\%$, $\Delta C\%$ – відносне відхилення значення фактичних показників. ΔU_A , ΔU_B , ΔU_C – зміна значення результативного показника внаслідок дії відповідного фактора.

Індексний спосіб ґрунтується на побудові локальних (агрегованих) індексів із послідовною ланцюговою заміною, що дозволяє оцінити у відносному виразі вплив окремих факторів на результативний показник. Використання індексного способу в факторному аналізі базується на таких положеннях: індекс результативного показника дорівнює добутку індексів показників-факторів; різниця між чисельником і знаменником індексу відображає абсолютну зміну показника; зміна результативного показника дорівнює сумі змін показників-факторів.

Спосіб ланцюгових підстановок можна застосовувати для розрахунку впливу факторів у всіх типах факторних моделей. Доцільність застосування інших розглянутих способів: абсолютних різниць – у мультиплікативних і змішаних моделях, відносних різниць – тільки у мультиплікативних моделях і при великій кількості факторів; індексний – у мультиплікативних і кратних моделях, якщо кожен фактор є складним (сукупним) показником.

1.3 Організація аналізу господарської діяльності

Під **організацією аналізу господарської діяльності** на підприємстві розуміють цілеспрямовану діяльність щодо впорядкування і вдосконалення методики й техніки аналізу, процесів збору первинної аналітичної інформації, її обробки, узагальнення та отримання аналітичних результатів, необхідних для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Організація аналітичної роботи на підприємстві має будуватися на плановій основі, базуватися на основних принципах і сучасних методиках, а також забезпечувати дієвість аналітичного процесу, що передбачає:

- ✓ визначення суб'єктів і об'єктів аналізу;
- ✓ вибір організаційних форм проведення аналізу;
- ✓ планування аналітичної роботи;
- ✓ інформаційне та методичне забезпечення аналізу;
- ✓ аналітичне опрацювання даних;
- ✓ документальне оформлення результатів аналізу.

Організацію аналітичної роботи на підприємстві потрібно розглядати як особистий вид діяльності колективу людей – виконавців аналізу та як технологічний процес, що являє собою сукупність певних операцій. Аналіз господарської діяльності передусім повинен базуватися на основних *принципах*: системності, комплексності, об'єктивності, ефективності, дієвості.

Основні суб'єкти проведення аналізу – вище керівництво підприємства. Як правило, організатором і користувачем результатів аналізу господарської діяльності є вище керівництво підприємства. Виділяють централізовану та децентралізовану форми організації аналізу господарської діяльності. Централізована форма передбачає зосередження аналітичної роботи в спеціальному структурному підрозділі, що гарантує чіткий розподіл функцій між виконавцями, єдність методичного забезпечення аналізу й можливість використання прогресивних інформаційних технологій. При децентралізованій формі кожний структурний підрозділ здійснює певний комплекс аналітичних робіт відповідно до їх

функціональних компетенцій.

Важливою умовою, від якої залежить дієвість і ефективність аналізу господарської діяльності, є планомірний характер його проведення. План аналітичної роботи складають на рік із деталізацією за кварталами, в якому вказують конкретні об'єкти аналізу, терміни його проведення, відповідальних виконавців, технічні засоби та джерела інформації. План тематичного аналізу формується на основі комплексного із зазначенням відповідних виконавців.

Реалізація заходів, передбачених у плані аналізу, здійснюється в певній послідовності трьох етапів: підготовчого, основного і завершального.

Підготовчий (попередній) етап – комплекс робіт, під час яких здійснюється підготовка різної інформації до аналітичної обробки. На підготовчому етапі: складають програму аналізу; уточнюють об'єкти, мету, завдання; визначають виконавців і розподіляють між ними функції; обирають методику аналізу – конкретні методи, способи, прийому дослідження; систему аналітичних показників; фактори впливу на зміну показників; порядок формування висновків за результатами аналізу; визначають джерела інформації та вирішують інші питання щодо організації та забезпечення проведення аналізу.

Основний етап – аналітична обробка вхідних даних і формування вихідних даних для використання в підготовці управлінських рішень. На цьому етапі безпосередньо проводиться аналітична робота, в процесі якої реалізується методика аналізу. Він включає систематизацію вихідної інформації, перевірку достовірності даних, аналітичне опрацювання та створення додаткової аналітичної інформації, вивчення напрямів і причин відхилень, проводяться розрахунки основних показників, розраховується вплив факторів і розкриваються причинно-наслідкові зв'язки між ними.

Завершальний етап – це систематизація та узагальнення результатів аналізу. На завершальному етапі дають аналітичну оцінку діяльності підприємства, розробляють висновки та пропозиції. Узагальненні результати повинні охоплювати всі сторони дослідження, починаючи з виявлених втрачених можливостей і закінчуючи інформацією про внутрішні резерви. Результати аналізу господарської діяльності на підприємстві можуть бути оформлені у вигляді таких документів: пояснювальна записка – складають переважно при наданні результатів аналізу вищому органу управління або контролю, аналітична довідка – містить висновок про результати господарської діяльності підприємства і пропозиції щодо підвищення їх ефективності, аналітичний висновок – готується за результатами зовнішнього аналізу.

Важливе значення в організації аналізу господарської діяльності має його інформаційне забезпечення.

Комплексна оцінка результатів господарської діяльності підприємства є досить трудомістким процесом, що пов'язаний з обробкою значної кількості зовнішніх і внутрішніх джерел інформації, тому для підвищення її оперативності й аналітичності доцільним є застосування сучасних інформаційних технологій обробки даних за допомогою відповідного програмного забезпечення.

Програмне забезпечення аналізу господарської діяльності підприємства

являє собою комплекс спеціально розроблених програмних продуктів для проведення аналітичних досліджень, які забезпечують системність і комплексність, максимальну оперативність, багатоваріантність і значущість для управління отриманої за результатами аналізу інформації.

Сучасний стан аналізу господарської діяльності можна охарактеризувати як абстрактно-логічний метод пізнання, який розширює сферу його застосування та змінює свої завдання та функції, щоб адаптуватися до нових умов господарювання. Актуальні напрями аналітичних досліджень: поглиблене вивчення потреб ринку; ґрунтовне дослідження ефективності інвестицій; ретельне вивчення кредитної та конкурентної здатності підприємств; дослідження пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної діяльності; вивчення вимог споживачів щодо якості товарів та надання послуг.

Контрольні запитання

1. У чому полягає взаємозв'язок аналізу господарської діяльності та системи управління?
2. Наведіть визначення об'єкта та предмета аналізу господарської діяльності.
3. Охарактеризуйте метод аналізу господарської діяльності.
4. Які особливості застосування методу порівняння?
5. Назвіть види факторного аналізу та їх відмінності.
6. У чому полягає сутність прийому елімінування?
7. Розкрийте алгоритм застосування способу ланцюгових підстановок.
8. У чому полягає сутність способу абсолютних та відносних різниць?
9. Поясніть особливості організації аналітичної роботи на підприємстві.
10. Охарактеризуйте етапи аналітичної роботи на підприємстві.

Завдання для самостійного виконання

Задача 1. На підставі вихідної інформації, наведеній в таблиці, необхідно проаналізувати виконання плану обсягу випуску товарної продукції з визначенням абсолютного та відносного відхилення фактичних показників, порівняно з плановими. Крім того, необхідно розрахувати частку обсягу випуску товарної продукції за кожен квартал звітного року та визначити абсолютне відхилення за пунктами структури. Зробити висновок щодо виконання плану випуску продукції в цілому по підприємству та за кварталами звітного року.

Показники	План		Факт		Відхилення		
	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	абс. +,-	відносне , %	п.в., %
Обсяг випуску товарної продукції за рік	5336		5763				
У тому числі: за 1 квартал	1300		1542				
за 2 квартал	1416		1365				
за 3 квартал	1420		1520				
за 4 квартал	1200		1336				

✎ **Задача 2.** Проаналізувати динаміку обсягу реалізації товарної продукції в діючих і порівняльних цінах. Вихідна інформація для аналізу: за минулий рік обсяг реалізації становив 5336 тис. грн, за звітний рік – 5763 тис. грн. Середній рівень цін на промислову продукцію у звітному періоді підвищився на 11%. Аналіз необхідно виконати в табличній формі.

Визначити вплив на зміну обсягу реалізації таких факторів:

- зміна кількості реалізованої продукції;
- зміна цін реалізації.

Для розрахунку впливу факторів потрібно використовувати агрегатні індекси.

Зробити обґрунтований висновок щодо впливу кожного фактора на зміну випуску продукції.

✎ **Задача 3.** На підставі вихідної інформації за туристичною фірмою необхідно визначити, яким чином вплинуть на дохід від реалізації путівок такі фактори: середня вартість однієї реалізованої путівки; середня кількість путівок, реалізованих за один день; кількість відпрацьованих днів у досліджуваному періоді.

Розрахунок необхідно виконати способом:

- ланцюгових підстановок;
- абсолютних різниць;
- відносних різниць.

Зробити висновок щодо впливу кожного фактора на дохід від реалізації.

Показник	Попередній рік	Звітний рік	Динаміка	
			Δ абс. +,-	темп росту (%)
Обсяг випуску продукції, тис. грн	5336,0	5763,0		
Середньооблікова чисельність персоналу, осіб	400	425		
Кількість відпрацьованих днів одним працівником, днів	230	226		
Середньоденна продуктивність праці, грн				

Приклад виконання завдання

Задача. Проаналізувати динаміку випуску товарної продукції. Визначити вплив факторів у звітному періоді на обсяг товарної продукції з використанням відпрацьованого часу. Чи є резерви для зростання обсягу виробництва? Зробити висновок.

№ з/п	Показники	План	Факт
1.	Обсяг випуску товарної продукції, тис. грн	53 200	53950
2.	Відпрацьовано верстато/год, тис. год	13300	13250
3.	Виробіток за 1 верстато/год, грн	?	?

Розв'язання

№ з/п	Показники	План	Факт	відхилення абс. +/-	% вик. плану
1.	Обсяг випуску товарної продукції, тис. грн	53 200	53950	750	101,4
3.	Відпрацьовано верстатом/год, тис. год	13300	10790	-2510	81,1
4.	Виробіток за 1 верстатом/год, грн	4	5	1	125,0

Факторний аналіз. $Q = K_{в./г.} \cdot V_{1в./г.}$

Використовуючи наведену вище факторну модель та спосіб абсолютних різниць, визначимо вплив факторів.

1. Визначимо вплив на зміну обсягу випуску продукції зміни екстенсивного фактора.

$$(-2510) \cdot 4 = -10040 \text{ тис. грн}$$

2. Визначимо вплив на зміну обсягу випуску продукції зміни інтенсивного фактора.

$$10790 \cdot 1 = 10790 \text{ тис. грн}$$

3. Балансова перевірка результатів факторного аналізу:

$$\Delta Q_{\text{заг.}} = \Delta Q_{K_{в./г.}} + \Delta Q_{V_{1в./г.}} = -10040 + 10790 = 750 \text{ тис. грн}$$

Висновок. За звітний період план випуску продукції виконано на 101,4%. При плані випуску 53200 тис. грн фактично випущено на 53950 тис. грн, що більше планового показника на 750 тис. грн. При цьому виявлено, що на підприємстві відзначаються втрати робочого часу обладнання (плановий фонд використано на 81,1%). Ці втрати було покрито за рахунок зростання продуктивності устаткування на 25%, що забезпечило зростання обсягу випуску продукції на 10790 тис. грн.

Таким чином, на підприємстві є резерви для збільшення обсягу випуску продукції, зокрема більш повне використання робочого часу устаткування відповідно до запланованого рівня забезпечить збільшення обсягу випуску товарної продукції на 10040 тис. грн.

ТЕМА 2 АНАЛІЗ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

Мета вивчення теми: ознайомлення з метою, завданнями, об'єктами аналізу необоротних активів; з'ясування джерел інформації аналізу; визначення основних напрямів аналізу основних засобів; систематизація показників оцінки стану та руху основних засобів; характеристика методики аналізу ефективності використання основних засобів; розгляд системи ключових факторів впливу на фондівдачу та методики виявлення резервів збільшення випуску продукції за рахунок підвищення ефективності використання основних засобів.

План

- 2.1 Мета і завдання аналізу необоротних активів.
- 2.2 Аналіз забезпечення підприємства необоротними активами.
- 2.3 Аналіз стану основних засобів підприємства.
- 2.4 Аналіз ефективності використання основних засобів підприємства.

 Основні поняття теми: необоротні активи, основні засоби, виробничі основні засоби, невиробничі основні засоби, активна частина основних засобів, структура основних засобів, фондоозброєність, технічна озброєність, фондівдача, фондомісткість, фондорентабельність.

2.1 Мета і завдання аналізу необоротних активів

Важливою складовою майна підприємства є необоротні активи. Відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку **необоротні активи** – ресурси, які утримуються підприємством більше дванадцяти місяців або операційного циклу (якщо він перевищує дванадцять місяців) із метою отримання у майбутньому економічних вигод, пов'язаних з їх використанням. Відповідно, забезпеченість і рівень ефективності використання необоротних активів, своєчасне оновлення виробничих потужностей, зниження простоїв обладнання, підвищення інтенсивності його завантаження – це основні передумови успішної господарської діяльності підприємства.

Мета аналізу необоротних активів – визначення рівня забезпечення підприємства окремими видами цих активів і пошук резервів підвищення ефективності їх використання.

Основні завдання аналізу необоротних активів підприємства:

- визначення забезпеченості необоротними активами за їх видами;
- оцінка динаміки загального обсягу, складу, структури та структурних зрушень основних засобів і нематеріальних активів;
- визначення технічного стану основних засобів та рівня їх відтворення;
- оцінка рівня інтенсивного та екстенсивного завантаження обладнання;
- аналіз та оцінка ефективності використання основних засобів;
- визначення впливу ефективності використання основних засобів на зміну обсягу виробництва;
- виявлення резервів підвищення ефективності використання основних

засобів і нематеріальних активів.

Об'єкти аналізу: обсяги та структура основних засобів і нематеріальних активів; стан та ефективність використання основних засобів; резерви підвищення ефективності використання основних засобів.

Для аналізу необоротних активів підприємства використовують планову, обліково-звітну, необлікову інформацію. Зокрема: бізнес-план підприємства; план технічного розвитку; Баланс (Звіт про фінансовий стан); Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід); Звіт про рух грошових коштів, Примітки до річної фінансової звітності; статистична форма №11-ОЗ «Звіт про наявність та рух основних засобів, амортизацію (знос)». Із 2020 року введено в дію нові форми зі статистики капітальних інвестицій та основних засобів: форма №2-ОЗ ІНВ (річна) «Звіт про наявність і рух необоротних активів, амортизацію та капітальні інвестиції»; форма №2-інвестиції (квартальна) «Звіт про капітальні інвестиції». Основними джерелами необлікової інформації є галузеві нормативні акти відповідних міністерств і відомств, дані інвентаризації, проектно-кошторисна й технічна документація тощо.

2.2 Аналіз забезпечення підприємства необоротними активами

Аналіз забезпечення підприємства необоротними активами передбачає такі напрями: аналіз наявності, динаміки їх загального обсягу, структури та її зміни; аналіз динаміки складу та структури основних засобів.

У процесі аналізу необоротних активів найчастіше використовують їх оцінку за первісною і залишковою вартістю. Підсумок першого розділу активу балансу вказує на величину вартості необоротних активів підприємства.

Горизонтальний аналіз необоротних активів дозволяє визначити показники їх динаміки в загальному обсязі та за видами. Для цього використовують класифікацію необоротних активів.

1. За формою функціонування:

- матеріальні – основні засоби, незавершене будівництво, довгострокові біологічні активи, інвестиційна нерухомість;
- нематеріальні – вартість об'єктів промислової та інтелектуальної власності та майнових прав: права користування природними ресурсами, майном, права на знаки для товарів і послуг, на об'єкти промислової власності, авторські та суміжні з ними права, гудвіл, інші нематеріальні активи;
- фінансові – довгострокові фінансові інвестиції та дебіторська заборгованість, відстрочені податкові активи, інші необоротні активи.

2. За видами діяльності:

- операційні – необоротні активи, що безпосередньо використовуються підприємством для здійснення операційної діяльності: основні засоби, біологічні активи, нематеріальні активи операційної діяльності;
- інвестиційні – довгострокові активи, що сформовані підприємством у процесі реального та фінансового інвестування: інвестиційна нерухомість, капітальні інвестиції, довгострокові фінансові інвестиції.

3. За правом володіння та користування:

- власні – необоротні активи, що характеризуються ознаками власності (володіння, користування, розпорядження);
- орендовані – необоротні активи, за якими підприємство-орендар набуло права користування за плату протягом погодженого з орендодавцем строку.

У процесі аналізу виявляють види необоротних активів, за рахунок яких відбулася зміна їх загального обсягу.

Вертикальний аналіз дозволяє визначити структуру необоротних активів та її зміну. Висока частка нематеріальних активів у складі майна та її зростання у звітному періоді свідчить про інноваційний характер стратегії розвитку підприємства, орієнтацію на вкладення в інтелектуальну власність. Велика частка основних засобів у складі необоротних активів та її зростання у звітному періоді характеризує орієнтацію підприємства на створення матеріальних умов для розширення основної діяльності. Зростання частки довгострокових фінансових інвестицій свідчить про орієнтацію підприємства на інвестиційно-фінансову стратегію розвитку. Важливо визначити тенденції зміни частки довгострокової дебіторської заборгованості, оскільки це фактично вилучені з оборотного капіталу підприємства грошові кошти, а також фінансові необоротні активи є чутливими до інфляційних процесів.

Важливим напрямом є аналіз динаміки та структури *основних засобів*.

Аналіз динаміки наявності основних засобів дає змогу оцінити тенденції зміни виробничого потенціалу підприємства та виявити причини, які їх зумовили. Порівняння темпів приросту окремих груп основних засобів дозволяє виявити пріоритети в розвитку виробничого потенціалу. Для цього основні засоби поділяють за функціональним призначенням на виробничі та невиробничі. **Виробничі основні засоби** – функціонують у сфері матеріального виробництва підприємства. **Невиробничі основні засоби** – це засоби невиробничої сфери (житлові будинки, об'єкти соціально-культурного та побутового призначення, які перебувають на балансі підприємства).

А виробничі основні засоби – на активну й пасивну частину. **Активна частина основних виробничих засобів** – це та частина основних виробничих засобів, яка бере безпосередню участь у виробничому процесі та характеризує виробничі можливості підприємства й завдяки цьому забезпечує належний обсяг та якість продукції (робіт, послуг).

У процесі аналізу визначені темпи зростання загального обсягу основних засобів доцільно порівняти з темпами зростання обсягу виробництва продукції. А також досліджують зміни у структурі основних засобів і виявляють структурні зрушення. **Структура основних засобів** – співвідношення окремих груп основних засобів. Визначають та аналізують зміну часток окремих видів основних засобів у їх загальному обсязі з метою виявлення видової та натурально-речової структури основних засобів. Позитивними змінами за результатами аналізу вважається зростання питомої ваги активної частки основних засобів і перевищення темпів приросту активної частини, порівняно з пасивною частиною основних засобів.

Узагальнювальними показниками забезпечення виробничими основними

засобами є фондоозброєність і технічна озброєність праці.

Фондоозброєність визначається як відношення середньої вартості основних виробничих засобів за досліджуваний період до середньооблікової чисельності штатних працівників підприємства. Значення показника фондоозброєності показує, яка частина вартості основних засобів припадає на одного працівника підприємства. **Технічна озброєність праці** визначається як відношення активної частини основних виробничих засобів до середньооблікової чисельності працівників основної діяльності.

На обсяг, динаміку та структуру основних засобів впливають різні чинники, зокрема: галузь виробництва, характер та особливості виробничого процесу, технологія виробництва, форма та методи організації виробництва.

2.3 Аналіз стану основних засобів підприємства

Основні засоби – матеріальні активи, які перебувають у розпорядженні підприємства для використання в процесі виробництва, здачі в оренду або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання яких становить більше одного року.

Від стану основних засобів суттєво залежить рівень виробничого потенціалу підприємства. Аналіз та оцінку стану основних засобів, проводять на підставі таких показників, як коефіцієнт зносу, коефіцієнт придатності, коефіцієнт вибуття, коефіцієнт оновлення, коефіцієнт приросту (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Основні показники для аналізу руху та технічного стану основних засобів

Показник	Розрахунок	Характеристика
Коефіцієнт зносу	Розраховується як відношення зносу основних засобів на певну дату до їх первісної вартості на ту ж дату	Показує, яка частина вартості основних засобів перенесена на готову продукцію
Коефіцієнт придатності	Показник, зворотний до коефіцієнта зносу. Розраховується як відношення залишкової вартості основних засобів підприємства на певну дату до їх первісної вартості на ту ж дату	Показує, яка частина основних засобів придатна для експлуатації в процесі здійснення господарської діяльності
Коефіцієнт вибуття	Розраховується як відношення вартості основних засобів, що вибули за досліджуваний період, до вартості основних засобів на початок цього періоду	Показує частку вартості основних засобів, які вибули за певний період, у загальній вартості основних засобів на початок цього періоду
Коефіцієнт оновлення	Розраховується як відношення вартості надходження основних засобів за досліджуваний період до вартості основних засобів на кінець цього періоду	Показує частку вартості основних засобів або їх окремих груп, що надійшли за певний період, у загальній їх вартості
Коефіцієнт приросту	Розраховується як відношення вартості приросту основних виробничих засобів до вартості основних виробничих засобів на початок цього періоду	Характеризує рівень приросту основних засобів або їх окремих груп за певний період

Показники руху основних засобів можна оцінювати за загальною вартістю основних засобів, за активною частиною та окремими видами основних засобів. За даними про надходження і вибуття складають баланси основних засобів. У них відображають наявність засобів на початок року, надходження протягом року (загальне і за джерелами надходжень), вибуття протягом року (загальне і за напрямками вибуття) і наявність на кінець року.

Значення коефіцієнтів зносу та придатності суттєво залежать від методу нарахування амортизації, який застосовують на підприємстві, низьких темпів оновлення, несвоєчасного введення в експлуатацію основних засобів.

Результати аналізу технічного стану й руху основних засобів є інформаційною базою для перевірки виконання плану впровадження нової техніки, модернізації наявних технічних засобів, введення в дію нових об'єктів та виконання графіка ремонту основних засобів.

2.4 Аналіз ефективності використання основних засобів підприємства

Від ефективності використання основних засобів суттєво залежить ефективність використання всіх виробничих ресурсів підприємства. У процесі аналізу для узагальнювальної характеристики ефективності використання основних засобів визначають такі основні показники, як фондвіддача, фондомісткість, рентабельність основних засобів.

Фондвіддача – показник, який характеризує, скільки продукції у вартісному виразі вироблено на одиницю вартості виробничих основних засобів підприємства. Фондвіддача визначається як відношення вартості валової продукції за досліджуваний період до середньої вартості основних виробничих засобів за цей період.

Доповнити даний показник можна розрахунком фондвіддачі за окремими видами основних засобів основного виду діяльності.

Фондвіддача активної частини основних засобів визначається як відношення вартості валової продукції за досліджуваний період до середньорічної вартості активної частини основних засобів за цей період.

Фондомісткість – показник, обернений до фондвіддачі, який характеризує середню вартість основних виробничих засобів залучено для виробництва валової продукції вартістю в одну гривню. Фондомісткість визначається як відношення середньої вартості основних виробничих засобів за досліджуваний період до вартості валової продукції за цей період.

Доповнити даний показник можна розрахунком фондомісткості за окремими видами основних засобів основного виду діяльності.

Фондомісткість активної частини основних засобів визначається як відношення середньої вартості активної частини основних виробничих засобів за досліджуваний період до вартості валової продукції за цей період.

Індивідуальні (часткові) показники застосовують для аналізу ефективності використання окремих видів обладнання (наприклад, середній випуск валової продукції в натуральному вираженні на одиницю обладнання за зміну, випуск продукції на один квадратний метр виробничої площі та ін.).

Фондорентабельність – розраховується як відношення річної суми прибутку, одержаного від основної діяльності, до середньорічної вартості основних виробничих засобів, помножене на 100.

Умовний термін окупності – визначається відношенням середньорічної вартості основних виробничих засобів до прибутку, одержаного від основної діяльності. Значення цього показника не повинно перевищувати строку окупності капіталовкладень. Відповідно, позитивним є зменшення умовного терміну окупності.

У процесі аналізу ефективності використання основних засобів порівнюють фактичні показники з аналогічними показниками минулих періодів та з плановими показниками, вивчають їх динаміку та рівень виконання плану.

Потім проводять *факторний аналіз* для визначення впливу основних факторів на зміну їх величини, виявляють резерви підвищення ефективності використання виробничих основних засобів. Для виявлення резервів підвищення ефективності використання виробничих основних засобів, наведемо основні фактори впливу на фондovіддачу (рис. 2.1).

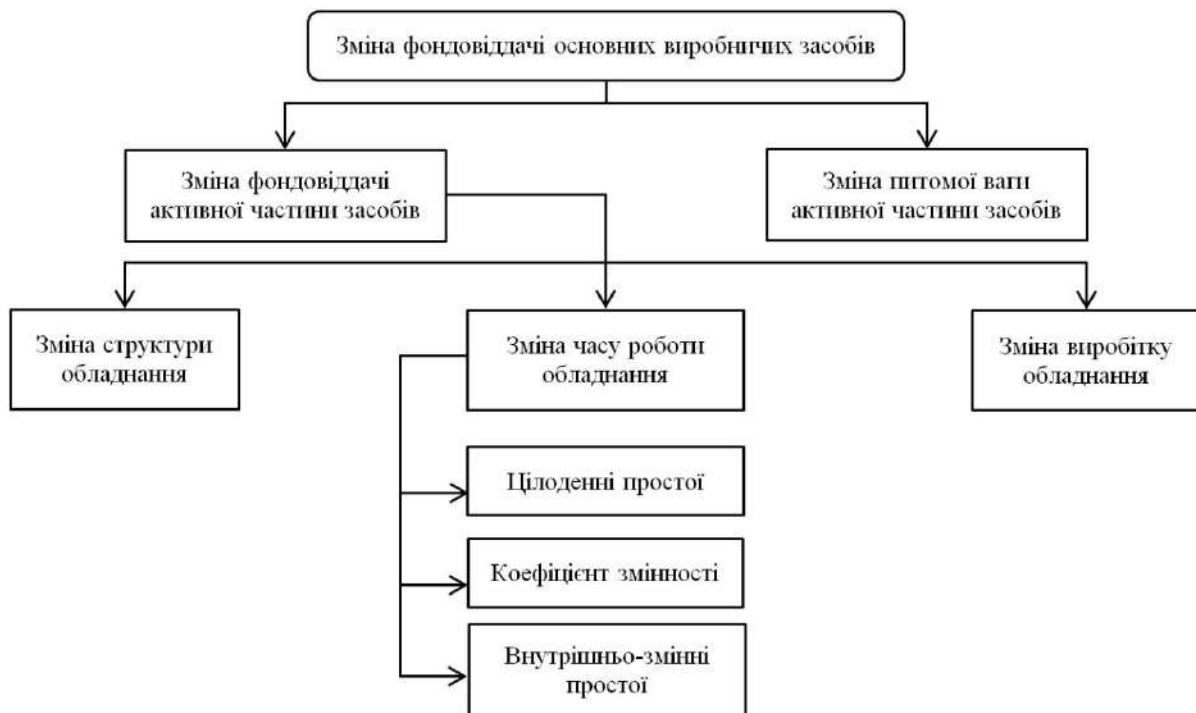

Рисунок 2.1 – Схема ключових факторів, що впливають на фондovіддачу

Факторний аналіз як один з визначальних напрямків аналізу спрямований не тільки на оцінку впливу кожного фактора на зміну досліджуваного показника, а є одним із основних інструментів пошуку резервів виробництва. Такими резервами може бути введення в дію невстановленого обладнання, його заміна та модернізація, скорочення цілоденних та внутрішньозмінних простоїв, підвищення коефіцієнта змінності, більш інтенсивне використання даного обладнання тощо.

На рівень фондovіддачі впливають різні фактори, пов'язані як зі зміною

обсягів продукції, так і з ефективністю використання основних виробничих засобів, зокрема, їх активної частини. При відборі факторів для подальшого аналізу потрібно враховувати ті, що:

1) прямо пов'язані з рівнем фондівіддачі, характеризують її як з погляду екстенсивного завантаження знарядь праці (завантаження за часом), інтенсивності їх використання, так і з погляду вартості знарядь праці, яка склалася на ринку;

2) містять параметри, які мають кількісну визначеність і можуть бути отримані з даних бухгалтерського обліку (або визначені на їх базі).

Для виявлення впливу на фондівіддачу окремих факторів використовують мультиплікативні моделі детермінованого факторного аналізу.

Для дослідження зміни фондівіддачі під впливом таких факторів, як частка активної частини основних виробничих засобів та їх фондівіддачі, використовують двофакторну мультиплікативну модель:

$$\Phi = A\Phi_{03} \cdot \Phi_{ач},$$

де Φ – фондівіддача;

$A\Phi_{03}$ – частка вартості активної частини виробничих основних засобів у загальній вартості;

$\Phi_{ач}$ – фондівіддача активної частини виробничих основних засобів.

Для факторного аналізу фондівіддачі активної частини виробничих основних засобів можна використовувати багатфакторну модель:

$$\Phi_{ач} = \frac{K \cdot \Phi_{РЧ} \cdot v_r}{03},$$

де K – кількість обладнання;

$\Phi_{РЧ}$ – фонд робочого часу одиниці обладнання;

v_r – середньогодинний виробіток одиниці обладнання.

Факторну модель фондівіддачі активної частини виробничих основних засобів можна розширити за рахунок деталізації фонду робочого часу у вигляді добутку середньої кількості днів, відпрацьованих одиницею обладнання, коефіцієнта змінності та середньої тривалості зміни.

Наступним напрямом аналізу є визначення впливу фондівіддачі на зміну обсягу виробництва продукції з визначенням впливу таких факторів, як середньорічна вартість виробничих основних засобів та їх фондівіддача:

$$Q = \overline{03} \cdot \Phi,$$

де Q – обсяг виробництва продукції;

$\overline{03}$ – середня вартість основних виробничих засобів за досліджуваний період;

Φ – фондівіддача.

Для факторного аналізу можна застосовувати один із способів детермінованого факторного аналізу. За результатами факторного аналізу визначають резерви збільшення обсягу виробництва продукції.

Після аналізу ефективності використання основних засобів доцільно провести аналіз використання виробничого обладнання. Варто проаналізувати забезпеченість підприємства обладнанням та повноту його використання. Розрізняють обладнання:

- наявне;
- встановлене (здане в експлуатацію);
- обладнання, яке фактично використовується у виробництві;
- обладнання, яке знаходиться в ремонті, резервне.

Для оцінки рівня використання, наявне обладнання порівнюють із встановленим, а встановлене – з працюючим, тому що не все наявне обладнання може бути встановлено й не все встановлене є в експлуатації.

Для характеристики рівня залучення обладнання у виробництво розраховують такі показники:

- коефіцієнт використання наявного обладнання;
- коефіцієнт використання встановленого обладнання.

Коефіцієнт використання наявного обладнання визначається як співвідношення кількості діючого обладнання до кількості наявного обладнання. *Коефіцієнт використання встановленого обладнання* визначається як співвідношення кількості діючого обладнання до кількості встановленого обладнання. *Потенційний резерв збільшення виробництва продукції* за рахунок збільшення кількості діючого обладнання – це різниця між кількістю наявного та встановленого обладнання, помножена на базовий середньорічний виробіток продукції на одиницю обладнання.

Для поглиблення аналізу ефективності використання основних засобів доцільно провести аналіз ефективності використання виробничого обладнання з використанням показників їх екстенсивного та інтенсивного використання.

Вихідними даними при аналізі екстенсивного використання обладнання є показники балансу робочого часу роботи обладнання. Рівень екстенсивного використання обладнання (за часом) оцінюється системою коефіцієнтів, які визначаються як відношення фактично відпрацьованого часу обладнанням до загального фонду часу.

Інтенсивне використання основних засобів характеризується як показниками виробництва на одну машино-годину, так і натуральними або умовно-натуральними показниками, прийнятими в тій чи іншій галузі, показниками середньомісячного виробітку продукції з одиниці обладнання або виробничої площі. Рівень інтенсивного використання обладнання (за виробітком, продуктивністю) оцінюється коефіцієнтами інтенсивного та інтегрального завантаження.

Коефіцієнт інтенсивного завантаження обладнання визначається як відношення фактичного випуску продукції за одну машино-годину до планового обсягу випуску продукції.

Коефіцієнт інтегрального завантаження обладнання визначається як добуток коефіцієнтів екстенсивного та інтенсивного використання обладнання.

Контрольні запитання

1. Укажіть мету та охарактеризуйте основні напрями аналізу необоротних активів підприємства.
2. Перелічіть завдання та джерела інформації аналізу необоротних активів.
3. Охарактеризуйте напрями аналізу використання основних засобів.
4. Поясніть, як визначається рівень забезпеченості підприємства основними виробничими засобами.
5. За якими показниками оцінюють технічний стан і рух основних засобів? Як їх визначають?
6. Розкрийте сутність методики аналізу ефективності використання виробничих основних засобів.
7. Які показники характеризують ефективність та інтенсивність використання основних засобів? Як їх розраховують?
8. Охарактеризуйте індивідуальні показники ефективності та інтенсивності використання основних засобів.
9. Поясніть алгоритм розрахунку впливу факторів на зміну фондівдачі.
10. Поясніть алгоритм розрахунку впливу показника фондівдачі на зміну обсягу випуску продукції.

Завдання для самостійного виконання

✎ **Задача 1.** На підставі вихідної інформації необхідно проаналізувати склад і структуру основних засобів підприємства шляхом порівняння питомої ваги кожної з груп основних засобів. Зробити висновок.

Показники	На початок року		На кінець року		Відхилення	
	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	абс. +,-	за п.в., %
1. Виробничі основні засоби основного виду діяльності	22100		24490			
у тому числі: 1.1 активна частина	12980		14450			
1.2 пасивна частина	9120		10040			
2. Виробничі основні засоби інших галузей	1980		820			
3. Невиробничі основні засоби	450		450			
4. Усього основних засобів	24530		25760			

✎ **Задача 2.** Розрахувати основні показники технічного стану основних засобів та оцінити динаміку їх змін у звітному періоді. Зробити висновок.

Показники	На початок	На кінець	Відхилення
Первісна вартість основних засобів, тис. грн	25230	27560	
Знос основних засобів, тис. грн	700	1800	
Залишкова вартість основних засобів, тис. грн	24530	25760	
Коефіцієнт зносу			
Коефіцієнт придатності			

Задача 3. Проаналізувати ефективність використання основних виробничих засобів і визначити вплив показників ефективності використання активної частини основних виробничих засобів на загальну фондвіддачу. Зробити висновок.

№ з/п	Показники	Попередній рік	Звітний рік	Динаміка	
				абс. +/-	темп росту, %
1.	Обсяг виробленої продукції, тис. грн	129850	135110		
2.	Середньорічна вартість:				
2.1.	– виробничих основних засобів, тис. грн	21450	23295		
2.2.	– активної частини, тис. грн	13240	13715		
3.	Частка активної частини основних виробничих засобів				
4.	Фондовіддача:				
4.1.	– виробничих основних засобів				
4.2.	– активної частини				
5.	Фондомісткість:				
5.1.	– виробничих основних засобів				
5.2.	– активної частини				

Приклад виконання завдання

Задача. На основі вихідної інформації, наведеної в таблиці, розрахувати показники ефективності використання основних засобів і надати оцінку їх динаміки. Зробити висновок.

Розв'язання

№ з/п	Показники	Минулий рік	Звітний рік	Динаміка	
				абс. +/-	темп росту, %
1.	Обсяг випуску продукції, тис. грн	31360	31540	180	100,57
3.	Середньорічна вартість основних виробничих засобів, тис. грн	9800	10870	1070	110,92
4.	Прибуток, тис. грн	216	218	2	100,93
5.	Фондовіддача	3,2	2,9	-0,3	
6.	Фондомісткість	0,31	0,34	0,03	
7.	Фондорентабельність	0,022	0,020	-0,002	

Висновок. Аналіз ефективності використання основних засобів свідчить, що основні її показники у звітному році, порівняно з попереднім роком, дещо погіршилися. Так, якщо в минулому році з однієї гривні вартості основних засобів забезпечувався випуск продукції на 3,2 грн, то в звітному році – тільки на 2,9 грн. Відповідно, зросла фондомісткість продукції – з 0,31 до 0,34 грн. Рентабельність основних засобів також має тенденцію до зменшення, а саме: в звітному році рентабельність становила 2%, порівняно з 2,2% в минулому році.

Отже, зростання обсягу реалізації на 180 тис. грн, або на 0,57% забезпечено переважно за рахунок екстенсивних факторів впливу.

ТЕМА 3 АНАЛІЗ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Мета вивчення теми: ознайомлення з метою, завданнями, об'єктами аналізу матеріальних ресурсів; з'ясування джерел інформації аналізу; визначення основних напрямів аналізу матеріальних ресурсів; з'ясування особливостей аналізу забезпечення матеріальними ресурсами; систематизація показників інтенсивності використання запасів; характеристика методики аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів; набуття уявлення про основні фактори впливу на матеріаломісткість продукції.

План

- 3.1 Мета і завдання аналізу матеріальних ресурсів.
- 3.2 Аналіз забезпечення матеріальними ресурсами.
- 3.3 Аналіз використання запасів.
- 3.4 Аналіз ефективності використання матеріальних ресурсів.

Основні поняття теми: матеріальні ресурси, матеріальні витрати, структура матеріальних ресурсів, запаси, норматив, коефіцієнт оборотності виробничих запасів, коефіцієнт закріплення виробничих запасів, період обороту запасів, ABC-аналіз, XYZ-аналіз, матеріаломісткість, матеріаловіддача.

3.1 Мета і завдання аналізу матеріальних ресурсів

Виробнича діяльність підприємства та її результати суттєво залежать від рівня забезпечення матеріальними ресурсами та ефективності їх використання.

Матеріальні ресурси – сукупність предметів праці, що використовуються в господарській діяльності для виробництва готової продукції, виконання робіт, послуг. До матеріальних ресурсів належать сировина, основні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріали.

Матеріальні витрати – сукупність матеріальних ресурсів, що використані у процесі виробництва.

Основними завданнями матеріально-технічного забезпечення виробництва є своєчасне забезпечення підрозділів підприємства необхідними видами ресурсів відповідної кількості та якості, поліпшення використання матеріальних ресурсів шляхом прискорення оборотності запасів і використання вторинних ресурсів і виробничих відходів. Для реалізації окреслених завдань необхідна своєчасна аналітична інформація щодо стану використання матеріальних ресурсів.

Мета аналізу матеріальних ресурсів – оцінка забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами та виявлення резервів підвищення ефективності виробництва за рахунок раціонального використання ресурсів.

Основні завдання аналізу матеріальних ресурсів:

- оцінка обґрунтованості обсягу замовлень на матеріальні ресурси відповідно до потреби в них;
- оцінка руху та структури споживання матеріальних ресурсів;
- оцінка ефективності використання виробничих запасів;
- аналіз ефективності використання матеріальних ресурсів;
- визначення впливу факторів на зміну рівня ефективності використання матеріальних ресурсів;
- виявлення резервів економії матеріальних ресурсів та оцінка їх впливу на обсяг виробництва.

Об'єкти аналізу: обсяг матеріальних ресурсів та їх асортимент, структура і якість; рівень витрачання матеріальних ресурсів; резерви зменшення обсягу витрачання матеріальних ресурсів і, відповідно, матеріаломісткості продукції.

Для аналізу матеріальних ресурсів використовують планову, обліково-звітну, необлікову інформацію. Зокрема: контракти, угоди на постачання сировини й матеріалів; план матеріально-технічного постачання; дані складського, синтетичного й оперативного обліку; акти про брак; Баланс (Звіт про фінансовий стан); Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід); Примітки до річної фінансової звітності; статистичні форми № 4-мпт «Звіт про використання та запаси палива» (річна), № 11-мпт «Звіт про постачання та використання енергії» (річна). Основними джерелами необлікової інформації є галузеві нормативні акти відповідних міністерств і відомств, дані інвентаризації, норми й нормативи витрачання матеріальних ресурсів, технічна та технологічна інформація, маркетингова інформація тощо.

3.2 Аналіз забезпечення матеріальними ресурсами

Необхідною умовою виконання виробничої програми є повне та своєчасне забезпечення підприємства сировиною й матеріалами необхідного асортименту.

Відповідно аналізують склад і структуру матеріальних ресурсів, оцінюють рівень забезпечення потреби підприємства в матеріальних ресурсах відповідно до укладених договорів та аналізують рівень їх виконання постачальниками.

Аналіз складу та структури матеріальних ресурсів дає змогу визначити: які види матеріалів споживає підприємство, використання яких із них переважає у виробництві, який рівень матеріаломісткості продукції. *Склад матеріальних ресурсів* – розподіл їх на групи й види. *Структура матеріальних ресурсів* – співвідношення між вартістю окремих груп і видів матеріальних ресурсів у загальній їх вартості. Для цього аналізу визначають такі показники: частка матеріальних витрат у загальних виробничих витратах; частка окремих видів матеріальних ресурсів (сировини, основних матеріалів, палива, енергії) в їх загальній вартості; частка матеріальних витрат на виробництво окремих виробів та їх зміна за досліджуваний період.

У процесі аналізу забезпечення матеріальними ресурсами необхідно оцінити обґрунтованість загальної планової потреби з урахуванням потреби окремих їх видів та потреби (нормативу) запасів на кінець періоду:

$$MP_i = \sum MP_{ij} + MP_i^3,$$

де MP_i – загальна потреба підприємства в i -тому виді матеріальних ресурсів;

MP_{ij} – потреба i -того виду матеріальних ресурсів на j -й вид діяльності;

MP_i^3 – необхідні запаси i -того виду матеріальних ресурсів на кінець періоду.

Після оцінки обґрунтованості потреби в матеріальних ресурсах визначають джерела їх покриття (внутрішні та зовнішні). Внутрішні джерела: скорочення відходів сировини, використання вторинної сировини, власне виготовлення матеріалів і напівфабрикатів, економія матеріалів у результаті впровадження досягнень науково-технічного прогресу. До зовнішніх джерел відносять надходження матеріальних ресурсів від постачальників відповідно до укладених договорів. Тому аналіз процесу постачання матеріальних ресурсів здійснюється за такими напрямками:

- вивчення термінів та умов поставок;
- аналіз фактичного виконання обсягу поставок;
- виявлення порушення за номенклатурою;
- оцінка обґрунтованості та ефективності формування портфеля замовлень на матеріальні ресурси;
- аналіз ритмічності постачань матеріальних ресурсів.

Потреба в матеріальних ресурсах визначається в трьох оцінках: натуральних одиницях вимірювання, що необхідно для встановлення потреби в складських приміщеннях; за вартістю (у грошовій оцінці) для виявлення потреби в оборотних коштах, для узгодження з фінансовим планом та у днях забезпеченості для планування та організації контролю.

Потреба в придбанні матеріальних ресурсів визначається як різниця між загальною потребою в матеріальних ресурсах і сумою внутрішніх джерел її покриття. Рівень забезпечення потреби зовнішніми джерелами покриття визначають як відношення величини матеріальних ресурсів згідно з укладеними договорами на їх поставку до визначеної її потреби. Для цього використовують коефіцієнт забезпечення плановий і фактичний.

Коефіцієнт забезпечення плановий розраховують як відношення величини матеріальних ресурсів за укладеними договорами до планової потреби. *Коефіцієнт забезпечення фактичний* розраховують як відношення вартості фактично поставлених матеріальних ресурсів до планової потреби.

Також проводиться аналіз виконання укладених договорів за видами ресурсів (або постачальникам) із визначенням фактичного рівня виконання поставок за загальним обсягом, асортиментом та термінами поставок. При наявності порушень у надходженні матеріальних ресурсів для аналізу ритмічності постачання використовують такі показники: середнє квадратичне відхилення; рівень нерівномірності постачання; коефіцієнт варіації. Чим менш ритмічно надходять матеріальні ресурси, тим вищий коефіцієнт нерівномірності постачання. *Коефіцієнт варіації* показує, наскільки відхиляється обсяг постачання за окремими періодами від запланованого.

Неритмічна поставка сировини й матеріалів зумовлює простої обладнання, втрати робочого часу, що збільшує собівартість продукції, а отже, негативно впливає на прибуток.

Одночасно аналізують відповідність обсягів, асортименту, якості отриманих матеріальних ресурсів умовам договорів на постачання та визначають втрати продукції за рахунок наявних порушень.

У процесі аналізу виявляють основні види ресурсів, в постачанні яких підприємство зазнало певних труднощів, а також постачальників, що не виконували за всіма критеріями зобов'язання поставок матеріальних ресурсів, тобто є не надійними для співпраці в майбутньому. Крім того, результати аналізу дозволяють надати оцінку ефективності діяльності служб матеріально-технічного постачання підприємства.

3.3 Аналіз використання запасів

Надзвичайно важливе значення в структурі ресурсів та в складі майна підприємства займають виробничі запаси, які забезпечують постійність, безперервність і ритмічність виробничої діяльності.

Запаси – це активи, які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг, а також управління підприємством.

Матеріальні ресурси, що надійшли на підприємство, але ще не оброблялися або не використовувалися (сировина, основні й допоміжні матеріали, куповані напівфабрикати, комплектуючі вироби, паливо, тара, запасні частини, малоцінні та швидкозношувані предмети) та призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва й адміністративних потреб, обліковуються як **виробничі запаси**.

Від забезпечення виробничими запасами значною мірою залежить ритмічність виробництва. Водночас їх розміри повинні бути оптимальними, тому що вкладені в них кошти тимчасово вибувають з обороту. Відтак у процесі аналізу для визначення наявності надлишкових запасів їх фактичну величину порівнюють з нормативною. **Норматив** – мінімальна величина виробничих запасів, необхідних для забезпечення безперервності виробництва і реалізації продукції та розрахунків за неї. Норматив виробничих запасів визначають на основі розроблених норм за кожним видом запасів, які встановлюють в абсолютних і відносних величинах. Норма враховує час їх перебування в поточному, страховому, транспортному, технологічному запасах, а також час, необхідний для відвантаження, доставки, прийому та складування матеріалів. Розроблені норми переглядаються у разі зміни технології виробництва, номенклатури продукції, умов матеріально-технічного забезпечення тощо.

Отже, у процесі аналізу перевіряють відповідність фактичної величини запасів нормативній та визначають наявність надлишкових виробничих запасів

або наявність виробничих запасів нижче встановленого нормативу.

Ефективне управління запасами матеріалів і сировини спирається на єдиний принцип: підтримувати їх на мінімально безпечному рівні, тобто такому, що враховує надійність поставок і дозволяє уникнути зайвих витрат на зберігання та ефективно їх використання.

Для аналізу та оцінки ефективності (інтенсивності) використання виробничих запасів використовують коефіцієнт оборотності, коефіцієнт закріплення, період одного обороту.

Коефіцієнт оборотності виробничих запасів ($K_{об}$) показує, скільки разів у середньому поповнювалися виробничі запаси підприємства протягом досліджуваного періоду. Розраховують цей показник як відношення собівартості реалізованої продукції (СРП) до середніх залишків за досліджуваний період ($\bar{З}$). А також коефіцієнт оборотності можна розраховувати як відношення чистого доходу від реалізації продукції (ЧД) до середніх залишків за досліджуваний період:

$$K_{об} = \frac{СРП}{\bar{З}} \quad \text{або} \quad K_{об} = \frac{ЧД}{\bar{З}}$$

Коефіцієнт оборотності характеризує вартість матеріальних ресурсів, яка припадає на одну гривню собівартості реалізованої продукції або чистого доходу. Чим вища оборотність запасів, тим ефективніше вони використовуються. Зменшення значення коефіцієнта оборотності запасів на кінець досліджуваного періоду, порівняно з його значенням на початок періоду, свідчить про уповільнення їх оборотності, а отже, про зменшення інтенсивності їх використання.

Коефіцієнт закріплення виробничих запасів є оберненим показником до коефіцієнта оборотності. Цей показник характеризує вартість запасів, яка припадає на одну гривню собівартості реалізованої продукції або на чистого доходу. Позитивною тенденцією вважається зменшення показника в динаміці.

Період (тривалість) обороту виробничих запасів ($\Pi_{об}$) показує період часу, протягом якого виробничі запаси трансформуються в кошти. Розраховують цей показник як відношення кількості днів у досліджуваному періоді (Д) до коефіцієнта оборотності виробничих запасів:

$$\Pi_{об} = \frac{Д}{K_{об}}$$

Якщо показник тривалості одного обороту зменшується і це не загрожує нормальному процесу виробництва, не спричинює дефіциту матеріальних ресурсів, тоді його вважають позитивним. Скорочення тривалості обороту свідчить про прискорення оборотності та зменшення середніх залишків виробничих запасів. Розглянуті показники можна використовувати для аналізу та оцінки інтенсивності використання окремих видів виробничих запасів.

Ефективне використання запасів дає змогу прискорити оборотність капіталу й підвищити його дохідність, зменшити поточні витрати на їх зберігання, вивільнити з поточного господарського обороту частину капіталу, реінвестуючи його в інші активи. Тому в процесі аналізу запасів використовують моделі та методи:

- оптимізації загального обсягу та структури запасів;
- мінімізації витрат на їх обслуговування;
- забезпечення ефективного контролю за їх рухом.

Мета оптимізації запасів – визначення такого обсягу замовлення при плановій потребі, коли сума постійних витрат на придбання і складських витрат має найбільш вигідне значення. З урахуванням того, що постійні витрати на придбання і складські витрати змінюються в протилежному напрямку.

Оптимальний обсяг замовлення визначається величинами приросту складських витрат і зниження витрат на придбання. Найменше значення цих витрат відповідає оптимальному обсягу замовлення.

Для оптимізації поточних запасів використовують «Модель економічно обґрунтованого замовлення» (ЕОЗ, EOQ-model або модель Уілсона):

$$EOQ = \sqrt{\frac{2 \cdot OBP \cdot B_{pz}}{C_{зб}}},$$

де EOQ – оптимальний середній обсяг партії поставки;

ОВП – річний обсяг виробничої потреби у сировині і матеріалах;

B_{pz} – середня вартість розміщення одного замовлення;

$C_{зб}$ – собівартість зберігання одиниці ресурсу в досліджуваному періоді.

Модель EOQ дозволяє оптимізувати пропорції між цими групами витрат таким чином, щоб сукупна їх сума була мінімальною. Але необхідно враховувати, що можливі відхилення від визначеної величини за рахунок використання шкали знижок, упакувань відповідних розмірів.

Для контролю за рухом запасів найчастіше використовують логістичні методи аналізу, зокрема ABC-аналіз, XYZ-аналіз.

ABC-аналіз – метод, який дозволяє класифікувати ресурси, бізнес-процеси підприємства залежно від їхньої значущості.

У системі контролю за рухом запасів усі види запасів розподіляють на три групи з урахуванням їхньої вартості, обсягу та частоти витрачання і негативних наслідків за умови їх нестачі. До категорії «А» належать найдорожчі види запасів із тривалим циклом замовлення, що потребують постійного контролю у зв'язку з важливістю фінансових наслідків у разі їх нестачі. До категорії «В» належать матеріальні запаси, як мають меншу значимість у забезпеченні безперебійного операційного процесу. Запаси цієї групи потребують менш детального контролю (щомісячно). До категорії «С» належать усі інші матеріальні запаси, які не потребують значного контролю, проте він усе ж має здійснюватися на періодичній основі (щокварталу), оскільки запаси цієї групи мають найнижчу вартість, хоча і є найбільш численними за обсягами.

XYZ-аналіз – дозволяє класифікувати ресурси підприємства залежно від характеру їх споживання і точності прогнозування змін у їх потребі протягом певного часового циклу.

До групи «Х» належать матеріали, споживання яких носить постійний характер, до групи «Y» – сезонний характер, до групи «Z» – нерегулярний

характер. Така класифікація запасів дає змогу підвищити ефективність прийняття рішень у сфері закупівлі та складування. А саме: матеріали групи X – закупки відбуваються синхронно процесу виготовлення; матеріали групи Y – формування запасів; матеріали групи Z – індивідуальні замовлення.

Отже, аналіз стану й використання виробничих запасів надає необхідну інформацію для аналітичної оцінки оптимальності величини запасів і рівня ефективності їх використання.

3.4 Аналіз ефективності використання матеріальних запасів

Ефективне управління запасами матеріалів та сировини базується на єдиному принципі: підтримувати їх на мінімально безпечному рівні, тобто такому, що враховує надійність поставок і дозволяє уникнути зайвих витрат на зберігання та ефективне їх використання.

У процесі аналізу для оцінки ефективності використання сировини й матеріалів застосовується система *узагальнювальних і часткових (індивідуальних) показників*, розрахунок яких базується на показнику матеріальних витрат.

Узагальнювальні показники дозволяють оцінити ефективність використання матеріальних ресурсів підприємством та його структурними підрозділами. До них відносяться: матеріаломісткість; матеріаловіддача; прибуток на одну гривню матеріальних витрат; коефіцієнт співвідношення темпів росту обсягів виробництва продукції та матеріальних витрат; частка матеріальних витрат у собівартості продукції, коефіцієнт використання матеріалів.

Прибуток на 1 гривню матеріальних витрат – характеризує прибутковість матеріальних витрат. Цей показник визначають як відношення прибутку від реалізації продукції до суми матеріальних витрат. Підвищення його рівня позитивно характеризує роботу підприємства.

Матеріаломісткість – показує вартість матеріальних витрат на одну гривню валової продукції. При визначенні цього показника від матеріальних витрат на виробництво продукції віднімають суму амортизації в складі виробничих витрат, результат ділять на вартість виробленої продукції.

Матеріаловіддача – характеризує вихід продукції з кожної гривні спожитих матеріальних ресурсів (сировини, матеріалів, палива енергії тощо). Матеріаловіддача є оберненим показником до матеріаломісткості.

Коефіцієнт співвідношення темпів зростання обсягів виробництва продукції та матеріальних витрат – характеризує у відносному обчисленні динаміку матеріаловіддачі та фактори її підвищення. Цей показник визначають як відношення індексу обсягу випуску продукції до індексу матеріальних витрат.

Частка матеріальних витрат у собівартості продукції – визначається як відношення суми матеріальних витрат до собівартості виробленої продукції. Динаміка цього показника характеризує зміну матеріаломісткості продукції.

Коефіцієнт використання матеріалів характеризує рівень використання

матеріалів у виробництві, їх перевитрати, порівняно з нормами. Цей показник визначають як відношення суми фактичних матеріальних витрат до планових, перерахованих на фактичний випуск продукції.

Для детальнішого аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів використовують часткові показники, які характеризують споживання окремих складових матеріальних ресурсів. Зокрема, аналіз матеріаломісткості продукції деталізують розрахунком показника *питома матеріаломісткість* – характеристика матеріальних витрат на випуск одиниці конкретної продукції. При аналізі питомої матеріаломісткості окремих видів продукції здійснюють перевірку виконання запланованих заходів щодо економії матеріалів, додержання норм затрат у натуральних одиницях, фактів взаємозаміни матеріалів, розміру відходів, а також перевіряють формування вартості матеріальних ресурсів з урахуванням договірних закупівельних цін і транспортно-заготівельних витрат.

Аналіз показників матеріаломісткості покликаний сприяти пошуку резервів скорочення матеріальних витрат на виробництво продукції, що сприяє зниженню собівартості виробництва.

У процесі аналізу дослідити причини зміни матеріаломісткості продукції за трьома рівнями: матеріаломісткості всієї виробленої продукції; матеріаломісткості окремого виду виробленої продукції; питомої матеріаломісткості.

На загальну матеріаломісткість виробленої продукції підприємства впливають:

- матеріаломісткість окремих видів продукції;
- структурні зрушення у складі виробленої та реалізованої продукції;
- динаміка цін і тарифів на використані покупні матеріальні ресурси;
- динаміка цін на продукцію підприємства (рис. 3.1).

Рисунок 3.1 – Фактори впливу на загальну матеріаломісткість продукції

Для розрахунку впливу розглянутих факторів на зміну загальної матеріаломісткості продукції застосовують змішану факторну модель:

$$M_M = \frac{ВП \cdot Ст \cdot m \cdot c_M}{ВП \cdot Ст \cdot c_{П}},$$

де M_M – загальна матеріаломісткість продукції;

ВП – кількість виробленої продукції;

Ст – структура продукції;

m – питомі витрати матеріалів;

c_M – ціна матеріалів;

$c_{П}$ – ціна одиниці продукції.

Отже, фактори, які впливають на матеріалоємність, умовно можна розподілити на фактори норм і фактори цін.

Важливо проаналізувати вплив ефективності використання матеріальних ресурсів на зміну обсягу виробленої продукції з використанням методів факторного аналізу. Насамперед це стосується факторів першого рівня – зміни матеріальних витрат (M_V) та ефективності їх використання ($M_{Від.}$, M_M):

$$ОВП = M_V \cdot M_{Від.} \quad \text{або} \quad ОВП = \frac{M_V}{M_M}$$

Для вимірювання впливу факторів за мультиплікативною моделлю застосовують будь-який спосіб детермінованого факторного аналізу, а за кратною моделлю – спосіб ланцюгових підстановок або інтегральний спосіб.

За результатами аналізу розробляються заходи щодо пошуку джерел економії матеріальних ресурсів і резервів збільшення обсягу виробництва.

Контрольні запитання

1. Окресліть значення та завдання аналізу матеріальних ресурсів.
2. Охарактеризуйте напрями аналізу матеріальних ресурсів.
3. У чому полягає особливість аналізу забезпечення матеріальними ресурсами?
4. За якими показниками оцінюють інтенсивність використання запасів?
5. Як визначають оптимальну партію замовлення?
6. З якою метою використовують АВС-аналіз та XYZ-аналіз?
7. Назвіть показники, що характеризують ефективність використання матеріальних ресурсів.
8. Які фактори впливають на зміну матеріаломісткості продукції та суми матеріальних витрат?
9. Поясніть алгоритм факторного аналізу матеріаломісткості продукції.
10. Охарактеризуйте методіку розрахунку впливу ефективності використання матеріальних ресурсів на зміну обсягу продукції.

Завдання для самостійного виконання

✎ **Задача 1.** Здійснити аналіз матеріальних затрат на основі вихідної інформації, поданої в таблиці. Визначити вплив зміни кількості витрачених матеріалів та вартості одиниці матеріалу на величину матеріальних затрат. Зробити висновок.

Показники	За нормами	Фактично	Відхилення +; -
Кількість витрачених матеріалів, кг	64	63	
Вартість одиниці матеріалу, грн	1027,0	2309,4	
Затрати на матеріали, грн			

✎ **Задача 2.** Проаналізувати рівень використання матеріальних ресурсів по підприємству. Визначити вплив показників використання матеріальних ресурсів на обсяг випуску продукції. Зробити висновок.

№ з/п	Показники	План	Факт
1.	Обсяг випуску продукції, шт.	15000	16000
2.	Залишок матеріалів на початок року, тонн	100	80
3.	Річний обсяг надходження матеріалів, тонн	790	820
4.	Використання матеріалів на виробництво продукції, тонн	800	680
5.	Відходи матеріалів, тонн	-	80
6.	Залишок матеріалів на кінець року, тонн	90	140
7.	Витрати матеріалів на одиницю продукції, тонн		

✎ **Задача 3.** Проаналізувати динаміку показників ефективності використання матеріальних ресурсів. Розрахувати вплив цих показників на обсяг випуску продукції. Визначити відносну економію витрат на предмети праці за рахунок збільшення матеріаловіддачі. Зробити висновок.

№ з/п	Показники	Попередній рік	Звітний рік
1.	Обсяг випуску продукції у порівняльних цінах, млн грн	25,6	29,8
2.	Собівартість виробленої продукції, млн грн	19,9	23,2
3.	Матеріальні витрати на виробництво продукції, млн грн	10,4	11,5

Приклад виконання завдання

Задача. На основі вихідної інформації, поданої в таблиці, розрахувати та проаналізувати показники інтенсивності використання виробничих запасів.

Розв'язання

№ з/п	Показники	Минулий рік	Звітний рік	Відхилення
1.	Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	60148	61082	934
3.	Середньорічний залишок виробничих запасів, тис. грн	12356	16418	4062
4.	Коефіцієнт оборотності виробничих запасів	4,86	3,72	-1,14
5.	Період обороту виробничих запасів, днів	74,1	96,8	+22,7

Висновок. Аналіз інтенсивності використання виробничих запасів свідчить, що швидкість обороту матеріальних ресурсів сповільнилася. Коефіцієнт оборотності зменшився на 1,14, тобто вони поповнювалися у попередньому році майже 5 разів, а в звітному лише 3,72 рази. Відповідно збільшилася тривалість обороту виробничих запасів на 22,7 дні, що свідчить про зростання середніх залишків виробничих запасів. Отже, спостерігається негативна динаміка ефективності використання запасів.

ТЕМА 4 АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ І ВИТРАТ НА ОПЛАТУ ПРАЦІ

Мета вивчення теми: ознайомлення із завданнями, об'єктами та напрямками аналізу використання трудових ресурсів; з'ясування джерел інформації аналізу; систематизація показників оцінки інтенсивності руху персоналу; засвоєння методики аналізу повноти використання робочого часу та аналізу впливу факторів на динаміку продуктивності праці; визначення основних напрямів аналізу оплати праці та особливостей розрахунку впливу факторів на зміну фонду оплати праці.

План

- 4.1 Значення та завдання аналізу трудових ресурсів підприємства.
- 4.2 Аналіз забезпечення підприємства персоналом.
- 4.3 Аналіз використання робочого часу та продуктивності праці.
- 4.4 Аналіз оплати праці.

Основні поняття теми: трудові ресурси підприємства, середньооблікова чисельність, коефіцієнт обороту з прийому, коефіцієнт обороту з вибуття, коефіцієнт плинності, коефіцієнт постійності кадрів, продуктивність праці, трудомісткість продукції, заробітна плата, фонд оплати праці.

4.1 Значення та завдання аналізу трудових ресурсів

Персонал є важливою складовою ресурсів підприємства, що включає окремих працівників, які об'єднані певним чином та діють цілеспрямовано для досягнення цілей підприємства й особистих цілей.

Трудові ресурси (персонал) підприємства – це сукупність працівників, які одержали необхідну професійну підготовку та (або) мають практичний досвід і навички роботи та забезпечують господарську діяльність підприємства.

Від рівня забезпечення й ефективності використання персоналу в процесі господарської діяльності суттєво залежить інтенсивність виробництва продукції, її собівартість та загалом конкурентоспроможність підприємства. Відповідно, *основними завданнями аналізу трудових ресурсів є:*

- виявлення й оцінка забезпечення підприємства та його структурних підрозділів персоналом, у тому числі за категоріями та професіями;
- визначення й оцінка показників руху персоналу;
- аналіз використання робочого часу;
- оцінка рівня продуктивності праці та факторів її зростання;
- аналіз ефективності використання коштів на оплату праці;
- оцінка співвідношення між темпом зростання продуктивності праці та темпом зростання середньої заробітної плати;

- оцінка впливу трудових чинників на обсяг реалізації продукції.
- пошук резервів підвищення ефективності управління персоналом.

У процесі аналізу визначаються причини негативного впливу на рівень організації праці на підприємстві.

Об'єкти аналізу: чисельність персоналу, його кваліфікація та освітній рівень; рух робочої сили; втрати робочого часу; кількість випущеної продукції.

Для аналізу трудових ресурсів використовують планову, обліково-звітну, необлікову інформацію. Планова: стратегічні плани, бізнес-плани тощо. Обліково-звітна та кадрова інформація: накази про прийняття на роботу чи припинення трудових відносин; трудові договори (контракти); таблиці обліку використання робочого часу та накази про надання відпусток; розрахунково-платіжні відомості та виписки банку тощо. Статистична звітність: ф. № 1П-НПП (річна) «Звіт про виробництво та реалізацію промислової продукції»; ф. № 1-П (місячна) «Звіт про виробництво промислової продукції за видами»; ф. № 1-ПЕ (місячна) «Звіт про економічні показники короткострокової статистики промисловості». Держстат України наказом від 31.07.2019 р. № 259 затвердив нову форму державного статистичного спостереження №1-ПВ (квартальна) «Звіт із праці». В оновлену форму звіту, зокрема, додали розділ VII «Витрати на утримання робочої сили, що не входять до складу фонду оплати праці за 2019 р.». Окрім того, у звіті прописано нові вимоги до заповнення показників розділу IV «Розподіл штатних працівників за розмірами заробітної плати». А також форми: № 3-ПН «Інформація про попит на робочу силу (вакансії)»; ф. 1-АП (річна) «Звіт про розгляд справ про адміністративні правопорушення та осіб, які притягнуті до адміністративної відповідальності»; ф. № 1-ПВ (умови праці) (один раз на два роки) «Звіт про стан умов праці, пільги та компенсації за роботу зі шкідливими умовами праці»; ф. № 1-РС (один раз на чотири роки) «Звіт про витрати на утримання робочої сили». Форми фінансової звітності: Баланс (Звіт про фінансовий стан); Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід). Основні джерела необлікової інформації: Закон України «Про оплату праці»; штатний розклад; положення про оплату праці підприємства.

4.2 Аналіз забезпечення підприємства персоналом

Аналіз трудових ресурсів починають з оцінки забезпечення підприємства та його структурних підрозділів робочою силою. З цією метою аналізують динаміку, структуру чисельності працівників та рух персоналу підприємства.

Оцінка забезпеченості трудовими ресурсами визначається співставленням фактичної чисельності працівників і планової потреби в них.

Аналіз динаміки чисельності персоналу передбачає визначення абсолютного й відносного відхилення фактичної чисельності від попередніх періодів у цілому по підприємству, за окремими групами й категоріями за показниками облікового складу та середньоспискової чисельності працівників.

Облікова чисельність – це показник кількості працівників на певну дату звітного періоду з урахуванням прийнятих і звільнених на цю дату.

Середньооблікова чисельність визначається як відношення працівників облікового складу за кожен календарний день досліджуваного періоду до кількості календарних днів цього періоду. Тобто, як сума показників: середньооблікова кількість штатних працівників; середня кількість зовнішніх сумісників; середня кількість працівників за договорами (контрактами).

Під час проведення аналізу виявляється надлишок або нестача персоналу та причини цих відхилень. При цьому з урахуванням залежності чисельності робітників від обсягу виробництва в процесі аналізу визначають не тільки абсолютне відхилення, а й *відносне відхилення чисельності* від плану або попереднього періоду, пов'язане зі зміною обсягів виробництва. Для цього розраховують коефіцієнт зміни обсягу виробництва, порівняно з планом або попереднім періодом; планову (за попередній період) чисельність персоналу корегують на розрахований коефіцієнт зміни обсягу виробництва; знаходять різницю між фактичною чисельністю персоналу та плановою або чисельністю за попередній період, скорегованою на коефіцієнт зміни випуску продукції.

Узагальнювальним показником забезпечення підприємства трудовими ресурсами є співвідношення темпів зростання чисельності працівників і обсягів виробництва. Позитивною вважається тенденція більш швидкого зростання обсягів виробництва, порівняно з чисельністю працівників.

Аналіз структури персоналу передбачає розрахунок співвідношення між групами й категоріями працівників та аналіз структурних змін.

Із цією метою персонал підприємства класифікують за різними ознаками. За характером участі в господарській діяльності виділяють працівників основної діяльності, тобто тих, хто безпосередньо зайнятий у виробництві, та персонал неосновної діяльності, тобто зайнятий в обслуговуючих та інших господарствах. Залежно від виконуваних функцій персонал поділяють на керівників, службовців, фахівців, робітників. Зростання частки робітників у складі персоналу основної діяльності є передумовою зростання продуктивності праці. У складі функціональних груп персонал підприємства поділяють за професіями, спеціальностями, кваліфікацією. Для деталізації аналізу структури персоналу визначають частку та співвідношення між основними й допоміжними робітниками, встановлюють тенденцію такої зміни.

У процесі аналізу важливо оцінити відповідність кваліфікації виробничого персоналу складності виконуваних робіт. Для цього розраховують та порівнюють середні тарифні розряди робіт і робітників. Як результат такої оцінки можливі такі висновки: якщо фактичний середній тарифний розряд робітників нижчий за середній тарифний розряд робіт, то це може призвести до випуску менш якісної продукції та зростання її собівартості; якщо навпаки – до неефективного використання робітників у зв'язку з тим, що потрібно здійснювати доплату за використання їх на менш кваліфікованих роботах.

Окрім того, для аналізу якісного складу працівників використовують групування за рівнем освіти, статтю, віком, стажем роботи тощо.

Зміна в складі працівників за освітою, стажем роботи та віком відбувається внаслідок руху робочої сили. Відтак для характеристики руху робочої сили розраховують і аналізують абсолютні та відносні показники. До

абсолютних показників руху працівників відносяться внутрішній і зовнішній оборот. Зовнішній оборот складається із обороту з прийняття та обороту зі звільнення. Також визначають необхідний і зайвий оборот.

Інтенсивність руху персоналу оцінюють на основі відносних показників.

Коефіцієнт обороту з прийняття – характеризує питому вагу прийнятих працівників на роботу. Визначають як відношення кількості прийнятих за період працівників до середньооблікової чисельності за цей же період.

Іноді цей коефіцієнт визначають відношенням чисельності працівників, прийнятих на роботу за період, до чисельності працівників на початок періоду.

Коефіцієнт обороту з вибуття – характеризує питому вагу звільнених працівників незалежно від причин. Визначають як відношення кількості працівників, які вибули за звітний період, до середньооблікової чисельності за цей же період. Цей показник також можна обчислити за відношенням до чисельності працівників на підприємстві на початок досліджуваного періоду.

Коефіцієнт загального обороту – характеризує частку прийнятих і звільнених працівників за період у загальній кількості штатних працівників. Визначають як відношення кількості прийнятих працівників і тих, що вибули, до середньооблікової кількості штатних працівників за досліджуваний період.

Коефіцієнт плинності – характеризує надлишковий оборот робочої сили. Визначають як відношення кількості працівників, які вибули за звітний період із причин, що характеризують надлишковий оборот, до середньооблікової кількості працівників за цей же період.

Надлишковий оборот – кількості працівників, яких звільнено за період за порушення трудової дисципліни, невідповідність займаній посаді, а також за власним бажанням (окрім звільнених за власним бажанням із поважних причин).

Коефіцієнт постійності кадрів – характеризує стабільність складу персоналу підприємства. Визначають як відношення кількості працівників, які перебували в обліковому складі весь період, до середньооблікової кількості працівників за цей же період.

Найважливішим оціночним показником ефективності кадрової політики є коефіцієнт постійності кадрів. Тому під час аналізу потрібно вивчити конкретні причини звільнення за власним бажанням (низькі заробітки, тяжкі умови праці, відсутність перспектив професійного зростання, незадовільний психологічний клімат тощо). При високій плинності кадрів обов'язково визначають негативні наслідки її впливу на основні показники діяльності суб'єкта господарювання і розглядають заходи щодо закріплення персоналу підприємства.

4.3 Аналіз використання робочого часу та продуктивності праці

Важливою складовою оцінки раціонального використання персоналу є аналіз фонду робочого часу. Такий аналіз проводять для кожної категорії працівників, за кожним виробничим підрозділом і загалом за підприємством.

Насамперед проводять аналіз динаміки і структури фонду робочого часу,

який вимірюють у людино-днях і людино-годинах. Із визначенням показників календарного, номінального та максимально можливого фонду робочого часу в розрахунку на облікову чисельність працівників підприємства.

Календарний фонд робочого часу включає всі календарні дні періоду, враховуючи вихідні та святкові. *Номінальний (табельний) фонд робочого часу* – календарний фонд робочого часу без урахування святкових і вихідних днів. Тобто це робочі дні періоду, які визначають для всіх працівників підприємства. *Реальний (корисний) фонд робочого часу* – різниця між номінальним фондом робочого часу та тарифними відпусками. Щоб визначити максимально можливий фонд робочого часу, від календарного фонду віднімають неробочі дні (вихідні, святкові) та тривалість чергових відпусток. *Ефективний фонд робочого часу* визначають як різницю між реальним фондом і внутрішньо змінними втратами робочого часу. На основі абсолютних показників використання робочого часу розраховують відносні, тобто коефіцієнти використання календарного, номінального й реального фондів робочого часу.

Узагальнювальні абсолютні показники використання робочого часу:

- середня кількість днів, відпрацьованих одним працівником за період;
- середня тривалість одного робочого дня;
- коефіцієнт змінності (характеризує рівномірність заповнення змін);
- коефіцієнт використання робочого часу одним працівником (характеризує використання робочого часу та його невиробничі втрати);
- коефіцієнт використання робочого дня (характеризує використання робочого дня та внутрішньозмінні втрати);
- інтегральний коефіцієнт використання робочого часу (характеризує відносне використання як трудових ресурсів у звітному періоді, так і внутрішньозмінного робочого часу).

Після загальної оцінки повноти використання робочого часу необхідно провести факторний аналіз фонду оплати праці:

$$\text{ФРЧ} = Ч \cdot Д \cdot Т ,$$

де ФРЧ – фонд робочого часу;

Ч – чисельність робітників;

Д – кількість відпрацьованих днів одним робітником у середньому за звітний період;

Т – середня тривалість робочого дня.

Результати аналізу є основою для розробки заходів зі зменшення втрат робочого часу на підприємстві.

Наступним важливим напрямом аналітичного дослідження використання трудових ресурсів підприємства є аналіз продуктивності праці.

Продуктивність праці – це узагальнювальний показник ефективності використання робочої сили, що характеризує співвідношення результатів праці та затрат праці.

Продуктивність праці характеризується кількістю продукції в грошовому або натуральному виразі, яка вироблена одним робітником (працівником) за

одиницю робочого часу. Оберненим показником продуктивності праці є **трудомісткість** – кількість робочого часу, витраченого на виробництво одиниці продукції. Розрізняють нормативну, планову, фактичну трудомісткість.

Вимірюється продуктивність праці: в натуральних вимірниках – використовується для підприємств з однорідною продукцією або близьких за споживчою вартістю різних видів продукції; в трудових вимірниках – для оцінки трудомісткості окремих видів продукції; у вартісних вимірниках – придатні для оцінки продуктивності праці на будь-якому підприємстві. Вартісний вимірник може використовуватись для порівняння продуктивності праці за окремими підприємствами та галузями в динаміці за окремі періоди, тому він є найпоширенішим. Методика аналізу продуктивності праці передбачає:

- оцінку рівня та динаміки продуктивності праці;
- визначення впливу факторів на зміну продуктивності праці;
- виявлення резервів підвищення рівня продуктивності праці.

У процесі аналізу рівня динаміки продуктивності праці використовують показник середньогодинного виробітку одного працівника. Всі інші показники (денний, місячний, річний) – інтегральні, які враховують рівень годинної продуктивності праці та використання робочого часу.

Порівняння фактичного показника продуктивності праці з плановим показником дає змогу визначити рівень досягнення планового завдання.

Динаміка продуктивності праці дозволяє визначити її зміну, порівняно з базовим періодом. Позитивною тенденцією є зростання продуктивності праці, що свідчить про інтенсивний напрям зростання підприємства.

Основою визначення впливу факторів на зміну продуктивності праці є побудова факторної моделі:

$$РПП = ПВ_p \cdot ПП_p = ПВ_p \cdot Д \cdot Т \cdot ГПП ,$$

де РПП – середньорічна продуктивність праці;

ПВ_p – питома вага робітників у загальній чисельності виробничого персоналу;

ПП_p – продуктивність праці робітників;

Д – кількість відпрацьованих днів одним робітником у середньому за звітний період;

Т – середня тривалість робочого дня;

ГПП – середньогодинна продуктивність праці робітників.

Продуктивність праці залежить від багатьох взаємозалежних факторів, які умовно можна поєднати в три групи: вдосконалення техніки та технології; поліпшення організації виробництва; вдосконалення організації праці.

На завершення аналізу продуктивності праці визначають вплив її зміни на обсяг виробництва продукції. Для цього будують факторну модель впливу на обсяг випуску продукції (Q_{вип.}) таких факторів, як чисельність (Ч) та середньорічна продуктивність праці (ПП_p):

$$Q_{\text{вип.}} = Ч \cdot ПП_{\text{р.}}$$

Також можна деталізувати факторну модель:

$$Q_{\text{вип.}} = Ч_{\text{р.}} \cdot Д_{\text{р.}} \cdot Т \cdot ГПП_{\text{р.}}$$

де $Ч_{\text{р.}}$ – середня чисельність робітників;

$Д_{\text{р.}}$ – середня кількість відпрацьованих днів одним робітником;

$ГПП$ – середньогодинна продуктивність праці робітників.

Таким чином, визначається вплив трудових факторів на зміну обсягу випуску продукції, що дозволяє визначити резерви його зростання.

4.4 Аналіз оплати праці

Аналіз трудових ресурсів завершується аналізом оплати праці, який передбачає дослідження динаміки, складу та структури фонду оплати праці й середнього рівня оплати праці, а також співвідношення між середньою оплатою праці та продуктивністю праці.

Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Фонд оплати праці – сума коштів, яка потрібна для оплати праці. Він включає в себе основну та додаткову заробітну плату персоналу підприємства, інші заохочувальні та компенсаційні виплати (крім тих, які в законодавчо встановленому порядку до фонду оплати праці не входять, наприклад, допомоги та виплати, які здійснюються за рахунок спеціальних фондів і фондів соцстрахування, матеріальна допомога разового характеру та ін.).

У процесі аналізу розраховують абсолютне та відносне відхилення фактичної суми фонду оплати праці від запланованої в цілому за підприємством, структурними підрозділами, категоріями працівників. Проте необхідно мати на увазі, що абсолютне відхилення (абсолютна економія або перевитрати) визначають без урахування змін обсягу виробництва. Тому для оцінки ефективності використання коштів на оплату праці визначають відносне відхилення.

Відносне відхилення фонду оплати праці – визначається як різниця між фактично нарахованою сумою оплати праці та плановим фондом, скоригованим у змінній його частині на коефіцієнт виконання плану виробництва продукції.

Відносну перевитрату можуть зумовити: утримання позаштатних працівників; необґрунтоване підвищення розцінок і ставок; приписування до обсягів виконаних робіт; порушення положень про преміювання.

Аналізуючи склад фонду оплати праці, вивчають види оплат різних категорій персоналу, визначають структурні зміни, порівнюють фактично нараховані суми за видами оплат із плановими та з плановими, які перераховані на фактичний обсяг виробництва та на фактичну кількість персоналу.

Важливо визначити вплив факторів на зміну фонду оплати праці.

Фонд оплати праці при погодинній формі оплати можна представити у вигляді моделі:

$$\text{ФОП} = Ч \cdot \overline{\text{ЗП}},$$

де ФОП – фонд оплати праці за досліджуваний період;

Ч – середньооблікова чисельність працівників за період;

$\overline{\text{ЗП}}$ – середня заробітна плата за період.

Фонд оплати праці при відрядній формі оплати можна представити у вигляді моделі:

$$\text{ФОП} = Q_{\text{вп}} \cdot \text{ВОП},$$

де $Q_{\text{вп}}$ – обсяг валової продукції;

ВОП – витрати на оплату праці на одну гривню валової продукції.

Наведені моделі можна деталізувати за рахунок таких факторів, як середня кількість відпрацьованих днів, середня тривалість одного робочого дня та середньоденна оплата праці.

Оплату праці розглядають у взаємозв'язку з ефективністю праці, зростання якої є передумовою для підвищення рівня оплати праці. При цьому аналіз середньої заробітної плати та співвідношення темпів її зростання необхідно пов'язувати з темпами зростання продуктивності праці. За умови, що темпи зростання продуктивності праці випереджають темпи зростання середньої заробітної плати, можна зробити висновок, що на підприємстві створюються можливості для відносної економії фонду оплати праці та зростання ефективності виробництва продукції.

Контрольні запитання

1. Окресліть значення та завдання аналізу використання трудових ресурсів підприємства.
2. Назвіть основні джерела інформації для аналізу трудових ресурсів.
3. Охарактеризуйте напрями аналізу забезпечення підприємства трудовими ресурсами.
4. Які показники використовують для характеристики руху персоналу? Як визначають їх рівень?
5. За якими показниками аналізується використання робочого часу?
6. Розкрийте сутність трудомісткості продукції. Назвіть основні фактори, що впливають на її зміну.
7. Розкрийте сутність продуктивності праці. Назвіть основні фактори, що впливають на її зміну.
8. Охарактеризуйте показники продуктивності праці та поясніть методику їх розрахунку.
9. Охарактеризуйте методику аналізу оплати праці.
10. У чому полягає особливість факторного аналізу фонду оплати праці?

Завдання для самостійного виконання

➤ **Задача 1.** Проаналізувати рух персоналу по підприємству в динаміці на основі розрахунку показників руху: коефіцієнт обороту з прийняття; коефіцієнт обороту зі звільнення; коефіцієнт загального обороту; коефіцієнт необхідного обороту; коефіцієнт плинності кадрів. Зробити висновок щодо динаміки надлишкового обороту, основних причин плинності персоналу та рівня стабільності кадрів на підприємстві.

№ з/п	Показники	Попередній рік	Звітний рік
1.	Середньооблікова чисельність працівників на початок	693	669
2.	Прийнято працівників, осіб	50	53
3.	Вибуло працівників, осіб	43	39
3.1.	зокрема:- за власним бажанням	21	17
3.2.	- за порушення трудової дисципліни	2	3
3.3.	- через скорочення штату	3	-
3.4.	- інші поважні причини	17	19

➤ **Задача 2.** Проаналізувати використання робочого часу по підприємству та розрахувати вплив факторів: чисельності працівників; кількості днів, відпрацьованих одним працівником в середньому за період; середньої тривалості робочого дня. Зробити висновок.

№ з/п	Показники	Попередній рік	Звітний рік	
			план	факт
1.	Середньооблікова чисельність працівників, осіб	525	505	485
2.	Відпрацьовано одним робітником:			
2.1.	- днів	219	219	210
2.2.	- годин	1708	1752	1617
3.	Середня тривалість робочого дня, год	7,8	8	7,7
4.	Фонд робочого часу, тис. год	?	?	?
5.	у тому числі – надурочно відпрацьований час, тис. год	1,9	-	1,7

➤ **Задача 3.** Проаналізувати продуктивність праці за звітний період по підприємству та визначити вплив на її зміну таких факторів, як: зміна частки робітників; зміна їх продуктивності праці. Зробити висновок.

№ з/п	Показники	План	Факт
1.	Обсяг випуску товарної продукції, тис. грн	132140,0	132380,0
2.	Загальна сума фонду заробітної плати, тис. грн	712,3	719,6
2.1.	зокрема – робітників, тис. грн	301,7	289,2
3.	Середньооблікова чисельність:		
3.1.	Загальна по підприємству, осіб	178	171
3.2.	зокрема – робітників, осіб	150	140
4.	Продуктивність праці загальна	?	?
4.1.	зокрема – продуктивність праці робітників	?	?
5.	Середня заробітна плата по підприємству		
5.1.	зокрема – середня заробітна плата робітників		

✎ **Задача 4.** Проаналізувати фонд оплати праці на основі вихідної інформації, наведеної в таблиці та розрахувати вплив на збільшення суми витрат на оплату праці таких факторів, як: зміна обсягу випуску продукції; зміна середньої заробітної плати; зміна продуктивності праці. Зробити висновок.

№ з/п	Показники	Попередній рік	Звітний рік
1.	Обсяг випуску продукції, тис. грн	3860	3980
2.	Загальна сума фонду оплати праці, тис. грн	260,4	324,0
3.	ФОП у % до обсягу виробництва		
4.	Середньооблікова чисельність працівників, осіб	124	120
5.	Середня заробітна плата		
6.	Продуктивність праці		

Приклад виконання завдання

Задача. Визначити фактори, що вплинули на відхилення фактичної оплати праці від планової на основі вихідної інформації, поданої в таблиці.

Розв'язання

№ з/п	Показники	План	Факт	відхилення абс. +/-
1.	Витрати на заробітну плату, тис. грн	622,1	630,3	8,2
3.	Кількість працівників, осіб	120	134	14
4.	Кількість днів, відпрацьованих одним працівником	216	210	-6
5.	Тривалість зміни, год	8	7	-1
6.	Середньогодинна оплата, грн	3	3,2	0,2

Факторний аналіз.

$$V_{з/пл.} = Ч_{п.} \cdot Д_{п.} \cdot Т \cdot ГЗП_{п.}$$

Використовуючи наведену вище факторну модель та спосіб абсолютних різниць, визначимо вплив на зміну витрат на оплату праці факторів.

1. Визначимо вплив зміни чисельності працівників:

$$(14) \cdot 216 \cdot 8 \cdot 3 = 72576 \text{ тис. грн}$$

2. Визначимо вплив кількості відпрацьованих днів одним працівником:

$$(-6) \cdot 134 \cdot 8 \cdot 3 = -19296 \text{ тис. грн}$$

3. Визначимо вплив тривалості зміни

$$(-1) \cdot 134 \cdot 210 \cdot 3 = -84420 \text{ тис. грн}$$

4. Визначимо вплив середнього динної оплати праці:

$$(0,2) \cdot 134 \cdot 210 \cdot 7 = 39396 \text{ тис. грн}$$

5. Балансова перевірка результатів факторного аналізу:

$$\Delta V_{з/пл.} = 72576 - 19296 - 84420 + 39396 = 8,2 \text{ тис. грн}$$

Висновок. Фактичні витрати на оплату праці перевищують заплановані на 8,2 тис. грн. Сума витрат зросла за рахунок двох факторів: збільшення чисельності працівників на 14 осіб призвело до збільшення витрат на 72576 тис. грн, за рахунок підвищення оплати праці – на суму 39396 тис. грн. При цьому зменшення кількості відпрацьованих днів сприяло скороченню витрат на 19296 тис. грн, а зменшення тривалості зміни – на 39396 тис. грн.

РОЗДІЛ II

АНАЛІЗ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ І ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

ТЕМА 5 АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ

Мета вивчення теми: ознайомлення з метою, завданнями, об'єктами аналізу обсягу випуску та реалізації продукції; з'ясування джерел інформації аналізу; визначення основних напрямів аналізу; розгляд особливостей методики аналізу асортименту та структури випуску продукції; засвоєння показників оцінки ритмічності виробництва продукції; систематизація показників аналізу якості та конкурентоспроможності продукції; характеристика виявлення резервів зростання реалізації продукції.

План

- 5.1 Мета і завдання аналізу виробництва та реалізації продукції.
- 5.2 Аналіз обсягу виробництва продукції.
- 5.3 Аналіз якості та конкурентоспроможності продукції.
- 5.4 Аналіз факторів і резервів зростання обсягу виробництва та реалізації продукції

Основні поняття теми: виробнича програма, номенклатура, асортимент, структура продукції, коефіцієнт асортименту, коефіцієнт оновлення асортименту, коефіцієнт ритмічності, коефіцієнт варіації, якість продукції, конкурентоспроможність продукції.

5.1 Мета і завдання аналізу виробництва та реалізації продукції

Обсяг випуску та реалізації продукції безпосередньо залежить від кон'юнктури ринку й наявних виробничих можливостей підприємства.

Мета аналізу виробництва й реалізації продукції полягає в оптимізації обсягу та номенклатури продукції для задоволення споживчого попиту у високоякісній продукції, а також для максимального використання виробничого потенціалу і досягнення високих фінансових результатів.

Завдання аналізу виробництва та реалізації продукції:

- оцінка динаміки та виконання плану виробництва й реалізації продукції;
- оцінка виконання виробничої програми за асортиментом, рівнем оновлення продукції;
- оцінка впливу структурних змін на обсяг продукції;
- виявлення впливу факторів на обсяг виробництва продукції;
- визначення резервів зростання обсягів випуску та реалізації продукції.

Об'єкти аналізу: обсяг виробництва та реалізації продукції; ритмічність виробництва та реалізації продукції; якість продукції; асортимент і структура продукції; резерви збільшення обсягу виробництва та реалізації продукції.

Для аналізу виробництва й реалізації продукції використовують планову, обліково-звітну та не облікову інформацію, зокрема: стратегічні, оперативні плани та бізнес-плани; Баланс (Звіт про фінансовий стан); Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід); Примітки до річної фінансової звітності; статистична форма № 1П-НПП (річна) «Звіт про виробництво та реалізацію промислової продукції»; форма № 1-П (місячна) «Звіт про виробництво промислової продукції за видами»; форма № 1-ПЕ (місячна) «Звіт про економічні показники короткострокової статистики промисловості».

Основними джерелами необлікової інформації є контракти, договори, дані про якість продукції, рекламації, результати маркетингових досліджень.

5.2 Аналіз обсягу виробництва продукції

Аналіз обсягу виробництва продукції починають з оцінки виконання плану в цілому по підприємству та в розрізі основних виробничих одиниць.

Виробнича програма підприємства (план виробництва та реалізації продукції) – система планових завдань із виробництва й доставки продукції споживачам у розгорнутій номенклатурі, асортименті, відповідної якості та у встановлені терміни згідно з договорами постачання.

Обсяг продукції може виражатися в натуральних, умовно-натуральних, трудових, вартісних вимірниках. Універсальними є вартісні вимірники, до яких відносяться валова продукція, товарна продукція, реалізована продукція.

Валова продукція характеризує загальний обсяг виробництва продукції та виконаних робіт, послуг, з урахуванням залишків незавершеного виробництва.

Товарна продукція характеризує обсяг виробництва повністю завершених і готових до продажу продукції, робіт, послуг, без урахування незавершеного виробництва.

Реалізована продукція – це товарна продукція, яку відвантажено за межі підприємства за певний період.

У процесі аналізу вивчають динаміку обсягу випуску та реалізації продукції для характеристики їх змін у часі, з використанням показників: абсолютне відхилення (різниця між значенням показника у звітному та базовому роках); темп зростання (відношення значення показника у звітному році до його значення в базисному році); темп приросту. Динаміку визначають як загального обсягу, так і окремих видів обсягу виробництва та реалізації продукції в порівняльних цінах для нейтралізації впливу цінового фактора.

Зазначені показники можуть визначатися з використанням базисних (порівняння значення показників за кілька років із значенням базового року) і ланцюгових (порівняння значення показників за кожен рік із значенням попереднього року) рядів динаміки. А також із розрахунком середньорічного темпу зростання обсягу випуску чи реалізації продукції:

$$\overline{TP} = \sqrt[n]{T_1 \cdot T_2 \cdot \dots \cdot T_n},$$

де \overline{TP} – середньорічний темп зростання;
 n – кількість досліджуваних показників;
 T – темп зростання за кожен рік.

За результатами аналізу надають оцінку динаміки обсягу випуску продукції, порівняно з динамікою обсягу реалізації продукції.

Підприємство випускає продукцію, що має різну споживну вартість, тому невиконання плану з одного виду продукції не може бути компенсовано випуском іншого. Це зумовлює необхідність доповнити аналіз виконання плану за загальним обсягом аналізом виконання плану за номенклатурою, асортиментом і структурою. Виконання плану за структурою і асортиментом – необхідна умова виконання договірних зобов'язань підприємства.

Номенклатура – перелік продукції однакового технічного й виробничого призначення, товарів масового споживання, робіт, послуг, представлений у плані самостійною позицією. Цей перелік найменувань виробів здійснюється із зазначенням кодів згідно з класифікацією видів економічної діяльності.

Асортимент – спеціалізований перелік найменувань продукції у межах кожної номенклатурної позиції із зазначенням одиниць вимірювання.

Структура продукції – це кількісне співвідношення між обсягом окремих виробів у загальному обсязі виробництва.

Зміна асортименту в порівнянні з планом призводить до асортиментних змін, зміна структури виробництва – до структурних змін.

Оцінка виконання плану за асортиментом базується на порівнянні фактичного та планового випуску. Узагальнену характеристику змін в асортименті продукції надає **коефіцієнт асортименту**:

$$K_{ac} = \frac{\text{обсяг продукції, що зараховується у виконання асортименту}}{\text{базовий обсяг виробництва продукції}}$$

Зараховується у виконання асортименту фактичний випуск продукції кожного виду в звітному періоді, але не більше від базового періоду. Це так званий «спосіб заліку». Тобто: перевиконання плану в розрахунок не приймається; не зараховуються у виконання асортименту обсяги, які не передбачені планом; невиконання асортименту, хоча б за одним видом продукції, спричиняє невиконання плану в цілому за асортиментом. Відсоток виконання плану розраховують як співвідношення залікового обсягу та плану.

За «способом найменшого відсотка» як загальний показник виконання плану з асортименту приймають найменший відсоток виконання плану серед усіх видів продукції.

«Спосіб за номенклатурою» передбачає визначення відношення кількості видів продукції з повним виконанням плану до кількості планових позицій.

У процесі аналізу необхідно дослідити оновлення асортименту продукції.

Оновлення асортименту – процес заміни застарілих зразків на більш сучасні та досконалі, або випуск принципово нової продукції. Для аналізу

використовують *коефіцієнт оновлення асортименту*, який розраховується як відношення кількості нових виробів до загальної кількості продукції.

Оцінка виконання плану за асортиментом передбачає виявлення причин недовиконання плану й розробку відповідних рішень. При цьому невиконання асортиментного плану не завжди є показником неякісної роботи. Причинами невиконання можуть бути зміни кон'юнктури ринку, попиту на окремі види продукції, умов постачання та реалізації тощо.

Виконати план за структурою – означає зберегти у фактичному випуску продукції заплановані співвідношення окремих її видів. Недотримання планової структури призводить до структурних змін у складі продукції та до незадоволення потреб в одних видах продукції і затоварювання інших.

Для аналізу впливу зміни структури на результати діяльності використовують спосіб прямого розрахунку та спосіб за середніми цінами.

Спосіб прямого розрахунку передбачає визначення зміни обсягу виробництва продукції з урахуванням частки окремих виробів у загальному обсязі виробленої продукції:

$$\Delta \text{ОВП}_{\text{стр.}} = \text{ОВП}_{\text{ф.стр.}} - \text{ОВП}_{\text{пл.стр.}}$$

де $\Delta \text{ОВП}_{\text{стр.}}$ – зміна обсягу випуску продукції за рахунок зміни структури;

$\text{ОВП}_{\text{ф.стр.}}$ – фактичний обсяг випущеної продукції при фактичній структурі;

$\text{ОВП}_{\text{пл.стр.}}$ – фактичний обсяг випущеної продукції при плановій структурі.

Фактичний обсяг при плановій структурі розраховують як добуток загальної суми фактичного обсягу випущеної продукції на планову частку кожного виробу або як добуток планового обсягу випуску продукції певного виду на середній відсоток виконання плану за обсягом випуску продукції.

Спосіб середніх цін передбачає такий розрахунок:

$$\Delta \text{ОВП}_{\text{стр.}} = (\overline{Ц}_{\text{ф.}} - \overline{Ц}_{\text{б.}}) \cdot \text{КВ}_{\text{ф.}}$$

де $\overline{Ц}_{\text{ф.}}$, $\overline{Ц}_{\text{б.}}$ – середня гуртова ціна групи виробів, відповідно фактична та базова;

$\text{КВ}_{\text{ф.}}$ – фактична кількість виробів у звітному періоді.

Зміна структури виробництва продукції суттєво впливає на загальний обсяг випуску продукції, собівартість виробів, прибуток, рентабельність.

Важливим напрямом аналізу є оцінка ритмічності виробництва.

Ритмічність виробництва – збалансована діяльність, яка сприяє ритмічному виробництву продукції, виконанню зобов'язань перед покупцями.

Ритмічність випуску продукції – виробництво продукції відповідно до встановленого графіку за певний період часу.

Для оцінки рівня ритмічності використовують прямі й непрямі показники. До прямих показників належать коефіцієнт ритмічності, коефіцієнт варіації коефіцієнт аритмічності. До непрямих – наявність доплат за понадурочні, оплата простоїв із вини підприємства, втрати від браку, штрафи за недопостачання і несвоєчасне відвантаження продукції, наявність

наднормативних залишків незавершеного виробництва та готової продукції. В практиці аналізу найчастіше використовують прямі показники.

Коефіцієнт ритмічності визначають як відношення фактичного (але в межах плану) випуску продукції до планового випуску. Показує частку продукції, випущену без порушення графіка роботи. Наближення значення коефіцієнта до одиниці свідчить про ритмічну роботу підприємства.

Коефіцієнт варіації визначають як відношення середньоквадратичного відхилення фактичного показника від планового завдання за певний проміжок часу до середнього планового випуску за той же проміжок часу.

$$K_B = \frac{\sqrt{(\overline{\text{ОВП}_{\text{ф.}}} - \overline{\text{ОВП}_{\text{п.}}})^2 \cdot n}}{\overline{\text{ОВП}_{\text{гр.}}}},$$

де $(\overline{\text{ОВП}_{\text{ф.}}} - \overline{\text{ОВП}_{\text{п.}}})^2$ – квадратичне відхилення від середньодобового (чи іншого періоду) завдання;

n – число планових завдань;

$\overline{\text{ОВП}_{\text{гр.}}}$ – середньодобове завдання за графіком.

Коефіцієнт варіації відображає середнє відхилення фактичного обсягу випуску продукції від планового завдання.

Коефіцієнт аритмічності визначають як суму позитивних і негативних відносних відхилень від плану за кожний період. Чим менш ритмічно працює підприємства, тим більше значення коефіцієнта аритмічності.

Неритмічна робота призводить до неповного використання виробничих потужностей, до понадурочних, браку, до створення наднормативних запасів готової продукції, збільшення незавершеного виробництва, до невиконання договірних зобов'язань і виплати штрафних санкцій тощо; уповільнює оборотність оборотного капіталу. Це впливає на зростання собівартості та зумовлює зменшення прибутку і зниження іміджу підприємства.

5.3 Аналіз якості та конкурентоспроможності продукції

Важливість аналізу якості продукції зумовлена тим, що рівень якості є однією з умов забезпечення конкурентоспроможності продукції.

Якість продукції – сукупність властивостей і характеристик продукції, яка забезпечує задоволення встановлених або передбачуваних потреб.

Найбільш суттєві критерії якості: відповідність якості вимогам покупців; відповідність якості платоспроможному попиту; відповідність стандартам; відповідність кращим показникам товарів-аналогів; рівень точності дотримання технологічних процесів.

Кількісну характеристику однієї або кількох властивостей продукції, складових її якості називають *показником якості*. Аналіз якості проводять за узагальнювальними й непрямими показниками та індивідуальними показниками.

Узагальнювальні показники характеризують якість всієї продукції незалежно від її виду та призначення. До них належать: частка продукції вищої категорії якості; частка продукції, яка відповідає міжнародним стандартам; частка продукції, яка експортується та ін. Індивідуальні показники якості

продукції характеризують одну з її властивостей: корисність (жирність молока, калорійність вугілля); надійність (довговічність, безвідмовність під час експлуатації); технологічність (трудомісткість, енергомісткість); естетичність виробів. До непрямих належать штрафи за неякісну продукцію, обсяг і питома вага бракованої продукції, втрати від браку тощо (рис. 5.1).

Рисунок 5.1 – Групи показників аналізу якості продукції

Для продукції, якість якої характеризується сортом, розраховують:

- частку продукції кожного сорту в загальному обсязі продукції;
- середній коефіцієнт сортності;
- середньозважену ціну продукції в зіставних умовах.

Сортність використовують щодо продукції, в якій допускаються певні несуттєві відхилення деяких ознак, якостей від чинних стандартів і технічних вимог. Зважаючи на кількість сортів і співвідношення їх у загальному обсязі виробництва, визначають середній показник сортності за планом і фактично.

Середній коефіцієнт сортності розраховується як відношення обсягу виробленої продукції всіх сортів до можливої вартості продукції, перерахованої в ціни першого сорту.

У процесі аналізу розраховані показники порівнюють із плановими, з фактичними показниками попередніх періодів і роблять висновки щодо зміни рівня якості продукції. Також дають оцінку коефіцієнту сортності та визначають вплив якості продукції на вартісні показники роботи підприємства.

Непрямим показником якості є наявність браку, який поділяють на виправний і невиправний. Основними причинами браку можуть бути невідповідний рівень кваліфікації робітників, несправне обладнання, використання неякісної сировини й матеріалів, порушення термінів зберігання. Аналіз якості передбачає також оцінку бракованої продукції: визначають загальну суму браку та його відсоток, наявність прихованого браку, втрати від браку та обсяг недоотриманої продукції.

Важливою умовою збільшення обсягу виробництва та реалізації відповідно до споживчого попиту є конкурентоздатність продукції.

Конкурентоспроможність продукції – це сукупність споживчих властивостей конкретного виробу, яка характеризує його відмінність від виробу-конкурента за рівнем відповідності суспільним потребам, а також з урахуванням витрат на їх задоволення.

При виборі продукції для порівняння необхідно, щоб конкуруюча й оцінювана продукція були аналогічні за призначенням та умовами експлуатації, орієнтовані на ту саму групу споживачів. Для оцінки конкурентоспроможності продукції застосовують систему одиничних, групових та інтегральних показників.

Одиничний показник – відношення величини якого-небудь параметра виробу до величини відповідного параметра конкуруючого (базового) зразка. Груповий показник – розраховується на базі одиничних показників і характеризує розходження за групою технічних, економічних, нормативних параметрів.

Груповий показник *за технічними параметрами* дорівнює сумі добутків одиничних показників на коефіцієнти їхньої вагомості, які встановлюються фахівцями-експертами. Груповий показник *за економічними параметрами* розраховується на основі цін споживання порівнюваних виробів. Ціна споживання визначається як сума одноразових витрат споживача (ціна реалізації), експлуатаційних витрат (паливо, енергія, вода, сировина, робоча сила тощо), поточних витрат (поточний ремонт, обслуговування тощо).

$$K_{\text{інт.}} = \frac{K_{\text{т.}}}{K_{\text{е.}}},$$

де $K_{\text{інт.}}$ – інтегральний показник конкурентоспроможності;

$K_{\text{т.}}$, $K_{\text{е.}}$ – групові показники за технічними та економічними параметрами.

Товар вважають конкурентоспроможним, якщо $K_{\text{інт.}} > 1$. Проводити аналіз конкурентоспроможності доцільно для основних видів продукції підприємства. При аналізі конкурентоспроможності за декількома зразками інтегральний показник визначається як середньозважений показник за кожним окремим зразком. Аналіз конкурентоспроможності продукції повинен супроводжуватися розробкою відповідних рекомендацій, спрямованих на підвищення рівня конкурентоспроможності відповідного виду продукції.

5.4 Аналіз факторів і резервів зростання обсягу виробництва та реалізації продукції

Одним із важливих завдань аналізу виробничої програми є виявлення резервів зростання обсягу виробництва продукції. Варто зазначити, що існує багато напрямів пошуку резервів. Насамперед це стосується результатів факторного аналізу щодо визначення впливу ресурсів на зміну обсягу виробництва. Така методика докладно розглянута у відповідних темах, а саме: аналіз забезпечення підприємства основними засобами та ефективності їх використання; аналіз забезпечення підприємства матеріальними ресурсами та ефективності їх використання; аналіз забезпечення підприємства трудовими ресурсами та інтенсивності їх використання.

Основними джерелами резервів зростання обсягу виробництва є:

- упровадження заходів науково-технічного прогресу;
- створення додаткових робочих місць;
- підвищення продуктивності праці за рахунок її інтенсифікації;
- поліпшення використання робочого часу за рахунок скорочення цілоденних і внутрішньозмінних втрат, непродуктивних втрат.

Пошук резервів збільшення обсягу виробництва продукції слід здійснювати на підставі структури витрат для визначення характеру виробництва, що надасть можливість сконцентрувати увагу на найсуттєвіших джерелах.

Резерви зростання обсягу реалізації продукції безпосередньо залежать від зміни обсягу випуску продукції та зміни залишків нереалізованої готової продукції (5.2).

Рисунок 5.2 – Напрями пошуку резервів зростання обсягу реалізації

Приріст продукції за рахунок створення додаткових робочих місць:

$$\Delta Q_{p.m.} = PM \cdot RP,$$

де $\Delta Q_{p.m.}$ – приріст продукції за рахунок створення нових робочих місць;

PM – додаткові робочі місця;

RP – очікувана середньорічна продуктивність.

Приріст продукції за рахунок введення нового устаткування:

$$\Delta Q_{n.y.} = \text{Ч}_{y.} \cdot V_{y.},$$

де $\Delta Q_{n.y.}$ – приріст продукції за рахунок введення нового устаткування;

$\text{Ч}_{y.}$ – час роботи заново введенного в експлуатацію устаткування;

$V_{y.}$ – очікуваний виробіток продукції за 1 машино/годину заново введенного устаткування.

Приріст продукції за рахунок впровадження заходів для вдосконалення технології та організації виробництва і праці:

$$\Delta Q_{T.} = \sum T \cdot B_1 - \sum T \cdot B_0,$$

де $\Delta Q_{T.}$ – приріст продукції за рахунок удосконалення технології за засобами праці;

T – тривалість роботи устаткування, за яким упроваджуються заходи (маш-год);

$B_{0,1}$ – виробіток продукції за 1 машино/годину устаткування до і після впровадження заходів.

Важливим напрямом приросту обсягу продукції є раціональне та повне використання робочого часу. Приріст продукції за рахунок ліквідації втрат робочого часу:

$$\Delta Q_{\text{в.ч.}} = \text{РЧ}_{\text{вт.}} \cdot \text{ГП},$$

де $\Delta Q_{\text{в.ч.}}$ – приріст продукції за рахунок ліквідації втрат робочого часу;

$\text{РЧ}_{\text{вт.}}$ – втрати робочого часу з вини підприємства;

ГП – очікувана середнього динна продуктивність.

Для визначення можливостей збільшення обсягу реалізації необхідно, крім цих резервів, врахувати зміну залишків готової продукції на складах. При цьому важливо враховувати попит і можливість її реалізації.

Контрольні запитання

1. Окресліть мету та завдання аналізу обсягу випуску та реалізації продукції.
2. Які напрями аналізу обсягу випуску та реалізації продукції?
3. За якою методикою аналізують виконання плану й динаміку обсягу випуску та реалізації продукції?
4. У чому полягають особливості аналізу асортименту продукції?
5. Охарактеризуйте основні способи розрахунку впливу структурних змін на показники діяльності.
6. Охарактеризуйте методику аналізу ритмічності виробництва продукції.
7. Назвіть систему показників, що характеризують якість продукції.
8. За якими показниками оцінюють якість сортової продукції?
9. Розкрийте алгоритм аналізу конкурентоспроможності продукції.
10. Перелічіть основні резерви збільшення обсягу виробництва та реалізації продукції.

Завдання для самостійного виконання

Задача 1. Проаналізувати динаміку обсягу випуску та реалізації продукції за останні п'ять років. Визначити середньорічні темпи зростання обсягу випуску й обсягу реалізації. Визначити тенденції та зробити висновок.

№ з/п	Показники	Роки				
		1-й	2-й	3-й	4-й	5-й
1.	Обсяг випуску продукції в діючих цінах звітного року, тис. грн	26140	39700	42800	52800	53950
2.	Обсяг реалізації продукції, тис. грн	25841	35034	38790	52700	52160
3.	Річний темп зростання до першого року (базисний)					
3.1.	- обсягу випуску продукції, %					
3.2.	- обсягу реалізації продукції, %					
4.	Річний темп зростання до попереднього року (ланцюговий)					
4.1	- обсягу випуску продукції, %					
4.2.	- обсягу реалізації продукції, %					

✎ **Задача 2.** Проаналізувати динаміки обсягу реалізації товарної продукції в діючих і порівняльних цінах. Вихідна інформація для аналізу: за минулий рік обсяг реалізації становив 52800 тис. грн, за звітний рік – 53950 тис. грн. Середній рівень цін на промислову продукцію в звітному періоді підвищився на 9%. Аналіз необхідно здійснити в табличній формі. Визначити вплив на зміну обсягу реалізації таких факторів: зміна кількості реалізованої продукції; зміна цін реалізації. Зробити висновок щодо впливу кожного фактора.

✎ **Задача 3.** На підставі вихідної інформації проаналізувати структуру випуску продукції та визначити вплив структурних змін на обсяг виробленої продукції на підприємстві.

Вид продукції	Обсяг випуску за звітний рік, тис. грн		Структура випуску, %		Фактичний обсяг при плановій структурі, тис. грн	Вплив структурних змін
	план	факт	план	факт		
«А»	5852	7012				
«Б»	7448	6470				
«В»	9576	9176				
«Г»	9044	9170				
«Д»	4256	3237				
«Ж»	17024	18885				
Усього	53200	53950				

✎ **Задача 4.** Проаналізувати ритмічність і рівномірність обсягу випуску продукції та розрахувати втрачені можливості, пов'язані з неритмічною роботою.

Декади місяця	Обсяг випуску продукції, тис. грн		Зараховується у ритмічний випуск, тис. грн	Структура випуску, %		Зараховується у рівномірний випуск (%)
	план	факт		план	факт	
перша	20	16,9				
друга	20	19,0				
третья	20	23,0				
Разом за місяць	60	58,9				

✎ **Завдання 5.** Проаналізувати динаміку випуску товарної продукції. Необхідно скласти таблицю. Визначити вплив показників використання обладнання у звітному періоді на обсяг випуску товарної продукції.

Чи є резерви для зростання обсягу виробництва? Зробити висновок.

№ з/п	Показники	План	Факт
1.	Обсяг випуску товарної продукції, тис. грн	53 200	53950
2.	Відпрацьовано верстатом/годин, тис. год	13300	13250
3.	Виріботок за 1 верстатом/годину, грн	?	?

Приклад виконання завдання

Задача. Проаналізувати динаміку випуску товарної продукції. Визначити вплив факторів у звітному періоді на обсяг товарної продукції з використанням величини основних засобів та ефективності їх використання.

Чи є резерви для зростання обсягу виробництва? Зробити висновок.

№ з/п	Показники	Попередній період	Звітний період
1.	Обсяг випуску товарної продукції, тис. грн	53 200	53950
2.	Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн	7 600	8 300
3.	Фондовіддача	?	?

Розв'язання

№ з/п	Показники	Попередній період	Звітний період	Динаміка	
				абс. +/-	Т.Р,%
1.	Обсяг випуску товарної продукції, тис. грн	53 200	53 950	750	101,4
2.	Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн	7 600	8 300	700	109,2
3.	Фондовіддача	7	6,5	-0,5	92,9

Факторний аналіз. $Q = \overline{OЗ} \cdot \Phi_{від.}$

1. Використовуючи наведену вище факторну модель і спосіб ланцюгових підстановок, визначимо умовні величини:

$$Q_0 = 7600 \cdot 7 = 52300 \text{ тис. грн}$$

$$У_{м_1} = 8300 \cdot 7 = 58100 \text{ тис. грн}$$

$$У_{м_2} = 8300 \cdot 6,5 = 53950 \text{ тис. грн}$$

2. Визначимо вплив на зміну обсягу випуску продукції зміни середньорічної вартості основних виробничих засобів.

$$\Delta Q_{OЗ} = 58100 - 53200 = 4900 \text{ тис. грн}$$

3. Визначимо вплив на зміну обсягу випуску продукції зміни фондовіддачі основних виробничих засобів.

$$\Delta Q_{\Phi_{від.}} = 53950 - 58100 = -4150 \text{ тис. грн}$$

4. Балансова перевірка результатів факторного аналізу.

$$\Delta Q_{заг.} = \Delta Q_{OЗ} + \Delta Q_{\Phi_{від.}} = 4900 - 4150 = 750 \text{ тис. грн}$$

Висновок: За звітний період по підприємству забезпечено обсяг випуску товарної продукції в обсязі 53950 тис. грн., що вище від показника попереднього періоду на 750 тис. грн, або на 1,4%. Середньорічна вартість основних засобів у динаміці зросла на 700 тис. грн, або на 9,2%. При цьому ефективність використання основних засобів знизилася на 7,1%. Якщо в минулому році з однієї гривні основних засобів вироблялося товарної продукції на 7 грн, то в звітному році – на 6,5 грн. За результатами факторного аналізу визначено, що за рахунок збільшення основних засобів забезпечено зростання обсягу виробництва на 4900 тис. грн. А за рахунок зменшення фондовіддачі обсяг виробництва зменшився на 4150 тис. грн. Таким чином, резерви збільшення обсягу випуску товарної продукції становлять 750 тис. грн за рахунок підвищення фондовіддачі до рівня попереднього періоду.

ТЕМА 6 АНАЛІЗ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА

Мета вивчення теми: ознайомлення з метою та завданнями аналізу витрат підприємства; визначення основних напрямів аналізу витрат; характеристика витрат звичайної діяльності; розгляд особливостей аналізу витрат на одну гривню продукції; з'ясування послідовності аналізу витрат за економічними елементами і статтями калькулювання; характеристика методики аналізу прямих і непрямих витрат у складі собівартості продукції.

План

- 6.1 Мета і завдання аналізу витрат.
- 6.2 Аналіз витрат звичайної діяльності.
- 6.3 Аналіз операційних витрат.
- 6.4 Аналіз виробничої собівартості продукції.

Основні поняття теми: витрати, собівартість, класифікація витрат, витрати від звичайної діяльності, фінансові витрати, інвестиційні витрати, витрати на одну гривню продукції, економічні елементи витрат, прямі витрати.

6.1 Значення і завдання аналізу витрат

Витрати підприємства є важливим фактором формування цін на продукцію, впливу на фінансові результати діяльності.

Відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку **витрати** підприємства – це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками). Отже, витрати виникають, коли активи вибувають із підприємства.

Відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку **собівартість** – це вартісна оцінка продукції на базі вартості сировини, матеріалів, палива, енергії, праці та інших ресурсів, що споживаються в процесі її виробництва. Розрізняють собівартість виробничу та реалізованої продукції.

Класифікація витрат – це розподіл витрат на класи на основі певних загальних ознак об'єктів. Класифікація витрат на кожному конкретному підприємстві залежить від особливостей організації виробництва.

Класифікація необхідна для: управління витратами, визначення структури загальних витрат, калькулювання собівартості продукції, отримання своєчасної та достовірної інформації про витрати з необхідним для управління рівнем деталізації, визначення витрат за структурними підрозділами підприємства і звітними періодами, виявлення певних співвідношень між окремими видами витрат і визначення ступеня їхнього впливу на собівартість і рентабельність продукції, виявлення та зниження непродуктивних витрат, здійснення аналізу витрат і пошуку резервів їх зниження.

Метою аналізу витрат підприємства є оцінка рівня витрат, виявлення можливостей раціонального використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, здійснення ефективного управління ними.

Основні завдання аналізу витрат підприємства:

- оцінка обґрунтованості управлінських рішень щодо витрат підприємства;
- оцінка відхилення фактичних витрат від планових (нормативних);
- оцінка тенденцій зміни витрат підприємства, що дає можливість втручатися в процеси діяльності підприємства та оптимізувати їх;
- дослідження причин відхилення фактичних витрат від планових чи від витрат попередніх періодів (оцінка впливу факторів);
- виявлення резервів зниження витрат і розробка заходів щодо їх мобілізації.

Напрями аналізу: аналіз рівня, динаміки та структури витрат звичайної діяльності та її зміни; аналіз витрат на одну гривню вартості продукції; аналіз операційних витрат за економічними елементами та статтями калькулювання; аналіз собівартості за прямими й непрямими витратами.

Результати аналізу використовують для пошуку внутрішньогосподарських резервів зменшення витрат.

Основними джерелами інформації для аналізу витрат є норми й нормативи використання ресурсів, планові та звітні калькуляції, інформація рахунків і реєстрів бухгалтерського обліку в частині витрат, форми фінансової звітності, зокрема Баланс (Звіт про фінансовий стан), Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), Примітки до річної фінансової звітності, статистична звітність і первинні документи.

6.2 Аналіз витрат звичайної діяльності

Одним з узагальнювальних показників інтенсифікації та ефективності споживання ресурсів є витрати від звичайної діяльності підприємства.

Витрати від звичайної діяльності – витрати підприємства, пов'язані з будь-якою його основною діяльністю, а також з операціями, які їх забезпечують або виникають внаслідок її проведення.

До витрат звичайної діяльності належать витрати від операційної, фінансової, інвестиційної діяльності та інші витрати звичайної діяльності.

Витрати операційної діяльності є основним видом витрат підприємства, що пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції. До них відносяться:

- собівартість реалізованої продукції;
- адміністративні витрати (загальногосподарські витрати, спрямовані на обслуговування та управління підприємством);
- витрати на збут (витрати, пов'язані з реалізацією продукції);
- інші операційні витрати.

Фінансові витрати – це витрати на проценти (за користування отриманими кредитами, за випущеними облігаціями, за фінансовою орендою, втрати від спільної діяльності, інші втрати від фінансових операцій тощо).

Інвестиційні витрати – це витрати з придбання необоротних активів, а також фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів, ліквідація необоротних активів, втрати від неопераційних курсових різниць, уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій, інші втрати.

Аналізують витрати звичайної діяльності за напрямками:

- аналіз рівня та динаміки витрат звичайної діяльності;
- аналіз структури витрат звичайної діяльності та її зміни.

Аналіз витрат звичайної діяльності підприємства починають з оцінки їх загального рівня та рівня їх окремих складових. Визначають відхилення звітних показників від показників попередніх періодів або їх планових значень. Надають оцінку їх динаміки та виявляють тенденції зміни цих витрат. Такий аналіз дає змогу реагувати на відхилення від прогнозних параметрів виробничого процесу, розробляти заходи з недопущення зайвих витрат.

У взаємозв'язку з динамікою витрат аналізують структуру витрат звичайної діяльності. Визначають відхилення часток окремих складових витрат від показників минулих періодів і плану. Розраховують вплив цих відхилень на зміну підсумкового показника. У процесі аналізу виділяють складові витрат, що становлять найбільшу частку в сумарних витратах звичайної діяльності, і складові, за якими відбулися найбільші зміни. Такий аналіз дає змогу виявити ті витрати, частка яких змінилася найсуттєвіше.

6.3 Аналіз операційних витрат

Аналіз витрат операційної діяльності передбачає послідовне проведення:

- аналізу витрат операційної діяльності на одну гривню вартості продукції;
- аналізу операційних витрат за економічними елементами;
- аналізу операційних витрат за статтями витрат (статтями калькулювання).

Узагальнювальним показником ефективності витрат операційної діяльності, який можна отримати, аналізуючи фінансову звітність підприємств, є рівень операційних витрат на 1 грн вартості продукції.

Використання цього показника для аналізу витрат операційної діяльності зумовлене його універсальністю: його можна визначати для підприємств усіх галузей і на всіх рівнях управління, застосовувати для порівнянної та непорівнянної продукції (яку лише планується виробляти).

Витрати на одну гривню продукції визначають як відношення планових чи фактичних витрат операційної діяльності до обсягу виробленої (реалізованої) продукції в діючих цінах.

Показник витрат на одну гривню вартості продукції дає можливість відстежити зміну собівартості продукції:

$$P_{в.} = \frac{C}{ОВП} = \frac{\sum ВП_i C_i}{\sum ВП_i Ц_i},$$

де $P_{в.}$ – витрати на 1 грн продукції;

ОВП – вартість продукції;

ВП_i – обсяг виробництва у натуральних показниках і-го найменування;

С_i – собівартість одиниці продукції;

Ц_i – ціна одиниці продукції.

Показник витрат на одну гривню продукції відображає зв'язок між витратами та прибутком. Між величиною прибутку й відповідною собівартістю існує зворотна функціональна залежність.

Якщо показник витрат на 1 грн реалізованої продукції має тенденцію до зростання (або порівняно з іншими підприємствами), то це може свідчити про підвищення ресурсомісткості продукції. В інших випадках це може бути наслідком зниження ціни на продукцію з метою утримання позицій на ринку.

Аналіз витрат передбачає забезпечення виконання завдань через посилення дії факторів, які позитивно впливають, та усунення факторів, що негативно впливають на них. Основні фактори впливу:

- зміна обсягу, структури й асортименту продукції;
- зміна рівня витрат на виробництво (виробничої собівартості) виробів;
- зміна цін на продукцію.

Поглиблений аналіз передбачає дослідження впливу на величину витрат на одну гривню продукції таких факторів, як віковий склад продукції, рентабельність окремих видів продукції, зміни цін на матеріальні ресурси.

За результатами аналізу впливу факторів на зміну витрат на одну гривню продукції можна визначити їх вплив на зміну загальної суми витрат на виробництво. Для цього абсолютні відхилення витрат на одну гривню продукції за кожним фактором необхідно помножити на обсяг виробленої продукції у звітному періоді в діючих цінах.

Наступним напрямом є аналіз операційних витрат за економічними елементами. Під *економічними елементами витрат* розуміють сукупність однорідних за економічним змістом видів витрат на виробництво продукції.

Матеріальні витрати. При аналізі матеріальних витрат потрібно враховувати специфіку галузі досліджуваного підприємства, яка зумовлює різний рівень матеріаломісткості продукції. Особливу увагу слід звертати на затрати палива та електроенергії у зв'язку з їх високою вартістю.

Витрати на оплату праці. Одним із важливих джерел зниження собівартості є більш швидке зростання продуктивності праці, порівняно із середньою оплатою праці. Тому аналізу витрат на оплату праці слід приділяти першочергову увагу.

Відрахування на соціальні заходи включає єдиний соціальний внесок – обов'язковий платіж до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, що здійснюється з метою забезпечення страхових виплат загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Амортизація. Причинами відхилень за статтею амортизація можуть бути: зміна вартості основних засобів, в тому числі внаслідок їх переоцінки, надходження й вибуття, зміна порядку й норм амортизаційних відрахувань; поточний і капітальний ремонт – зміна норм витрачання і цін на ремонтні матеріали, зміна кількості устаткування й обсягів виконаних робіт тощо.

Інші операційні витрати включають, зокрема, сплачений єдиний податок.

Методика аналізу операційних витрат за статтями калькуляції передбачає такі етапи:

- визначення абсолютного та відносного відхилення до статті та до підсумку під час порівняння фактичних даних із прогностичними (кошторисними, бюджетними) або даними попередніх періодів. Відсоток до статті відображає зміну витрат за даною статтею, а відсоток до підсумку показує, як вплинуло відхилення від плану за конкретною статтею на загальну зміну витрат;
- визначення частки кожної статті у загальній сумі операційних витрат;
- оцінка структурних зрушень.

Аналіз динаміки, складу, структури та її зміни дає змогу визначити частку витрат за економічними елементами в загальних витратах, оцінити матеріаломісткість, трудомісткість, енергомісткість продукції, виявити тенденції та вплив на загальну зміну операційних витрат, резерви їх зниження.

Витрати за статтями калькуляції відрізняються від витрат за економічними елементами тим, що вони включають витрати, пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції за звітний період. Результати аналізу дають змогу визначити цільове призначення витрат та їх зв'язок із технологічним процесом, витрати за видами продукції та місцями виникнення, виділити прямі й непрямі, основні й накладні, змінні та постійні витрати.

6.4 Аналіз виробничої собівартості продукції

Через собівартість відшкодовуються витрати підприємства, які мають безпосередній зв'язок із виробництвом, тобто забезпечують просте відтворення факторів виробництва: предметів, засобів праці, робочої сили.

Виробнича собівартість продукції включає прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати, змінні загальновиробничі та постійні розподілені витрати.

Аналіз виробничої собівартості продукції передбачає проведення аналізу:

- прямих матеріальних витрат;
- прямих витрат на оплату праці;
- інших прямих витрат;
- непрямих витрат.

Прямі витрати – це економічно однорідні витрати, що відносяться на собівартість конкретного виду продукції прямо, безпосередньо у відповідності до обґрунтованих норм. До них належать прямі матеріальні витрати, пряма заробітна плата та інші, які можуть бути безпосередньо віднесені на конкретний об'єкт витрат.

Непрямими витратами називають витрати, які неможливо розрахувати за окремими видами продукції за ознакою прямої приналежності, оскільки вони пов'язані з виготовленням декількох видів продукції або з різними стадіями обробки. Вони утворюють комплексні статті калькулювання, що відрізняються функціональною роллю у виробничому процесі.

Аналіз прямих матеріальних витрат розпочинають із порівняння

фактичних витрат звітного періоду з плановими (кошторисними, бюджетними тощо). Оцінюють динаміку та частку у виробничій собівартості продукції.

Методика дослідження впливу факторів залежать від галузевих особливостей, відмінностей технології виробництва, методу управлінського обліку, видів матеріальних ресурсів тощо. Основними факторами впливу на зміну матеріальних витрат є:

- зміна обсягу виробництва продукції;
- зміна структури випуску продукції;
- зміна рівня витрат у собівартості одиниці продукції.

У процесі подальшого аналізу досліджують вплив факторів другого порядку на зміну рівня матеріальних витрат у собівартості одиниці продукції. Рівень матеріальних витрат у собівартості одиниці продукції залежить від: зміни норм витрат і цін придбання кожного виду матеріальних ресурсів. Зміну *норм витрат* визначають множенням різниці між фактичними та плановими витратами кожного виду матеріальних ресурсів на планову ціну одиниці цих ресурсів. Зміну *цін* визначають як добуток різниці між фактичною та плановою ціною одиниці матеріальних ресурсів кожного виду та фактичних їх витрат. Аналіз завершується підрахунком резервів їх зниження.

Аналіз прямих витрат на оплату праці передбачає визначення й оцінку динаміки прямих витрат на оплату праці, їх складу, структури та розрахунок впливу окремих факторів на їх зміну. У процесі аналізу спочатку виявляють абсолютне й відносне відхилення цих показників, порівняно з базовим періодом, і досліджують причини виявлених змін. Визначають вплив на суму прямих витрат на оплату праці основних факторів:

- кількісного – зміни середньооблікової чисельності робітників;
- якісного – зміни середньої заробітної плати.

Для поглибленого аналізу визначають вплив на зміну середньої заробітної плати таких факторів: кількість робочих днів у звітному періоді; тривалість робочого дня; середньоденна оплата праці. Методика розрахунку цих факторів докладно розглянута в темі «Аналіз використання трудових ресурсів і витрат на оплату праці». Завершують аналіз прямих витрат на оплату праці виявленням резервів зниження виробничої собівартості за рахунок скорочення непродуктивних виплат заробітної плати.

До непрямих витрат належать такі комплексні стаття витрат, як змінні загальновиробничі витрати та постійні розподілені загальновиробничі витрати.

У складі загальновиробничих витрат значну питому вагу становлять витрати на утримання й експлуатацію обладнання, які за економічним змістом є основними, а за зв'язком з обсягом виробництва є умовно-змінними. Для аналізу умовно-постійних та умовно-змінних витрат застосовується різна методика. За умовно-постійними витратами визначається тільки абсолютне відхилення. Зміну умовно-змінних витрат характеризує відносне відхилення, яке розраховується в два етапи: визначається сума скорегованих витрат на відсоток виконання плану випуску продукції; фактичні витрати порівнюються зі скоригованими і визначається сума економії чи сума перебитрат.

Наступний етап аналізу передбачає виявлення причин, що зумовили

абсолютне та відносне відхилення непрямих витрат загалом і за кожною статтею витрат. Завершують аналіз підрахунком резервів можливого скорочення непрямих витрат як передумови.

Контрольні запитання

1. Окресліть мету та завдання аналізу витрат підприємства.
2. Охарактеризуйте основні напрями аналізу витрат підприємства.
3. Як класифікують витрати звичайної діяльності та як їх аналізують?
4. Розкрийте особливості аналізу витрат на одну гривню продукції.
5. Які фактори впливають на зміну показника витрат на одну гривню продукції?
6. У чому полягають особливості аналізу операційних витрат за економічними елементами?
7. У чому полягають особливості аналізу операційних витрат за статтями калькулювання?
8. Поясніть порядок аналізу прямих і непрямих витрат.
9. Як проаналізувати прямі витрати на оплату праці у складі виробничої собівартості?
10. Розкрийте особливості аналізу непрямих витрат у складі виробничої собівартості продукції.

Завдання для самостійного виконання

➤ **Задача 1.** Проаналізувати показники динаміки обсягу, складу та структури витрат звичайної діяльності. Зробити висновок щодо змін.

Показники	За попередній період		За звітний період		Відхилення		
	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	абс. +,-	відносне, %	п. в., %
1. Витрати операційної діяльності, всього	15946		17190				
зокрема:							
- собівартість реалізованої продукції	13882		14638				
- адміністративні витрати	520		721				
- витрати на збут	390		897				
- інші операційні витрати	1154		934				
2. Фінансові витрати	260		342				
3. Втрати від участі в капіталі	-		35				
4. Інші витрати	49		27				
Усього витрати від звичайної діяльності	16255		17594				

❧ **Задача 2.** Проаналізувати динаміку витрат на 1 гривню реалізованої продукції в діючих і порівняльних цінах. Визначити рівень зниження або зростання величини витрат на одну гривню продукції. Зробити висновок.

№ з/п	Показники	Попередній рік	Звітний рік	
			у діючих цінах	у порівняльних цінах
1.	Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн	18400	19480	19310
2.	Витрати операційної діяльності, тис. грн	15946	17190	17058
3.	Витрати на 1 грн реалізованої продукції			
4.	Зміна витрат на 1 грн реалізованої продукції у % до показника попереднього року			

❧ **Задача 3.** Проаналізувати динаміку, склад і структуру витрат за економічними елементами. Зробити висновок щодо рівня матеріаломісткості.

Показники	Витрати, тис. грн		Структура витрат, %		Відхилення		
	попередній період	звітний період	попередній період	звітний період	абс. +/-	відносне, %	п.в., %
1. Матеріальні витрати	7334	8256					
2. Витрати на оплату праці	5580	6016					
3. Відрахування на соціальні заходи	1912	2098					
4. Амортизація	938	804					
5. Інші операційні витрати	182	16					
Усього операційні витрати	15946	17190					

❧ **Задача 4.** Проаналізувати прямі матеріальні витрати на виробництво одиниці виробу та визначити рівень впливу на зміну суми прямих витрат фактора «норм» та фактора «цін». Зробити висновок щодо наявності резерву економії.

Матеріали	Минулий період			Звітний період			Відхилення +/-
	норма витрат, кг	ціна, грн	сума, грн	норма витрат, кг	ціна, грн	сума, грн	
Жаростійкий матеріал ЭИ 268	9	218		8	275		
Сталь 10X15H27T3	4	140		6	124		
Сталь 65 СВА	12	163		10	178		
Сталь 65 СВА	8	251		6	262		
Титановий сплав ВТ-6	2	302		3	294		
Пруток алюмінієвий	3	85		3	90		
Усього	-			-			

✎ **Задача 5.** Провести факторний аналіз окупності витрат підприємства на основі вихідної інформації по підприємству, поданої в таблиці.

Показник	Рік		Відхилення	
	базисний	звітний	+/-	%
1. Виручка від реалізації продукції, тис. грн	1680	1720		
2. Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	1590	1620		
3. Коефіцієнт окупності витрат				

1. Побудувати факторну модель результативного показника.
2. Застосувати спосіб ланцюгових підстановок.
3. Зробити ґрунтовний висновок.

Приклад виконання завдання

Задача. Собівартість товарної продукції підприємства в базовому періоді складала 380,5 тис. грн. У звітному періоді підвищилася продуктивність праці на 6% та середня заробітна плата на 4% при незмінному розмірі постійних витрат. Питома вага оплати праці в собівартості продукції складає 23%, постійних витрат – 20%. Обсяг випуску товарної продукції збільшився на 8%. Необхідно визначити відсоток зниження собівартості та одержану суму економії під впливом вказаних факторів.

Розв'язання

1. Визначимо зниження собівартості за рахунок збільшення продуктивності праці, що перевищує зростання заробітної плати:

$$\left(1 - \frac{I_{зп.}}{I_{пп.}}\right) \cdot Ч_{зп в св} = \left(1 - \frac{1,04}{1,06}\right) \cdot 23 = 0,46\%$$

2. Визначимо зниження собівартості за рахунок збільшення обсягу виробництва при незмінних постійних витратах:

$$\left(1 - \frac{I_{пв.}}{I_Q}\right) \cdot Ч_{пв в св} = \left(1 - \frac{1}{1,08}\right) \cdot 20 = 1,4\%$$

3. Визначимо зниження собівартості за рахунок обох факторів.

$$0,46 + 1,4 = 1,86\%$$

4. Економія від зниження собівартості.

$$380,5 \cdot 1,86\% = 7,077 \text{ тис. грн}$$

Висновок. Загальний відсоток зниження собівартості у звітному періоді становить 1,86%. У тому числі це відбулося: за рахунок підвищення продуктивності праці, що перевищує зростання середньої заробітної плати по підприємству на 0,46%; за рахунок збільшення обсягу виробництва в звітному періоді при незмінних постійних витратах на 1,4%.

Загальна сума отриманої економії витрат на формування собівартості продукції під впливом обох факторів становить 7077 тис. грн.

ТЕМА 7 АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета вивчення теми: ознайомлення з метою, завданнями, об'єктами аналізу фінансових результатів діяльності; з'ясування джерел інформації аналізу; визначення основних напрямів аналізу фінансових результатів; характеристика методики аналізу прибутку й рентабельності; висвітлення особливостей маржинального аналізу, систематизація показників рентабельності; визначення факторів впливу на фінансові результати; вивчення методів аналізу розподілу прибутку та його впливу на фінансовий стан.

План

- 7.1 Значення, завдання, напрями аналізу фінансових результатів діяльності підприємства.
- 7.2 Аналіз прибутку підприємства.
- 7.3 Аналіз взаємозв'язку «витрати-обсяг-прибуток».
- 7.4 Аналіз показників рентабельності.

 Основні поняття теми: прибуток, рентабельність, валовий прибуток, чистий прибуток, капіталізований прибуток, точка беззбитковості, маржинальний дохід, аналіз чутливості прибутку, запас міцності, операційний важіль, рентабельність виробництва, рентабельність продажів.

7.1 Значення, завдання, напрями аналізу фінансових результатів діяльності підприємства

Успішна діяльність підприємства можлива лише за умови досягнення певних фінансових результатів, показниками яких є прибуток і рентабельність.

Найважливішою фінансовою категорією, що відображає позитивний фінансовий результат господарської діяльності підприємства, характеризує ефективність виробництва, обсяг і якість виробленої продукції, стан продуктивності праці, є прибуток. Величина прибутку впливає на формування фінансових ресурсів підприємства; збільшення ринкової вартості підприємства; ефективність виробничої діяльності підприємства. Тому управління діяльністю підприємства потребує комплексного аналізу для прийняття економічно обґрунтованих рішень щодо оптимізації використання прибутку.

Отже, позитивний фінансовий результат є прибутком, метою, заради якої працює або, принаймні, повинно працювати підприємство, основою його економічного розвитку. Зростання прибутку формує фінансову базу для розширеного відтворення, а за величиною прибутку визначається рівень віддачі авансованого капіталу і доходність вкладень в активи підприємства. Рентабельність як відносний показник ефективності діяльності підприємства вимірює доходність підприємства з різних позицій. У показниках рентабельності проявляється взаємозв'язок абсолютної величини економічного

ефекту (прибутку) й обсягу засобів, які використовуються для його одержання.

Аналіз фінансових результатів діяльності дозволяє визначити найбільш раціональні шляхи використання ресурсів і сформуванню оптимальну структуру засобів підприємства. Крім того, такий аналіз може слугувати інструментом прогнозування окремих показників діяльності, адже щоб отримати максимум прибутку, його необхідно обґрунтувати аналітичними розрахунками.

Метою аналізу прибутку та рентабельності є об'єктивна оцінка й виявлення резервів подальшого підвищення ефективності управління цими показниками фінансового результату діяльності підприємства.

Основними завданнями аналізу прибутку та рентабельності є:

- систематичний контроль за формуванням фінансових результатів діяльності підприємства;
- аналіз та оцінка рівня й динаміки показників прибутку;
- виявлення впливу об'єктивних і суб'єктивних факторів на фінансові результати та рівень рентабельності;
- дослідження напрямів, структури й ефективності використання прибутку;
- визначення резервів зростання суми прибутку та рівня рентабельності, розробка рекомендацій щодо їх використання.

Об'єкти аналізу: обсяг, динаміка, структура фінансових результатів; показники рентабельності діяльності підприємства; напрями розподілу та використання прибутку; резерви зростання прибутку та рентабельності. Відповідно до них сформовано основні напрями аналізу (рис.7.1).

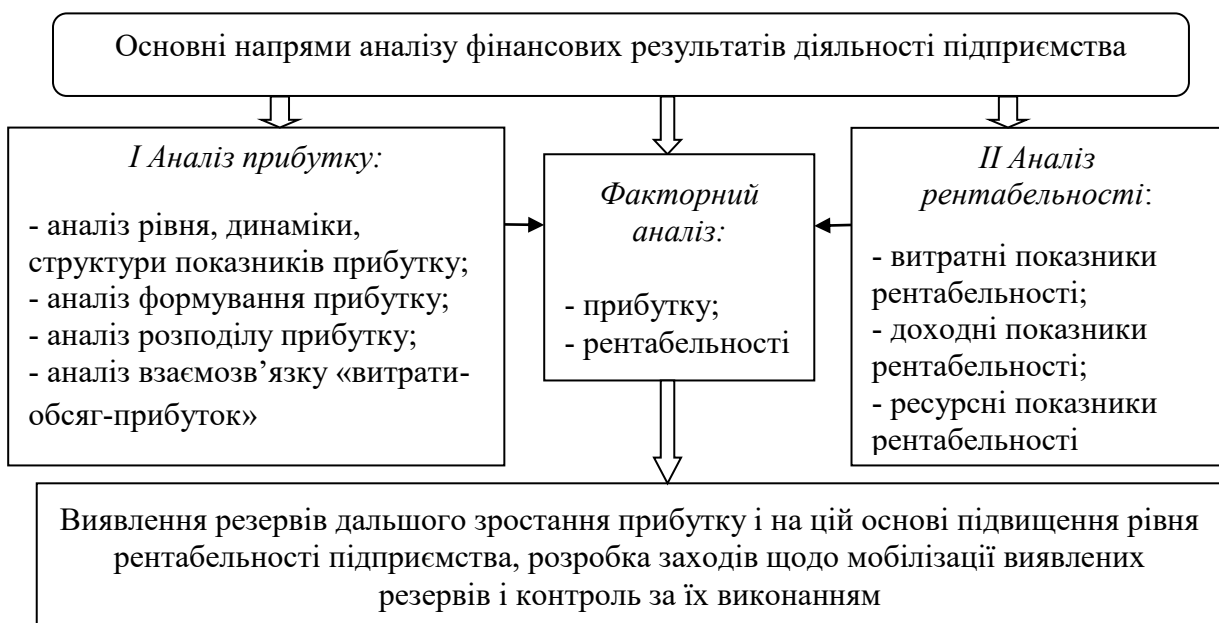

Рисунок 7.1 – Напрями аналізу фінансових результатів діяльності

Основними джерелами інформації для аналізу фінансових результатів є фінансові плани, бізнес-плани, дані бухгалтерського обліку, форми фінансової звітності: Баланс (Звіт про фінансовий стан), Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), «Звіт про власний капітал», «Звіт про рух грошових

коштів», Примітки до річної фінансової звітності, статистична звітність, облікові реєстри, первинні документи.

Завдання, які вирішуються в процесі аналізу фінансових результатів, джерела інформації, залежать від потреб користувачів аналітичної інформації. Керівництво підприємства цікавлять обсяги отриманого прибутку та його структура, а також фактори, які впливають на його розмір. Податкові органи зацікавлені в отриманні достовірної інформації про всі складові фінансових результатів: прибуток від реалізації продукції, майна, інших видів діяльності підприємства тощо. Іншим учасникам ринкових відносин аналіз фінансових результатів дає можливість виробити необхідну стратегію поведінки, спрямовану на мінімізацію витрат від інвестицій у дане підприємство. Відповідно розрізняють два види аналізу фінансових результатів: внутрішній та зовнішній. Внутрішній аналіз використовує всю інформацію про стан справ підприємства, якою володіє лише певне коло осіб, як правило, керівництво підприємства та його підрозділів. Зовнішній аналіз базується на звітних даних, що підлягають опублікуванню, тобто обмежена частина інформації про результати діяльності підприємства.

7.2 Аналіз прибутку підприємства

У величині фінансових результатів безпосередньо віддзеркалюються всі аспекти діяльності підприємства: технологія і організація виробництва, система внутрішнього та зовнішнього управління, галузеві особливості. Тому формування фінансових результатів можна розглядати як частину загальної системи господарювання, що пов'язана із прийняттям рішень щодо забезпечення необхідного їх розміру для досягнення цілей підприємства.

Відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку **прибуток** – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.

Негативним фінансовим результатом є *збиток* – перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати.

На початку аналізу необхідно впевнитися в достовірності даних Звіту про фінансові результати (Сукупний дохід) та визначити, чи відповідає встановленому порядку розрахунок передбачених видів прибутку.

Валовий прибуток – різниця між чистим доходом (виручкою) від реалізації продукції та собівартістю реалізованої продукції. Валовий прибуток є узагальнювальним показником фінансових результатів від основної діяльності.

Прибуток від операційної діяльності – визначають як суму валового прибутку та інших операційних доходів за мінусом адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних витрат.

Прибуток до оподаткування – сума прибутку від операційної, фінансової, інвестиційної та іншої діяльності.

Прибуток від припиненої діяльності після оподаткування – прибуток від припиненої діяльності після оподаткування та/або прибуток від переоцінки необоротних активів та груп вибуття, що утворюють припинену діяльність і оцінюються за чистою вартістю реалізації.

Чистий прибуток – визначають як суму прибутку до оподаткування, податку на прибуток та прибутку від припиненої діяльності після оподаткування.

Приступаючи до аналізу фінансових результатів, необхідно впевнитися у достовірності даних Звіту про фінансові результати (Сукупний дохід), визначити, чи відповідає встановленому порядку розрахунок показників прибутку. Для достовірності висновків про стійкість темпів зростання прибутку необхідно забезпечити порівнюваність показників.

У процесі аналізу на першому етапі аналізують динаміку та структуру фінансових результатів діяльності в певній послідовності.

Аналіз і оцінка динаміки прибутку (горизонтальний аналіз) в цілому і в розрізі окремих видів діяльності. Також доцільно виділити прибутковість окремих структурних підрозділів, провести порівняльний аналіз прибутку підприємства з показниками прибутковості підприємств-конкурентів.

Після оцінки динаміки фінансових результатів необхідно провести аналіз їх структури. Але перед цим доцільно проаналізувати структуру доходів і витрат, адже у ході їх порівняння і визначаються фінансові результати.

Оцінка структури прибутку (вертикальний аналіз) передбачає визначення та оцінку зміни окремих складових прибутку, аналіз доходів і витрат: вивчення рівня та структури доходів і витрат; порівняння з базовим періодом; оцінка зміни і виявлення її причин. Структурний аналіз дозволяє визначити структуру підсумкових фінансових показників із виявленням впливу кожної позиції звітності на результат у цілому. Відносні показники деякою мірою згладжують негативний вплив інфляційних процесів, які можуть істотно спотворювати абсолютні показники фінансової звітності й тим самим ускладнювати їх зіставлення в динаміці.

На зміну прибутку впливає багато зовнішніх та внутрішніх факторів. Особливості розрахунку впливу факторів визначаються цілями та інформаційним забезпеченням аналізу. Доцільно проаналізувати вплив на прибуток узагальнених факторів на основі показників фінансової звітності:

$$ОП = ЧД - СР + ІОД - АВ - ВЗ - ІОВ,$$

де ОП – операційний прибуток;

ЧД – чистий дохід;

СР – собівартість реалізованої продукції;

ІОД – інші операційні доходи;

АВ – адміністративні витрати;

ВЗ – витрати на збут;

ІОВ – інші операційні витрати.

Ця адитивна модель дає змогу оцінити вплив кожного із узагальнених факторів на зміну операційного прибутку та встановити причини його зростання чи зменшення. Для деталізації факторного аналізу можна розширити факторну модель за рахунок структури розглянутих узагальнених факторів. При цьому порядок розрахунку впливу факторів другого рівня визначається

методикою формування відповідних показників та інформаційною базою.

На основі тільки показників фінансової звітності можна визначити вплив на прибуток від реалізації таких факторів першого рівня, як:

- обсяг реалізації продукції (ОРП);
- структура реалізованої продукції (СРП_i);
- собівартість одиниці кожного і-го виду продукції (С_i);
- рівень цін одиниці кожного і-го виду продукції (Ц_i).

Для розрахунку впливу цих факторів на зміну валового прибутку підприємства, застосовують факторну модель:

$$ВП = ОРП \cdot \sum СРП_i (Ц_i - С_i)$$

Розглянуті фактори можуть по-різному впливати на загальну суму валового прибутку підприємства. А саме: обсяг реалізованої продукції – при збільшенні обсягу реалізації рентабельної продукції, зростає і сума прибутку, а отже, при збільшенні продажів збиткової продукції зменшується і сума прибутку; структура реалізованої продукції – при зростанні частки рентабельної продукції в загальному обсязі реалізації зростає і прибуток, а отже, при збільшенні частки низькорентабельної продукції зменшується сума прибутку; собівартість реалізованої продукції – показник, який знаходиться з прибутком в обернено пропорційній залежності, тобто зниження собівартості зумовлює зростання суми прибутку; зміна середніх цін реалізації – при збільшенні рівня цін реалізації загальна сума прибутку зростає.

Для поглибленого факторного аналізу доцільно визначити вплив факторів першого порядку на зміну прибутку від реалізації окремих видів продукції з використанням факторної моделі:

$$П_i = ОРП_i \cdot (Ц_i - С_i)$$

Результати факторного аналізу дають можливість визначити, за рахунок яких факторів досягнута позитивна або негативна динаміка суми прибутку.

Прибуток підприємства є об'єктом розподілу між державою, підприємством та власниками. На рівні держави – це податки і збори з доходу та податок на прибуток підприємства. На рівні підприємства та власників – формування за рахунок чистого прибутку фінансових ресурсів самого підприємства та формування доходів власників підприємства. Відтак наступним напрямом аналізу є аналіз розподілу чистого прибутку. На підприємстві чистий прибуток розподіляється відповідно до спеціально розробленої політики, основою якої є дивідендна політика. За характером використання розрізняють капіталізований і спожитий прибуток.

Капіталізований прибуток характеризує ту суму чистого прибутку, що спрямована на фінансування приросту активів підприємства.

Спожитий прибуток – частина чистого прибутку, використана на виплати учасникам підприємства (власникам і персоналу), на соціальні програми або інші цілі підприємства.

Основна мета аналізу розподілу прибутку підприємства – оцінка доцільності та пропорційності між поточним його споживанням і нагромадженням для забезпечення виробничого розвитку.

Отже, чистий прибуток розподіляється за такими напрямками, як виплата дивідендів власникам, спрямування прибутку до зареєстрованого капіталу та відрахування до резервного капіталу. Залишок чистого прибутку становить величину нерозподіленого прибутку. Таким чином, у межах підприємства можна виділити чистий прибуток, спрямований на споживання (виплату дивідендів) та капіталізований прибуток, який, у свою чергу, можна навести у вигляді прибутку, що зарезервований, а також реінвестованого прибутку, що відображається в обліку як нерозподілений прибуток та є джерелом для поповнення оборотних активів та реалізації інвестиційних проєктів.

Методика аналізу розподілу чистого прибутку полягає в порівнянні фактичних даних із плановими значеннями або даними за попередні періоди за напрямками його розподілу, виявленні тенденцій змін пропорцій розподілу та встановленні причин відхилення за кожним напрямком використання прибутку. Для визначення впливу факторів на зміну розподілу чистого прибутку, основними з яких є зміна суми чистого прибутку та зміна частки відрахувань із чистого прибутку за відповідними напрямками, проводять факторний аналіз:

$$ВЧП_i = ЧП \cdot ЧВ_i,$$

де ВЧП_i – відрахування з чистого прибутку підприємства;

ЧП – чистий прибуток підприємства;

ЧВ_i – частка відрахувань з чистого прибутку за і-тим напрямком його використання.

Для акціонерних товариств у процесі аналізу дивідендної політики досліджують рівень і динаміку дивідендних виплат на одну акцію, чистого прибутку на одну акцію, курсів акцій та проводять факторний аналіз їх змін.

7.3 Аналіз взаємозв'язку «витрати – обсяг - прибуток»

Важливим напрямком аналізу прибутку є аналіз його взаємозв'язку з показниками обсягу реалізації продукції та витрат операційної діяльності.

Аналіз взаємозв'язку «витрати – обсяг - прибуток» (CVP-аналіз) – метод системного дослідження взаємозв'язку витрат, обсягу діяльності та прибутку підприємства, що має на меті визначення:

- беззбиткового обсягу діяльності;
- обсягу продажу, що забезпечує відшкодування всіх витрат і отримання бажаного цільового прибутку;
- величини прибутку за певного обсягу продажу;
- впливу зміни величини витрат, обсягу та ціни реалізації на прибуток підприємства;
- оптимальної структури витрат.

Сутність аналізу беззбитковості – у визначенні точки беззбитковості.

Точка беззбитковості – це такий обсяг діяльності, при якому сукупні доходи дорівнюють сукупним витратам.

Застосування методики аналізу передбачає врахування низки припущень: ціна реалізації продукції не залежить від обсягу її продажу; всі витрати підприємства слід розглядати як змінні або як постійні; протягом періоду, що аналізується, поведінку витрат і доходів можна описати лінійною функцією; єдиним чинником, що впливає на витрати та доходи, є обсяг продажу; обсяги виробництва та продажу однакові.

Методи розрахунку точки беззбитковості: графічний метод; алгебраїчний метод. Якщо на графіку загальної суми витрат зобразити лінію виручки від реалізації продукції, ми одержимо графік взаємозв'язку «витрати - обсяг - прибуток» (рис. 7.2).

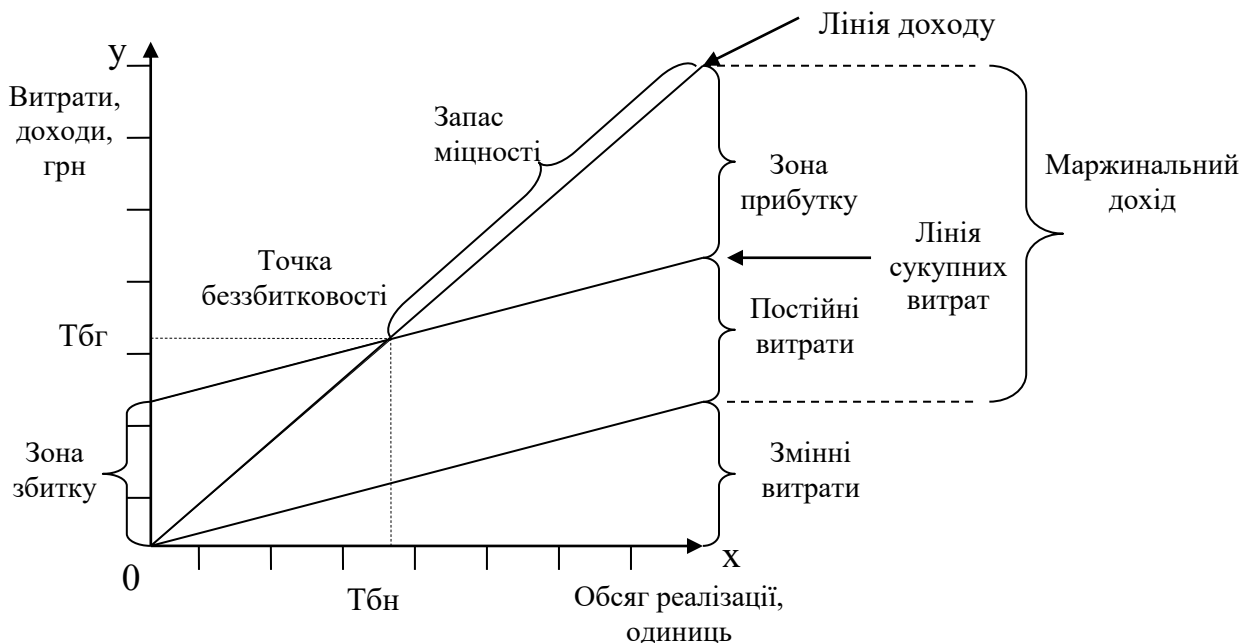

Рисунок 7.2 – Графік співвідношення обсягу, витрат і прибутку

При побудові графіка виходять із припущення, що ціна реалізації та змінні витрати з розрахунку на одиницю продукції залишаються незмінними, а вся вироблена продукція реалізується у звітному періоді.

На графіку можна визначити координати точки перетину лінії сукупних витрат із лінією доходу від реалізації. Це і будуть значення точки беззбитковості, яка характеризує обсяг реалізації (Тбн – точка беззбитковості у натуральному вимірнику), при якому сума витрат дорівнює сумі доходу (Тбг – точка беззбитковості у грошовому вимірнику), і підприємство не має ні прибутку, ні збитку. На підставі такого графіка можна визначити очікуваний прибуток при зміні обсягів виробництва й реалізації продукції.

Аналіз беззбитковості ґрунтується на розподілі витрат на постійні та змінні, які в сумі визначають собівартість продукції.

Відповідно, розрахунок точки беззбитковості в натуральному вираженні алгебраїчним методом здійснюється, виходячи з рівняння:

$$Ці \times Q_n = ПВ + ЗВі \times Q_n,$$

де $Ці$ – ціна одиниці продукції (без ПДВ);

Q_n – обсяг виробництва в натуральних показниках;

$ПВ$ – загальна сума постійних витрат;

$ЗВі$ – змінні витрати на одиницю продукції.

Звідси обсяг виробництва в натуральних показниках – це і буде точка беззбитковості в натуральних показниках ($Тбн$):

$$Тбн = \frac{ПВ}{Ці - ЗВі}$$

Різниця в знаменнику являє собою маржинальний дохід, тобто:

$$Тбн = \frac{ПВ}{МДі}$$

де $МДі$ – маржинальний дохід на одиницю продукції.

Маржинальний дохід – це різниця між сукупним доходом (виручка від реалізації) та змінними витратами.

Таким чином, точка беззбитковості в натуральному вираженні *показує*, при якому обсязі реалізації маржинальний дохід є достатнім для того, щоб відшкодувати сукупні постійні витрати.

Точка беззбитковості у грошовому вимірнику ($Тбг$) визначається як добуток натурального значення точки беззбитковості ($Тбн$) та ціни реалізації одиниці продукції ($Ці$):

$$Тбг = Тбн \times Ці$$

Або виходячи з коефіцієнта маржинального доходу – як відношення постійних витрат ($ПВ$) до коефіцієнта маржинального доходу ($КМД$):

$$Тбг = \frac{ПВ}{КМД}$$

Коефіцієнт маржинального доходу – це співвідношення маржинального доходу та доходу від реалізації продукції.

Усі розглянуті методи застосовуються у випадку, коли підприємство постачає на ринок один певний продукт. Якщо ж необхідно визначити точку беззбитковості в умовах комбінації продажів, то використовують показник середньозваженого маржинального доходу.

Середньозважений маржинальний дохід – це сума добутку маржинального доходу на одиницю кожного виду продукції та комбінації продажу відповідного виду продукції.

Важливим напрямом аналізу взаємозв'язку «витрати – обсяг - прибуток» є аналіз чутливості прибутку до змін інших параметрів діяльності.

Аналіз чутливості прибутку – визначення впливу на прибуток зміни витрат, ціни та обсягу продажу.

Для аналізу чутливості прибутку на зміну обсягу продажу можна використовувати такі показники: коефіцієнт маржинального доходу; запас міцності; операційний важіль.

Із використанням коефіцієнта маржинального доходу (КМД):

$$\text{Зміна суми прибутку} = \text{Зміна обсягу продажу} \times \text{КМД}$$

Із використанням показника запасу міцності.

Запас міцності – величина, на яку фактичний обсяг продажу перевищує беззбитковий обсяг продажу.

$$\text{Запас міцності} = \text{Обсяг продажу} - \text{Точка беззбитковості}$$

Відносним показником запасу міцності є *коефіцієнт запасу міцності* (КЗМ) – визначається як співвідношення запасу міцності й обсягу продажів.

Із використанням показника операційного важеля.

Операційний важіль – це таке співвідношення постійних і змінних витрат, яке забезпечує більш високий процент зростання прибутку, ніж відповідний процент приросту обсягу продажу.

Для аналізу чутливості використовують фактор операційного важеля, який розраховують як співвідношення маржинального доходу та прибутку.

Фактор операційного важеля (ФОВ) характеризує зміну прибутку залежно від зміни обсягу продажу.

$$\text{Зміна прибутку (\%)} = \text{Зміна обсягу продажу (\%)} \times \text{ФОВ}$$

Чим більша сила впливу операційного важеля, тим вищий рівень підприємницького ризику.

Аналіз взаємозв'язку витрат, обсягу діяльності та прибутку спрямований на дослідження змін, які відбуваються з операційним прибутком підприємства під впливом змін певних параметрів його діяльності.

7.4 Аналіз показників рентабельності

Для остаточної оцінки фінансових результатів діяльності підприємства доцільно проаналізувати показники рентабельності.

Рентабельність – відносна характеристика фінансового результату діяльності підприємства, що комплексно відображає ефективність використання ним матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Розраховується рівень рентабельності діяльності підприємства як відношення одержаного ним прибутку до базового показника, що характеризує дохід (виручку) від реалізації продукції, витрати на її виробництво та реалізацію або ресурси, використані для одержання цього прибутку.

Рентабельність характеризує рівень прибутковості, тому є обов'язковим об'єктом порівняльного аналізу фінансових результатів діяльності, доповнюючи абсолютні показники прибутку.

Основними етапами аналізу показників рентабельності є:

- визначення й оцінка рівня показників, виявлення тенденцій та закономірностей зміни, оцінка виконання плану за показниками;
- факторний аналіз їх зміни;
- виявлення резервів (тобто невикористаних можливостей) підвищення рівня рентабельності, розробка пропозицій щодо їх мобілізації.

За методикою розрахунку (базою порівняння) виділяють три групи показників рентабельності: витратні, дохідні, ресурсні.

1. Витратні. До основних витратних показників відносяться рентабельність продукції, рентабельність окремих виробів – які характеризують дохідність витрат і показують, скільки прибутку генерує підприємство з однієї гривні витрат.

Рентабельність виробництва продукції – розраховують як відношення прибутку від реалізації продукції до собівартості реалізованої продукції.

Рентабельність продукції – розраховують як відношення прибутку від реалізації продукції до витрат на її виробництво та збут.

Рентабельність одиниці виробу – розраховують як відношення різниці між ціною одиниці виробу та її собівартістю до собівартості одиниці виробу.

2. Дохідні. До основних дохідних показників відносяться валова рентабельність продажів, операційна рентабельність продажів, чиста рентабельність продажів – які характеризують ефективність комерційної діяльності й показують, скільки прибутку отримує підприємство з кожної гривні доходу від реалізації.

Валова рентабельність продажів – розраховують як відношення суми валового прибутку до суми чистого доходу від реалізації продукції.

Операційна рентабельність продажів – відношення чистого операційного прибутку від реалізації до суми чистого доходу від реалізації продукції.

У процесі аналізу показників рентабельності продукції та продажів розраховують і оцінюють їх рівень, динаміку та визначають вплив факторів на їх зміну. Для кількісної оцінки резервів підвищення ефективності господарювання користуються методами факторного аналізу та принципами детермінованого факторного моделювання. При цьому факторами впливу першого рівня є фактори зміни чистого доходу від реалізації та собівартості реалізованої продукції; факторами другого рівня є зміна ціни та собівартості одиниці продукції, структури реалізованої продукції, рівня прямих матеріальних витрат і витрат на оплату праці та ін.

Для розрахунку впливу на валову рентабельність продажів розглянутих факторів першого порядку застосовують кратно-адитивну факторну модель:

$$R_{\text{п}} = \frac{\text{ЧД} - \text{СРП}}{\text{ЧД}}$$

Аналогічно проводиться факторний аналіз рентабельності окремих видів продукції, тобто в чисельнику – різниця між ціною одиниці продукції та її собівартістю, а в знаменнику – ціна одиниці продукції. Важливе значення має оцінка впливу рентабельності окремих видів продукції на загальну рентабельність всієї продукції:

$$R_{\text{п}} = \sum P_i \cdot \text{Ч}_i,$$

де P_i – рентабельність i -го виду продукції;

Ч_i – частка i -го виду продукції в загальному обсязі.

3. Ресурсні. До основних ресурсних показників відносяться рентабельність виробничих фондів, рентабельність активів, рентабельність власного капіталу.

Загальна рентабельність виробничих фондів – відношення прибутку до оподаткування до середньорічної вартості основних і оборотних виробничих засобів. Чиста рентабельність виробничих фондів – відношення чистого прибутку до середньорічної вартості основних і оборотних виробничих засобів.

Загальноекономічну оцінку рентабельності ресурсів підприємства надають із використанням показника *операційної рентабельності активів* – розраховують як відношення прибутку від операційної діяльності до середньої вартості сукупних активів за досліджуваний період. Цей показник показує, скільки прибутку приносить кожна гривня інвестованого в активи капіталу.

Рентабельність активів – відношення чистого прибутку до середньої вартості сукупних активів за досліджуваний період.

Для аналізу факторів зростання власного капіталу застосовується модель «Дюпон» («Дюпон-каскад»). Вихідною для неї є розрахунок рентабельності активів, помноживши чисельник і знаменник якої на чистий дохід від реалізації, отримують модель:

$$P_a = \frac{ЧП \cdot ЧД}{А \cdot ЧД} = \frac{ЧП}{ЧД} \cdot \frac{ЧД}{А} = P_{ч} \cdot K_{об.а.},$$

де $P_{ч}$ – чиста рентабельність основної діяльності;

$K_{об.а.}$ – коефіцієнт оборотності сукупних активів підприємства.

Отже, в наведеній моделі економічна рентабельність дорівнює добутку двох факторів: чистої рентабельності основної діяльності (відображає ефективність основної діяльності підприємства) та коефіцієнта оборотності активів (відображає ділову активність підприємства, швидкість обороту майна).

У цілому різноманітність показників рентабельності визначає альтернативність пошуку шляхів її підвищення. Кожен із вихідних показників розкладається у факторну модель із різним рівнем деталізації, що дає можливість виявити й оцінити резерви її зростання.

Контрольні запитання

1. Окресліть мету та завдання аналізу витрат підприємства.
2. Охарактеризуйте основні напрями аналізу фінансових результатів діяльності підприємства.
3. Охарактеризуйте основні показники прибутку та порядок їх розрахунку.
4. Охарактеризуйте методику розрахунку впливу факторів на зміну прибутку від реалізації продукції.
5. Розкрийте зміст методики аналізу розподілу чистого прибутку.
6. З якою метою проводять аналіз взаємозв'язку «витрати - обсяг - прибуток»?
7. Охарактеризуйте методи аналізу чутливості прибутку.
8. У чому полягає сутність ефекту операційного важеля?
9. Охарактеризуйте основні показники рентабельності та порядок їх розрахунку.
10. Розкрийте економічний зміст моделі «Дюпон».

Завдання для самостійного виконання

➤ **Задача 1.** Проаналізувати рівень і динаміку фінансових результатів від операційної діяльності підприємства «Актив» на основі вихідної інформації, поданої в таблиці, відповідно до показників фінансової звітності.

Показники	Код рядка	Попередній період, тис. грн	Звітний період, тис. грн	Динаміка	
				Δ абс. +/-	темп зростання, %
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	4968	4304		
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	4715	4849		
Валовий:					
- прибуток	2090	253			
- збиток	2095		545		
Інші операційні доходи	2120	2924	4784		
Адміністративні витрати	2130	727	437		
Витрати на збут	2150	173	117		
Інші операційні витрати	2180	1779	2728		
Фінансовий результат від операційної діяльності:					
- прибуток	2190	498	957		

Факторний аналіз. Визначити вплив на зміну валового прибутку та прибутку від операційної діяльності складових елементів формування прибутку.

Для проведення факторного аналізу потрібно застосувати адитивну детерміновану факторну модель. Зробити висновок.

➤ **Задача 2.** Розрахувати та проаналізувати показники рентабельності на основі вихідної інформації задачі 1.

Показники	Попередній період	Звітний період	Відхилення +/-
Рентабельність продажів, %			
Рентабельність витрат, %			
Витрати на одну гривню продукції, коп.			

Зробити висновок щодо зміни рівня ефективності продажів і витрат по підприємству «Актив».

➤ **Задача 3.** Проаналізувати використання чистого прибутку акціонерного товариства «Технопром» на основі вихідної інформації, поданої в таблиці.

Визначити вплив факторів на зміну відрахувань із чистого прибутку за напрямками його розподілу за рахунок:

– зміни суми чистого прибутку;

– зміни структури відрахувань із чистого прибутку.
Зробити висновок.

Напрямок використання чистого прибутку	Сума відрахувань, тис. грн		Структура відрахувань, %		Відхилення		
	попередній період	звітний період	попередній період	звітний період	абс. +/-	відносне, %	п.в., %
1. Нагромадження	278	293					
2. Споживання	255	281					
3. Резервування	31	34					
Усього	564	608					

➤ **Задача 4.** Підприємство «Вікторія» спеціалізується на виробництві одного виду продукції, річний обсяг реалізації – 2 800 од. на суму 840,0 тис. грн. Загальна сума постійних витрат – 378 тис. грн, загальна сума змінних витрат – 336 тис. грн. Потужності підприємства завантажені на 80%.

Необхідно визначити:

1. Точку безбитковості та суму прибутку підприємства за даних умов.
2. Як зміниться сума прибутку, якщо витрати на рекламу зростуть на 22,5 тис. грн, що дасть можливість збільшити обсяг виробництва до 85% завантаженості потужності підприємства (при незмінних інших показниках).

➤ **Задача 5.** На підприємстві «Довіра» річний обсяг випуску та реалізації продукції становить 200 тис. грн (1000 одиниць), загальна сума постійних витрат – 66 тис. грн, загальні змінні витрати – 80 тис. грн.

Необхідно визначити:

1. Безбитковий обсяг виробництва та реалізації в натуральних показниках і в грошовому вимірнику.
2. Запас міцності та рівень підприємницького ризику.

➤ **Задача 6.** Підприємство «Карапуз» випускає та реалізує два види соків. Показники його роботи за звітний період подано в таблиці.

Показники	Сік яблучний	Сік вишневий	Усього
Обсяг виробництва та реалізації, од.	80 000	40 000	120 000
Ціна реалізації за од., грн	10	8	-
Змінні витрати на од. продукції, грн	7	6	-
Загальна сума постійних витрат, грн	-	-	182 000

Необхідно визначити:

1. Точку безбитковості в натуральному та грошовому вимірниках.
2. Суму прибутку підприємства при заданому співвідношенні та обсязі виробництва окремих видів продукції, а також при збільшенні частки соку вишневого до 50% від загального обсягу виробництва в натуральних показниках.

Приклад виконання завдання

Задача. Проаналізувати рівень валової рентабельності реалізації продукції по підприємству «Мрія» на основі вихідної інформації, поданої в таблиці. Визначити вплив собівартості реалізованої продукції на зміну рентабельності.

№ з/п	Показники	Попередній період	Звітний період	Динаміка	
				абс. +/-	Т.Р,%
1.	Чистий дохід, тис. грн	12600	15750	3150	125,0
2.	Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	9070	11610	2540	128,0
3.	Валовий прибуток, тис. грн	3530	4140	610	117,3
4.	Валова рентабельність реалізації продукції, %	28,02	26,29	-1,73	93,8

Розв'язання

Розрахунок впливу факторів на зміну рентабельності продажів виконаємо з використанням змішаної факторної моделі:

$$R_{\text{п}} = \frac{\text{ЧД} - \text{СРП}}{\text{ЧД}}$$

1. Використовуючи наведену вище факторну модель та спосіб ланцюгових підстановок, визначимо умовні величини:

$$P_0 = \frac{12600 - 9070}{12600} = 28,02\%$$

$$U_{M_1} = \frac{15750 - 9070}{15750} = 42,41\%$$

$$U_{M_2} = \frac{15750 - 11610}{15750} = 26,29\%$$

2. Визначимо вплив на зміну валової рентабельності продажів зміни чистого доходу від реалізації продукції.

$$\Delta P_{\text{чд}} = 42,41\% - 28,02\% = 14,39\%$$

3. Визначимо вплив на зміну валової рентабельності продажів зміни собівартості реалізованої продукції.

$$\Delta P_{\text{св}} = 26,29\% - 42,41\% = -16,12\%$$

4. Балансова перевірка результатів факторного аналізу.

$$\Delta P = \Delta P_{\text{чд}} + \Delta P_{\text{св}} = 14,39\% - 16,12\% = -1,73\%$$

Висновок: Валова рентабельність продажів зменшилася на 1,73%. На цей показник вплинули два фактори першого порядку: за рахунок збільшення собівартості реалізованої продукції на 28% – валова рентабельність продажів зменшилася на 16,12%; за рахунок зростання чистого доходу від реалізації – валова рентабельність продажів збільшилася на 14,39%. Це пояснюється негативним впливом перевищення темпів зростання собівартості реалізованої продукції над темпами приросту чистого доходу від реалізації на 3%.

ТЕМА 8 АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета вивчення теми: ознайомлення із сутністю інвестицій та ознаками інвестиційних проєктів; з'ясування мети, завдань, об'єктів аналізу інвестиційної діяльності; визначення основних напрямів аналізу; характеристика базових принципів і методів оцінки ефективності інвестиційних проєктів із виявленням їх переваг і недоліків; засвоєння порядку проведення аналізу доходності фінансових інвестицій.

План

- 8.1 Значення і завдання аналізу інвестиційної діяльності.
- 8.2 Поняття інвестиційних проєктів та принципи оцінки їх ефективності.
- 8.3 Методика аналізу інвестиційних проєктів.
- 8.4 Аналіз фінансових інвестицій.

Основні поняття теми: інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційний портфель, інвестиційний проєкт, компаундування, дисконтування, дисконтна ставка, опціон, період окупності, облікова норма прибутку, чиста приведена вартість, внутрішня норма рентабельності, індекс прибутковості, дисконтований період окупності, ануїтет, облігації, акції.

8.1 Значення і завдання аналізу інвестиційної діяльності

Інвестиції є умовою розвитку підприємства, які сприяють вирішенню таких завдань, як: розширення власної підприємницької діяльності за рахунок нагромадження фінансових і матеріальних ресурсів; придбання нових підприємств; диверсифікація внаслідок освоєння нових сфер бізнесу.

Інвестиції – всі види майнових, матеріальних та інтелектуальних цінностей, вкладених в об'єкти підприємництва та інші види діяльності, внаслідок чого створюється прибуток або досягається певний соціальний ефект.

За об'єктами інвестування розрізняють:

– *реальні інвестиції* – вкладання капіталу в будівництво, оновлення матеріально-технічної бази підприємства, модернізацію та придбання основних засобів і нематеріальних активів, інших товарно-матеріальних цінностей;

– *фінансові інвестиції* – довгострокові фінансові вкладення в різні фінансові інструменти, переважно у цінні папери з метою одержання прибутку.

Згідно з П(С)БО 4 **інвестиційна діяльність** – це сукупність операцій з придбання та продажу тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів.

Діапазон інвестиційної діяльності залежить від пріоритетів інвестиційної політики, на основі якої підприємство формує інвестиційний портфель.

Інвестиційний портфель – це сукупність різних інвестиційних інструментів, які забезпечують розвиток підприємства, одержання додаткового

прибутку, диверсифікацію вкладень капіталу.

Ефективна діяльність підприємства значною мірою визначається рівнем їх інвестиційної активності. За рахунок інвестицій забезпечують розширене відтворення основних засобів, зміцнюють матеріально-технічну базу, що дає змогу підприємству підвищувати інтенсивність виробничого процесу, збільшувати обсяги виробництва продукції, підвищувати її якість, оновлювати асортимент продукції. Тобто ефективна діяльність підприємства, забезпечення високих темпів розвитку і підвищення конкурентоспроможності продукції значною мірою визначаються рівнем їх інвестиційної активності.

Мета аналізу інвестиційної діяльності на підприємстві полягає у виборі ефективних інвестиційних проєктів та обґрунтуванні програм їх реалізації.

Основні *завдання аналізу* інвестиційної діяльності:

- загальна оцінка інвестиційних потреб;
- вибір напрямів інвестиційної діяльності та інвестиційних проєктів;
- аналіз форм інвестування та їх ризику;
- аналіз ефективності інвестиційних проєктів;
- аналіз доходності фінансових інвестицій;
- розробка заходів поліпшення інвестиційної діяльності підприємства.

Основні *об'єкти аналізу*: обсяг інвестицій (види); структура інвестицій.

Для аналізу інвестиційної діяльності підприємства використовують планову, обліково-звітну, необлікову інформацію. Зокрема: бізнес-план підприємства; план технічного розвитку; Баланс (Звіт про фінансовий стан); Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід); Звіт про рух грошових коштів, Примітки до річної фінансової звітності; статистична форма №11-ОЗ «Звіт про наявність та рух основних засобів, амортизацію (знос)», форма №2-ОЗ ІНВ (річна) «Звіт про наявність і рух необоротних активів, амортизацію та капітальні інвестиції»; форма №2-інвестиції (квартальна) «Звіт про капітальні інвестиції». Основними джерелами необлікової інформації є дані щодо капітального будівництва, проєктно-кошторисна й технічна документація тощо.

8.2 Поняття інвестиційних проєктів та принципи оцінки їх ефективності

Інвестиційна діяльність має низку загальних ознак, притаманних проєктам:

- проєкт має мету або декілька цілей – проєкти спрямовані на одержання певних результатів, тобто проєкт можна розглядати як планування шляху досягнення ретельно обраних цілей;
- проєкт включає необхідність виконання взаємопов'язаних дій – обов'язково з чітко встановленою послідовністю їх здійснення, тобто проєкти потребують управління при їх виконанні;
- проєкти мають обмежений проміжок часу – проєкт як система існує стільки, скільки він потрібен для одержання кінцевого результату;
- проєкти неповторні й унікальні – ступінь унікальності проєктів може значно відрізнятися, але загалом розробляється те, що ніколи раніше не робилося.

Інвестиційна діяльність реалізується за рахунок інвестиційних проєктів.

Інвестиційний проєкт – це програма заходів щодо обґрунтування інвестиційної діяльності, обсягу і термінів здійснення прямих інвестицій у певний об'єкт із метою отримання прибутку.

Основні *цїлі* здійснення інвестиційних проєктів: отримання прибутку; поліпшення фінансового стану; страхування наявних напрямів діяльності; завоювання стратегічно важливого нового ринку; приріст власного капіталу.

Основою оцінки ефективності реальних інвестицій є базові принципи.

1. Оцінка повернення капіталу, що інвестується, здійснюється на основі показника грошового потоку (cash flow).

Грошовий потік – це розподілений у часі потік платежів (вхідні та вихідні).

Чисті грошові надходження (NCI) – різниця між усіма грошовими надходженнями за визначений період і грошовими витратами підприємства за цей самий період (або сума чистого прибутку й амортизації).

2. Обов'язкове приведення до теперішньої вартості як капіталу, що інвестується, так і сум надходжень грошових коштів. Капіталовкладення, які здійснюються поетапно, також слід приводити до теперішньої вартості за винятком нульового етапу (початкове вкладення).

Оцінка ефективності інвестицій базується на врахуванні фактора часу. Вважається, що сьогоднішні гроші мають більшу вартість, ніж завтрашні, тому що вони можуть бути негайно інвестовані та почати приносити дохід.

Для врахування фактора часу застосовують методи нарощення (компаундування) та дисконтування.

Компаундування – збільшення початкової суми шляхом нарахування відсотків за певний період, тобто визначення майбутньої вартості грошей.

Дисконтування – це процедура визначення теперішньої вартості майбутніх грошових потоків з урахуванням фактора часу.

Дисконтна ставка – відсоткова ставка, що використовується для розрахунку теперішньої вартості майбутніх грошових потоків.

У нарощуванні й дисконтуванні застосовують прості та складні відсотки.

3. Варіація форм ставки дисконтування залежно від мети оцінки. Форми дисконтної ставки: середня депозитна ставка банку; середня кредитна ставка; норма рентабельності поточної господарської діяльності; норма доходу альтернативних інвестицій та ін.

4. Вибір диференційованої дисконтної ставки у процесі дисконтування грошового потоку для різноманітних інвестиційних проєктів.

Рівень дисконтної ставки може змінюватися залежно від рівня інфляції; ступеня ліквідності інвестицій, рівня ризику, що асоціюється з даним проєктом.

Для інвестиційних управлінських рішень характерна стратегічна спрямованість, вони впливають на результат діяльності підприємства. Основні критерії прийняття рішень в інвестиційній сфері:

- чистий дисконтований дохід NPV;
- опціональний критерій прийняття рішень.

Опціон – право вибору способу, форми, обсягу, техніки виконання

зобов'язання, наданого одній зі сторін в умовах договору (контракту). Цей критерій дозволяє (в інтересах інвестора) врахувати низку допущень, що впливають на рекомендації з ухвалення рішення.

Опціон витрат, пов'язаних із перенесенням терміну ухвалення рішення, *оцінюється*, коли інвестиції необоротні, та діє альтернатива «тепер або в майбутньому». Цей підхід дозволяє розрахувати ціну активу, що дає право відкласти інвестиційне рішення. Це право визначається як різниця NPV з урахуванням можливої відстрочки і NPV прийняття рішення сьогодні.

8.3 Методика аналізу інвестиційних проєктів

Для здійснення інвестиційних проєктів на підприємстві формується інвестиційний капітал за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел. Що передбачає обґрунтування доцільності інвестицій.

1. Розрахунок первісних інвестицій за кожним інвестиційним проєктом.

2. Оцінка ефективності проєкту, вибір найбільш вигідного проєкту з можливих варіантів. Наступний крок – прогнозування майбутніх доходів.

Для оцінки економічної ефективності проєктів капітальних вкладень найпоширенішими є дві групи методів: традиційні та методи дисконтування.

Традиційні методи – витрати й доходи оцінюються без урахування фактора часу. *Методи дисконтування* – капітальні та експлуатаційні витрати, дохід, прибуток проєкту розраховуються з дисконтуванням грошових потоків.

1. Традиційні методи: період окупності (повернення інвестицій); рентабельність (облікова норма прибутку).

Період окупності інвестицій (PP) – період часу, протягом якого відбувається повернення капітальних вкладень (без дисконтування) у вигляді прибутку, що дорівнює вкладеним у проєкт коштам.

Період окупності інвестиційного проєкту може бути визначений:

– при рівномірному надходженні доходів за весь період окупності інвестицій, як співвідношення повної суми витрат на реалізацію інвестиційного проєкту до середньорічного чистого прибутку (або середньорічних чистих грошових надходжень) за період експлуатації проєкту;

– при нерівномірному розподілі доходів протягом періоду окупності інвестицій необхідно щорічні грошові потоки складати доти, доки сума не зрівняється із сумою початкових вкладень.

Критерій доцільності реалізації інвестиційного проєкту визначається тим, що тривалість періоду окупності інвестиційного проєкту виявляється меншою, порівняно з економічно виправданим періодом окупності.

Переваги: простота розрахунків та використання на практиці; орієнтує на варіанти інвестування, безпосередньо пов'язані з рівнем доходу. Недоліки: не враховує часову оцінку вкладень; не враховує чисті грошові потоки, які формуються після періоду окупності інвестиційних витрат; суб'єктивність визначення виправданого періоду окупності інвестиційного проєкту.

Другим методом оцінки інвестицій без дисконтування грошових потоків є показник *облікової норми прибутку* (ARR), відомий під назвою «прибуток на

капітал», або критерій рентабельності капіталовкладень.

Облікова норма прибутку (ARR) – це середній обліковий прибуток, який буде одержано від інвестицій у процентному відношенні до середньої суми інвестицій протягом життєвого циклу проєкту.

Визначають: середній обліковий прибуток – діленням сумарного чистого прибутку від проєкту на кількість років; середню суму інвестицій – як середньоарифметичну суми початкових інвестицій та ліквідаційної вартості.

Даний прибуток виникає як відносна економія витрат. Відповідно до даного критерію більш вигідними вважаються ті інвестиції, у яких рентабельність не є нижчою від наперед визначеного мінімального рівня. З двох проєктів обирають проєкт із найвищою рентабельністю.

2. Методи дисконтування: чиста приведена вартість, внутрішня норма рентабельності, індекс прибутковості, дисконтований період окупності.

Чиста приведена вартість (NPV) – це різниця між теперішньою вартістю майбутніх чистих грошових надходжень та сумою інвестиційних витрат за проєктом (чисті інвестиції).

Показник чистої приведеної вартості дає змогу порівняти між собою теперішню вартість майбутніх доходів від реалізації інвестиційного проєкту з інвестиційними витратами, які необхідно здійснити в поточному періоді.

Критерієм економічної доцільності інвестицій є позитивне значення NPV.

Переваги: урахування фактора часу вартості грошових надходжень; забезпечення збільшення ринкової вартості підприємства; прогнозна оцінка економічного потенціалу підприємства характеризує прогнозу величину приросту капіталу. Недоліки: абсолютні показники не дають можливості оцінити ступінь ризику, має місце невизначеність розрахунків майбутніх грошових потоків; ставка дисконту, як правило, обирається сталою для всього інвестиційного циклу, хоча може залежати від економічних умов.

Внутрішня норма рентабельності (IRR) – дисконтна ставка, при якій майбутня вартість грошових надходжень від проєкту приводиться до теперішньої вартості капіталовкладень, тобто $NPV = 0$.

Внутрішня норма рентабельності інвестиційного проєкту не має бути меншою від певного мінімуму, який підприємство обирає для себе. Внутрішню норму рентабельності можна представити як ставку дисконту, яку може заплатити інвестор, не втративши при цьому грошей.

Переваги: відносне значення показника просте для розуміння, відображає граничні значення процентної ставки та періоду окупності; не залежить від норми дисконту; спрямованість на збільшення доходів інвесторів. Недоліки: помилкове ранжування взаємовиключних проєктів із різним обсягом капітальних вкладень; неадитивний метод; не має впевненості, що ставка дисконту є незмінною протягом терміну реалізації проєкту; вказує лише на максимальний рівень витрат; проблематичність застосування для оцінки проєктів у випадку вкладення коштів за роками, а не одноразово.

Індекс прибутковості (PI) – характеризує дисконтований дохід від інвестиційного проєкту на одиницю інвестиційних витрат.

Визначається як співвідношення між чистою приведеною вартістю за

інвестиційним проектом і сумою інвестиційних витрат. Якщо інвестиції здійснюються в декілька прийомів, розподілених у часі, необхідно привести інвестиційні витрати до теперішньої вартості.

Критерій для економічно вигідних проектів – значення індексу прибутковості повинно дорівнювати або перевищувати нуль.

Переваги: дозволяє здійснювати порівняльну оцінку проектів; відносний показник, що обумовлює його зручність застосування; дозволяє зробити висновок про резерв безпеки підприємства. Недоліки: неадитивний, залежить від дисконту; при порівняльній оцінці взаємовиключних проектів із різним обсягом інвестиційних витрат вступає в протиріччя з NPV.

Дисконтований період окупності (DPP) – визначає період часу, необхідний на повне відшкодування дисконтованої вартості інвестицій за рахунок теперішньої вартості майбутніх грошових надходжень.

Критерієм економічної доцільності проекту є дисконтований період окупності, менший від загального терміну життя проекту. Різниця між довжиною життєвого циклу інвестицій і строком приведеної окупності є періодом часу, коли проект приносить економічну вигоду.

Переваги: дозволяє визначити економічно доцільний термін реалізації проекту; можливість проводити оцінку (хоча й наближену) ліквідності та ризикованості інвестиційного проекту. Недоліки: враховує лише початкові грошові потоки протягом періоду окупності.

При експрес-аналізі використовують **правило числа «72»**, що дозволяє приблизно визначити, яка комбінація рівнів відсоткової ставки й термінів вкладу сприятиме подвоєнню вкладеного капіталу.

Загалом методи дисконтування більш інформативні, ніж традиційні, але їх основна проблема полягає в обґрунтуванні вибору ставки дисконтування та потреби використання модифікованих показників в умовах невизначеності.

8.4 Аналіз фінансових інвестицій

Фінансові інвестиції розглядаються як активна форма ефективного використання тимчасово вільного капіталу чи як інструмент реалізації стратегічних цілей, пов'язаних із диверсифікованістю операційної діяльності підприємства. Основні напрями фінансових інвестицій передбачають одержання прибутку від вкладення капіталу в цінні папери – облігації, акції, векселів тощо.

У процесі формування портфеля фінансових інвестицій необхідно спочатку проаналізувати співвідношення доходності та рівня ризику вкладання капіталу. Дохідність цінних паперів залежить від двох чинників: очікуваної норми доходності; норм і правил оподаткування доходів від операцій із цінними паперами. Ризик вкладання капіталу в цінні папери доцільно визначати як сукупність ризиків: ризик ліквідності цінних паперів; ризик їх дострокового відкликання; інфляційний ризик; відсотковий, кредитний та діловий ризик; ризик, пов'язаний з тривалістю періоду обороту цінних паперів. Тому рішення щодо купівлі або продажу певних фінансових інструментів необхідно приймати після аналізу та розрахунку як рівня їх доходності, так і рівня ризикованості.

Фінансові інвестиції характеризуються такими показниками:

- ринкова ціна (P) – задекларований показник;
- внутрішня вартість (V) – розрахунковий показник;
- рівень доходності (N).

Ринкова ціна об'єктивно існує на ринку, вартість цінного паперу відображається у відповідних котируваннях і називається *курсовою різницею*.

Внутрішня вартість фінансової інвестиції залежить від аналітичної моделі, на базі якої проводяться розрахунки.

$$V(t) = \sum \frac{CF_i}{(1+d)^i},$$

де $V(t)$ – внутрішня вартість цінних паперів у момент t ;

CF_i – очікуваний потік відсоткових виплат за цінним папером в i -тий період ($i=1, n$);

d – прийнята або очікувана дохідність цінного паперу (норма прибутку).

До традиційних фінансових інвестицій належать облігації та акції, на прикладі яких можна дослідити методику аналізу їх доходності.

Облігації належать до класу боргових цінних паперів, які є зобов'язаннями емітента, розміщеними на фондовому ринку з метою запозичення грошей на певних умовах. За способом виплати відсотків, розрізняють: облігації з нульовим купоном; облігації з фіксованою купонною ставкою; облігації з плаваючою купонною ставкою.

Облігації з нульовим купоном – це цінний папір, за яким умовами емісії виплату відсотків не передбачено. Дохід інвестора формується як різниця між номінальною вартістю та емісійним курсом облігації, встановленим на дисконтній основі. Тобто облігації з нульовим купоном належать до дисконтних цінних паперів. Така облігація генерує грошовий потік один раз, а дохід інвестор одержує в момент погашення. Дохід розраховують:

$$V(t) = \frac{N}{(1+d)^n},$$

де N – номінальна сума облігацій, яка виплачується за її погашення;

n – тривалість періоду до погашення облігації, роки.

Порівняння доходності облігації з нормою прибутку альтернативного проекту, дає можливість обрати прибутковий напрям інвестування.

Облігації з фіксованою купонною ставкою – це облігації, умовами емісії яких передбачено виплату відсотків у розрахунку на номінальну суму інвестицій. За такими облігаціями очікуваний дохід інвестора складається:

– із рівномірних за періодами надходжень відсоткових виплат, які були обіцяні емітентом;

– ймовірних прибутків унаслідок зміни ринкової ціни облігації.

У такому випадку базова модель:

$$V(t) = \sum \frac{k \cdot N}{(1+d)^i} + \frac{N}{(1+d)^n},$$

де k – купонна ставка облігації.

Облігації з плаваючою купонною ставкою – цінні папери, згідно з

умовами емісії яких рівень купонної ставки змінюється залежно від рівня інфляції або ставки відсотка за кредитами. Щорічні купонні виплати є ануїтетом. **Ануїтетом** називають послідовність однакових грошових потоків, що постійно повторюються (бувають елементарними, простими, довільної величини).

Внутрішню вартість таких облігацій розраховують:

$$V(t) = \sum \frac{CF_i}{(1+d)^i} + \frac{N}{(1+d)^n},$$

де CF_i – грошові потоки, які генерує облігація в i -тому періоді.

Тепер розглянемо методику аналізу акцій.

Акція – це цінний папір, що засвідчує право власника на участь у статутному капіталі акціонерного товариства. Акції належать до пайових цінних паперів і не мають обмеженого терміну обороту.

Для аналізу доходності акції, оскільки номінал акції не відображає її реальної вартості, використовують курсову (поточну ринкову) ціну. Показником доходності може бути рівень дивідендів або прибуток у розрахунку на одну акцію. Обґрунтування доцільності придбання акцій базується на результатах порівняльного аналізу їх поточної ринкової ціни з внутрішньою вартістю.

Базова модель для акцій з фіксованими дивідендами:

$$V(t) = \frac{E}{d},$$

де E – грошовий потік у вигляді дивідендів;

d – середня ринкова ціна акцій.

Якщо акції з рівномірно зростаючими дивідендами, то на внутрішню вартість таких цінних паперів впливатимуть базова величина дивідендів (E) та темпи їх приросту (h). Відповідно до моделі Гордона можна визначити теперішню вартість акцій за умови, що $d > h$:

$$V(t) = \frac{E(1+h)}{(d-h)}$$

Якщо дивіденди зростають нерівномірно, необхідно розраховувати майбутні дивіденди поетапно, окремо за кожен період, потім дисконтувати ці суми і скласти одержані значення внутрішньої вартості.

Контрольні запитання

1. Окресліть значення і завдання аналізу інвестиційної діяльності.
2. Розкрийте сутність таких понять, як «інвестиції», «інвестиційна діяльність», «інвестиційний портфель», «інвестиційний проєкт».
3. Охарактеризуйте базові принципи оцінки ефективності інвестиційних проєктів.
4. Назвіть традиційні методи оцінки ефективності інвестиційних проєктів, їх сутність, переваги та недоліки.
5. Назвіть та охарактеризуйте методи оцінки ефективності інвестиційних проєктів із дисконтуванням грошових потоків.

6. У чому полягають переваги та недоліки методів оцінки ефективності інвестиційних проєктів з урахуванням фактора часу?
7. Що являють собою фінансові інвестиції?
8. Як визначається ризик вкладання капіталу в цінні папери?
9. Назвіть способи здійснення аналізу фінансових інвестицій.
10. Від яких чинників залежить внутрішня вартість цінних паперів?

Завдання для самостійного виконання

Ситуаційні задачі

✎ **Задача 1.** Стратегія підприємства спрямована на прийняття інвестиційного проєкту. Необхідно оцінити ефективність проєктів.

Проєкт №1 передбачає початкові інвестиції в сумі 130 тис. грн. Очікується отримання таких грошових потоків: 1 рік – 34 тис. грн, 2 рік – 65 тис. грн, 3 рік – 80 тис. грн, 4 рік – 48 тис. грн. Проєкт №2 передбачає початкові інвестиції в сумі 175 тис. грн. Протягом 6 років очікується надходження сталих річних грошових потоків у розмірі 52 тис. грн. Виходячи зі ступеня ризику, для розрахунку грошового потоку від реалізації першого проєкту застосовується дисконтна ставка 10%; другого – 12%.

Необхідно визначити найбільш ефективний проєкт на основі показника чистої теперішньої вартості та індексу прибутковості. Зробити висновок.

✎ **Задача 2.** Підприємство «Арго», інвестиційний портфель якого обмежений 100 тис. грн, розглядає можливість реалізації одного з трьох запропонованих інвестиційних проєктів. Структура очікуваних грошових потоків за всіма проєктами подана в таблиці.

Період	Проєкт № 1	Проєкт № 2	Проєкт № 3
0	-50	-100	-50
1	40	55	75
2	120	75	65
3	30	125	30

Необхідно обґрунтувати, який із проєктів інвестування доцільно прийняти підприємству за умови дисконтної ставки 10%.

✎ **Задача 3.** Підприємство «Прометей» розглядає можливість інвестувати кошти в два проєкти терміном на три роки. Вихідна інформація щодо обох інвестиційних проєктів подана в таблиці.

	Проєкт «А»	Проєкт «Б»
Сума початкових інвестицій, тис. грн	180,0	350,0
Чистий грошовий потік за 1-й рік	50,0	100,0
Чистий грошовий потік за 2-й рік	100,0	150,0
Чистий грошовий потік за 3-й рік	100,0	200,0

Вартість капіталу для підприємства оцінена на рівні 11% річних.

Необхідно визначити для проєкту «А» і проєкту «Б»: чисту приведену вартість; індекс прибутковості; внутрішню ставку доходності.

✎ **Задача 4.** Акціонерне товариство критерієм оцінювання інвестиційної привабливості цінних паперів обрало максимізацію чистого прибутку на акцію. Необхідно обґрунтувати доцільність вкладання коштів у випуск акцій або облігацій та визначити граничне значення прибутку до сплати відсотків і податків, нижче від якого вигідніше випускати акції, а вище – облігації. При цьому акціонерному товариству необхідно додатково залучити для реалізації інвестиційної програми 400 тис. грн. Згідно з розрахунками експертів у результаті запровадження інвестиційного проекту прибуток до сплати відсотків і податків подвоїться.

Оцінка інвестиційної привабливості цінних паперів

Показники	Існуюча структура капіталу	Структура капіталу при додатковому випуску акцій (на 400 тис. грн).	Структура капіталу при додатковому випуску облігацій (на 400 тис. грн).
Позиковий капітал, тис. грн	500		
Власний капітал	600		
Загальна сума капіталу	1100		
Кількість випущених акцій номіналом 20 грн, тис. шт.	30		
Прибуток до сплати відсотків та податків	200		
Фінансові витрати за позиковими коштами ($i = 10\%$)			
Прибуток до оподаткування			
Чистий прибуток			
Чистий прибуток на одну акцію, грн/акцію			

Приклад виконання завдання

Задача. За інвестиційним проектом вартістю 12 млн грн передбачаються грошові надходження: у першому році – 4 млн грн, у другому році – 8 млн грн, у третьому році – 6 млн грн.

Необхідно визначити за критерієм індексу прибутковості, чи вигідно реалізувати цей проект, якщо ставка дисконту підприємства становить 10,5%.

Розв'язання

1. Визначимо теперішню вартість чистих грошових надходжень:

$$\frac{4}{(1 + 0,105)^1} + \frac{8}{(1 + 0,105)^2} + \frac{6}{(1 + 0,105)^3} = 12,11 \text{ млн грн}$$

2. Визначимо індекс прибутковості за проектом:

$$\frac{12,11}{12} = 1,009 \text{ млн грн}$$

Індекс прибутковості (PI) > 1. Отже, проект реалізувати вигідно.

Тести для контролю знань

1. Порівняння фактичних даних із плановими проводиться для:
 - а) визначення тенденцій розвитку економічних процесів;
 - б) визначення рівня виконання плану;
 - в) перевірки обґрунтованості планових показників;
 - г) виявлення резервів виробництва.

2. Якщо зв'язок факторів із результативним показником має функціональний характер, то це:
 - а) статистичний аналіз;
 - б) детермінований аналіз;
 - в) стохастичний аналіз;
 - г) дисперсійний аналіз.

2. При використанні способу ланцюгових підстановок у функціональній моделі фактори розміщують у такому порядку:
 - а) якісні, структурні, кількісні;
 - б) структурні, кількісні, якісні;
 - в) кількісні, структурні, якісні;
 - г) структурні, якісні, кількісні.

3. Моделі, що використовуються у випадку, коли результативний показник є алгебраїчною сумою декількох факторів, називають:
 - а) адитивними моделями;
 - б) мультиплікативними моделями;
 - в) кратними моделями;
 - г) змішаними моделями.

4. Який з перелічених способів можна застосовувати для визначення впливу факторів у всіх типах детермінованих факторних моделей?
 - а) інтегральний спосіб;
 - б) спосіб абсолютних різниць;
 - в) спосіб відносних різниць;
 - г) спосіб ланцюгових підстановок.

5. До активної частини основних виробничих засобів відносяться:
 - а) машини, устаткування, передавальні пристрої;
 - б) будівлі, споруди, інвентар;
 - в) будівлі, споруди, незавершене виробництво, готова продукція;
 - г) незавершене виробництво, машини, транспортні засоби.

6. Рух основних виробничих засобів оцінюють за допомогою таких показників:
 - а) коефіцієнтів оновлення та вибуття;
 - б) фондівдачі та фондомісткості;
 - в) коефіцієнтів придатності та вибуття;

г) коефіцієнтів зносу та придатності.

7. Технічний стан основних виробничих засобів оцінюють за допомогою таких показників:

- а) коефіцієнтів оновлення та вибуття;
- б) фондівіддачі та фондомісткості;
- в) коефіцієнтів придатності та вибуття;
- г) коефіцієнтів зносу та придатності.

8. Показники екстенсивного використання обладнання характеризують:

- а) рівень використання потужності обладнання, його продуктивність;
- б) роботу обладнання за його кількістю або часом використання;
- в) роботу обладнання за часом використання та його продуктивність;
- г) роботу обладнання за його кількістю та продуктивністю.

9. Який показник характеризує інтенсивність використання основних засобів?

- а) питома вага їх активної частини;
- б) темп економічного зростання;
- в) коефіцієнт оновлення;
- г) фондівіддача.

10. Як відношення суми амортизації об'єкта основних засобів з початку його корисного використання на певну дату до первісної вартості основних засобів на ту ж дату розраховується:

- а) коефіцієнт оновлення;
- б) коефіцієнт придатності;
- в) коефіцієнт зносу;
- г) коефіцієнт приросту.

11. Фондовіддача основних засобів визначається як відношення:

- а) середньорічної вартості основних засобів до обсягу випущеної продукції;
- б) обсягу випущеної продукції до середньорічної вартості основних засобів;
- в) середньорічної вартості основних засобів до обсягу реалізованої продукції;
- г) середньорічної вартості основних засобів до вартості власного капіталу.

12. Фондовіддача активної частини основних виробничих засобів визначається як відношення:

- а) обсягу випущеної продукції до середньорічної вартості активної частини основних виробничих засобів;
- б) середньорічної вартості активної частини основних виробничих засобів до обсягу випущеної продукції;
- в) середньорічної вартості основних виробничих засобів до середньорічної вартості активної частини;
- г) середньорічної вартості основних виробничих засобів до власного капіталу підприємства.

13. Показник фондомісткості характеризує:

- а) обсяг основних виробничих засобів у вартісному вимірі, що припадає на одного працівника;
- б) обсяг виробленої продукції в розрахунку на грошову одиницю вартості виробничих основних засобів;
- в) середню вартість основних виробничих засобів, що припадає на одиницю обсягу виробленої продукції;
- г) обсяг виробленої продукції, що припадає на одного працівника.

14. Показник фондівіддачі характеризує:

- а) обсяг основних виробничих засобів у вартісному вимірі, що припадає на одного працівника;
- б) обсяг виробленої продукції в розрахунку на грошову одиницю вартості виробничих основних засобів;
- в) середню вартість основних виробничих засобів, що припадає на одиницю обсягу виробленої продукції;
- г) обсяг виробленої продукції, що припадає на одного працівника.

15. Узагальнювальним показником використання обладнання є коефіцієнт:

- а) інтегрального завантаження;
- б) інтенсивного завантаження;
- в) екстенсивного використання обладнання;
- г) коефіцієнт використання календарного фонду часу роботи обладнання.

16. Фондовіддача основних засобів визначається як відношення:

- а) середньорічної вартості основних засобів до обсягу випущеної продукції;
- б) обсягу випущеної продукції до середньорічної вартості основних засобів;
- в) середньорічної вартості основних засобів до обсягу реалізованої продукції;
- г) середньорічної вартості основних засобів до вартості власного капіталу.

17. Рентабельність основних виробничих засобів – це відношення:

- а) прибутку до середньорічної вартості повних виробничих засобів;
- б) обсягу випуску продукції до середньорічної вартості основних засобів;
- в) середньорічної вартості основних виробничих засобів до прибутку;
- г) середньорічної вартості основних виробничих засобів до обсягу випуску.

18. Ефективне використання матеріальних ресурсів сприяє:

- а) зростанню матеріаломісткості продукції;
- б) збільшенню матеріальних витрат;
- в) зменшенню собівартості продукції;
- г) виконанню договорів продажу.

19. Вартість витрачених предметів праці на виробництво продукції – це:

- а) матеріаловіддача;
- б) матеріаломісткість;
- в) матеріальні витрати;

г) коефіцієнт корисного використання матеріалів.

20. Який показник визначають для аналізу ритмічності постачання матеріальних ресурсів?

- а) коефіцієнт оборотності запасів;
- б) коефіцієнт співвідношення темпів зростання обсягу виробництва і матеріальних витрат;
- в) коефіцієнт використання матеріалів;
- г) коефіцієнт варіації.

21. Частка від ділення суми матеріальних витрат на обсяг виготовленої продукції характеризує:

- а) матеріаловіддачу;
- б) матеріаломісткість;
- в) питому вагу матеріальних ресурсів у собівартості продукції;
- г) коефіцієнт використання матеріальних витрат.

22. Вихід продукції з однієї гривні витрачених предметів праці – це:

- а) матеріаловіддача;
- б) матеріаломісткість;
- в) матеріальні витрати;
- г) коефіцієнт використання матеріальних витрат.

23. Який узагальнювальний показник ефективності використання матеріальних ресурсів відображає рівень використання матеріальних ресурсів, а також структуру витрат виробництва продукції?

- а) матеріаловіддача;
- б) матеріаломісткість;
- в) питома вага матеріальних ресурсів у собівартості продукції;
- г) прибуток на одну гривню матеріальних витрат.

24. Коефіцієнт використання матеріалів визначається як відношення:

- а) обсягу виробленої продукції до суми фактичних матеріальних витрат;
- б) суми фактичних матеріальних витрат до планових, перерахованих на фактичний випуск продукції;
- в) суми фактичних матеріальних витрат до обсягу виробленої продукції;
- г) суми фактичних матеріальних витрат до собівартості виробленої продукції.

25. Оборотність матеріальних запасів визначається як відношення:

- а) середніх залишків запасів до повної собівартості реалізованої продукції;
- б) повної собівартості реалізованої продукції до середніх залишків матеріальних запасів;
- в) тривалості одного обороту в днях до кількості днів у періоді;
- г) кількості днів у періоді до тривалості одного обороту в днях.

26. Який показник руху трудових ресурсів характеризує надлишковий оборот, тобто питому вагу звільнених без поважних причин?

- а) коефіцієнт обороту з вибуття;
- б) коефіцієнт загального обороту;
- в) коефіцієнт плинності;
- г) коефіцієнт постійності кадрів.

27. Коефіцієнт постійності кадрів (стабільності персоналу) – це відношення:

- а) чисельності прийнятих працівників до середньооблікової чисельності персоналу;
- б) чисельності звільнених працівників до середньооблікової чисельності персоналу;
- в) чисельності працівників, що працювали цілий рік до середньооблікової чисельності персоналу;
- г) суми чисельності прийнятих працівників та тих, які вибули за звітний період до середньооблікової чисельності персоналу.

28. Величина реального фонду робочого часу залежить від зміни факторів:

- а) середньооблікової чисельності працівників; середньорічної продуктивності праці; трудомісткості;
- б) середньооблікової чисельності працівників; середньої кількості днів, відпрацьованих одним працівником; середньої тривалості робочого дня;
- в) середньооблікової чисельності працівників; середньомісячної заробітної плати; середньої тривалості робочого дня;
- г) середньої кількості днів, відпрацьованих одним працівником; середньомісячної заробітної плати; трудомісткості.

29. Методами виміру продуктивності праці є:

- а) натуральні, вартісні, трудові;
- б) продуктивні, непродуктивні;
- в) грошові, виробничі, товарні;
- г) основні, допоміжні.

30. Продуктивність праці визначається як відношення:

- а) загальних витрат робочого часу до обсягу виготовленої продукції;
- б) обсягу виготовленої продукції до середньооблікової чисельності персоналу;
- в) обсягу матеріальних ресурсів до кількості робітників;
- г) обсягу виготовленої продукції до вартості основних засобів.

31. Трудомісткість продукції визначається як відношення:

- а) обсягу виготовленої продукції до загальних витрат робочого часу на виробництво продукції;
- б) витрат робочого часу на виробництво продукції до середньорічної вартості основних виробничих засобів;
- в) загальних витрат робочого часу на виробництво продукції до обсягу виготовленої продукції;
- г) витрат робочого часу на виробництво продукції до середньорічної вартості матеріальних витрат.

32. Якщо виробіток на одного працівника як показник продуктивності праці підвищиться, то трудомісткість:

- а) підвищиться;
- б) знизиться;
- в) залишиться незмінною;
- г) залежить від особливостей підприємства.

33. Середньогодинна продуктивність праці визначається як:

- а) відношення обсягу виготовленої продукції до загальної кількості відпрацьованих усіма робітниками людино-днів;
- б) відношення середньоденної продуктивності праці до середньооблікової чисельності робітників;
- в) відношення обсягу виробленої продукції до загальної кількості відпрацьованих усіма робітниками людино-годин;
- г) відношення обсягу виробленої продукції до середньооблікової чисельності робітників.

34. Товарна продукція відрізняється від валової на:

- а) величину зміни неоплаченої продукції;
- б) величину зміни залишків готової продукції;
- в) величину залишків незавершеного виробництва;
- г) оборотність оборотних засобів.

35. Для визначення темпів змін досліджуваного явища за кожний окремий період, порівняно з попереднім, обчислюють:

- а) базисний індекс;
- б) ланцюговий індекс;
- в) структуру показника;
- г) усі відповіді правильні.

36. Перший етап аналізу обсягу випуску продукції – це:

- а) трендовий аналіз обсягу випуску та реалізації;
- б) аналіз структурних зрушень та їх вплив на зміну обсягу;
- в) аналіз рівномірності та ритмічності випуску продукції;
- г) аналіз якості продукції за показниками сортності.

37. Між обсягом виготовленої продукції та виручкою від реалізації можливе таке співвідношення:

- а) обсяг виготовленої продукції більше виручки від реалізації продукції;
- б) обсяг виготовленої продукції менше виручки від реалізації продукції;
- в) обсяг виготовленої продукції дорівнює виручці від реалізації продукції;
- г) усі відповіді правильні.

38. Показники обсягу виробництва продукції у порівняних цінах розраховуються з метою:

- а) розрахунку середньозважених обсягів виробництва;

- б) усунення впливу фактора інфляції;
- в) визначення нереалізованої продукції;
- г) оцінки ритмічності виробництва.

39. Виконання плану за асортиментом продукції визначається із застосуванням способу:

- а) порівняння;
- б) коефіцієнта варіації;
- в) заліку;
- г) відносних різниць.

40. Коефіцієнт ритмічності випуску визначається як відношення:

- а) планового випуску продукції до фактичного;
- б) фактичного випуску продукції до планового;
- в) фактичного випуску продукції, що зараховується у виконання плану, до планового;
- г) фактичного випуску продукції за звітний період до фактичного випуску продукції за минулий період.

41. Для аналізу впливу зміни структури на результати діяльності підприємства застосовують такі способи:

- а) прямого розрахунку і за середніми цінами;
- б) прямого розрахунку;
- в) коефіцієнтний і за середніми цінами;
- г) за середніми цінами.

42. Відношення обсягу випущеної продукції всіх сортів до вартості продукції, перерахованої в ціни першого сорту, – це:

- а) спосіб оцінки якості за середньозваженою ціною;
- б) спосіб оцінки якості за середнім коефіцієнт сортності;
- в) частка продукції кожного сорту в загальному обсязі випущеної продукції;
- г) спосіб перевідного коефіцієнта.

43. Втрати від браку продукції визначаються як:

- а) сума собівартості забракованої продукції та витрат на виправлення браку;
- б) різниця між загальними витратами на брак і сумою, компенсованою винуватцями браку;
- в) добуток обсягу виробленої продукції та частки витрат на брак у виробничій собівартості продукції;
- г) різниця між виробничою собівартістю і собівартістю забракованої продукції.

44. Загальна вартість недоотриманої продукції в результаті наявності браку визначається як:

- а) сума собівартості забракованої продукції та витрат на виправлення браку;
- б) різниця між загальними витратами на брак і сумою, компенсованою винуватцями браку;

- в) добуток обсягу виробленої продукції та частки витрат на брак у виробничій собівартості продукції;
- г) різниця між виробничою собівартістю продукції та собівартістю забракованої продукції.

45. При поелементному аналізі операційних витрат використовують:

- а) відносні величини ефективності;
- б) відносні величини структури;
- в) відносні величини економії витрат;
- г) усі відповіді правильні.

46. Який показник характеризує ефективність управління витратами?

- а) зменшення витрати на одну гривню товарної продукції;
- б) збільшення суми витрат;
- в) економія суми витрат;
- г) збільшення витрати на одну гривню товарної продукції.

47. Доходи підприємства – це:

- а) збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які зумовлюють зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників);
- б) одна із форм вартості додаткового продукту, що визначається як різниця між реалізаційною ціною продукту та витратами на його виробництво і збут;
- в) зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу);
- г) сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.

48. Який показник визначається як різниця між чистим доходом від реалізації та собівартістю реалізованої продукції?

- а) чистий прибуток;
- б) операційний прибуток;
- в) валовий прибуток;
- г) прибуток від звичайної діяльності.

49. Рентабельність продукції оцінюють за показниками:

- а) валова рентабельність продукції;
- б) операційна рентабельність продукції;
- в) чиста операційна рентабельність продукції;
- г) усі відповіді правильні.

50. Прибуток від реалізації у відсотках до чистого доходу від реалізації продукції характеризує:

- а) рентабельність реалізації;
- б) рентабельність окремих видів продукції;
- в) рентабельність виробництва;
- г) рентабельність майна.

ГЛОСАРІЙ
А

Абсолютні величини – показують, як змінюється показник протягом певного періоду часу або наскільки один порівнянний показник (об'єкт, явище) відрізняється від іншого за певною ознакою в абсолютному виразі.

АВС-аналіз – метод, який дозволяє класифікувати ресурси, бізнес-процеси підприємства залежно від їхньої значущості.

Активна частина основних виробничих засобів – та частина основних виробничих засобів, яка бере безпосередню участь у виробничому процесі та характеризує виробничі можливості підприємства й завдяки цьому забезпечує належний обсяг та якість продукції (робіт, послуг).

Акція – цінний папір, що засвідчує право власника на участь у статутному капіталі акціонерного товариства. Акції належать до пайових цінних паперів і не мають обмеженого терміну обороту.

Аналіз (грец. – розкладання, розчленування) у вузькому розумінні означає уявне або реальне розкладання явища або предмета на складові елементи для їх вивчення.

Аналіз взаємозв'язку «витрати - обсяг - прибуток» (CVP-аналіз) – метод системного дослідження взаємозв'язку витрат, обсягу діяльності та прибутку підприємства.

Аналіз господарської діяльності – 1) система спеціальних знань, що пов'язані з дослідженням економічних явищ і процесів на макрорівні, які відбуваються внаслідок господарської діяльності підприємства; 2) функція управління, що забезпечує виявлення і реалізацію внутрішньогосподарських резервів, науковість розробки планів та обґрунтування управлінських рішень.

Аналіз чутливості прибутку – визначення впливу на прибуток зміни витрат, ціни та обсягу продажу.

Асортимент – спеціалізований перелік найменувань продукції у межах кожної номенклатурної позиції із зазначенням одиниць вимірювання.

Б

Багатовимірний аналіз передбачає порівняння діяльності декількох суб'єктів за широким спектром показників із визначенням еталона та використовується для визначення рейтингу кожного підприємства в сукупності підприємств.

Балансовий спосіб використовують для відображення співвідношень, пропорцій взаємопов'язаних економічних показників у формі балансу (баланси робочого часу, матеріальні, платіжні тощо).

В

Валова продукція характеризує загальний обсяг виробництва продукції та виконаних робіт, послуг, з урахуванням залишків незавершеного виробництва.

Вертикальний аналіз – визначення структурних показників об'єкта дослідження. За допомогою вертикального аналізу порівнюються відносні показники підприємств, що істотно різняться за абсолютними показниками.

Виробнича програма підприємства (план виробництва та реалізації продукції) – система планових завдань із виробництва та доставки продукції споживачам у розгорнутій номенклатурі, асортименті, відповідної якості та у встановлені терміни відповідно до договорів постачання.

Виробничі основні засоби функціонують у сфері матеріального виробництва підприємства.

Витрати підприємства – зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками).

Витрати від звичайної діяльності – витрати підприємства, пов'язані з будь-якою його основною діяльністю, а також з операціями, що їх забезпечують або виникають унаслідок її проведення.

Витрати на одну гривню продукції визначають як відношення планових чи фактичних витрат операційної діяльності до обсягу виробленої (реалізованої) продукції в діючих цінах.

Відносні величини обчислюються шляхом побудови часового ряду, тобто вони характеризують зміну того чи іншого показника в часі у відносному виразі. Здебільшого відносні величини є співвідношення двох абсолютних величин (відсоток виконання плану, темпи зростання тощо).

Г

Господарська діяльність підприємства – суспільно корисна діяльність суб'єктів господарювання щодо систематичного виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, яка здійснюється на постійній основі та передбачає одержання доходу в грошовій, матеріальній або інших формах.

Горизонтальний аналіз – дослідження зміни показників у часі з розрахунками абсолютних і відносних відхилень.

Групування – зведення економічних показників в однорідні групи за певними ознаками з метою систематизації матеріалу для аналітичного опрацювання. Залежно від мети розрізняють: типологічні, структурні та аналітичні групування.

Д

Детермінований факторний аналіз – методика дослідження впливу факторів, зв'язок яких із результативним показником носить функціональний характер, при якому зміна однієї ознаки на певну величину зумовлює зміну іншої ознаки на чітко визначену величину. Це жорстко детермінований зв'язок, в якому спостерігається повна відповідність між причиною і наслідком.

Дисконтна ставка – відсоткова ставка, що використовується для розрахунку теперішньої вартості майбутніх грошових потоків.

Дисконтування – процедура визначення теперішньої вартості майбутніх

грошових потоків з урахуванням фактора часу.

Е

Економічні елементи витрат – сукупність однорідних за економічним змістом видів витрат на виробництво продукції.

Елімінування (лат. *eliminare* – виношу за поріг) – прийом економічного аналізу, що передбачає послідовне вивчення ізольованого впливу дії конкретного фактора на результативний показник при умовній незмінності впливу інших факторів. Елімінування базується на побудові факторної моделі показників, які перебувають у функціональній залежності.

З

Запас міцності – величина, на яку фактичний обсяг продажу перевищує безбитковий обсяг продажу.

Запаси – активи, які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг, а також управління підприємством.

Заробітна плата – винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу.

І

Інвестиції – всі види майнових, матеріальних та інтелектуальних цінностей, вкладених в об'єкти підприємництва та інші види діяльності, внаслідок чого створюється прибуток або досягається певний соціальний ефект.

Інвестиційна діяльність – сукупність операцій з придбання та продажу тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів.

Інвестиційні витрати – витрати з придбання необоротних активів, а також фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів, ліквідація необоротних активів, втрати від неопераційних курсових різниць, уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій, інші втрати.

Інвестиційний портфель – сукупність різних інвестиційних інструментів, які забезпечують розвиток підприємства, одержання додаткового прибутку, диверсифікацію вкладень капіталу.

Інвестиційний проєкт – програма заходів щодо обґрунтування інвестиційної діяльності, обсягу та термінів здійснення прямих інвестицій у певний об'єкт із метою отримання прибутку.

Індексний спосіб ґрунтується на побудові локальних (агрегованих) індексів з послідовною ланцюговою заміною, що дозволяє оцінити у відносному виразі вплив окремих факторів на результативний показник.

К

Капіталізований прибуток характеризує ту суму чистого прибутку, що

спрямована на фінансування приросту активів підприємства.

Класифікація витрат – поділ витрат на класи на основі певних загальних ознак об'єктів.

Коефіцієнт загального обороту персоналу характеризує частку прийнятих і звільнених працівників за період у загальній кількості штатних працівників. Визначають як відношення кількості прийнятих працівників і тих, що вибули до середньооблікової кількості штатних працівників за досліджуваній період.

Коефіцієнт закріплення виробничих запасів характеризує вартість запасів, яка припадає на одну гривню собівартості реалізованої продукції або на чистого доходу.

Коефіцієнт оборотності виробничих запасів показує, скільки разів у середньому поповнювалися виробничі запаси підприємства протягом досліджуваного періоду.

Коефіцієнт обороту з вибуття характеризує питому вагу звільнених працівників незалежно від причин. Визначають як відношення кількості працівників, які вибули за звітний період, до середньооблікової чисельності за цей же період.

Коефіцієнт обороту з прийому характеризує питому вагу прийнятих працівників на роботу. Визначають як відношення кількості прийнятих за період працівників до середньооблікової чисельності за цей же період.

Коефіцієнт плинності характеризує надлишковий оборот робочої сили. Визначають як відношення кількості працівників, які вибули за звітний період з причин, що характеризують надлишковий оборот, до середньооблікової кількості працівників за цей же період.

Коефіцієнт постійності кадрів характеризує стабільність складу персоналу підприємства. Визначають як відношення кількості працівників, які перебували в обліковому складі весь період до середньооблікової кількості працівників за цей же період.

Конкурентоспроможність продукції – сукупність споживчих властивостей конкретного виробу, яка характеризує його відмінність від виробу-конкурента за рівнем відповідності суспільним потребам, а також з урахуванням витрат на їх задоволення.

Компаундування – збільшення початкової суми шляхом нарахування відсотків за певний період, тобто визначення майбутньої вартості грошей.

М

Маржинальний дохід – різниця між сукупним доходом (виручка від реалізації) та змінними витратами.

Матеріальні ресурси – сукупність предметів праці, що використовуються в господарській діяльності для виробництва готової продукції, виконання робіт, послуг. До матеріальних ресурсів належить сировина, основні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріали.

Матеріаловіддача характеризує вихід продукції з кожної гривні спожитих матеріальних ресурсів (сировини, матеріалів, палива, енергії тощо).

Матеріаломісткість відображає вартість матеріальних витрат на одну гривню валової продукції.

Матеріальні витрати – сукупність матеріальних ресурсів, що використані у процесі виробництва.

Метод економічного аналізу господарської діяльності – науковий спосіб вивчення господарської діяльності підприємства, який реалізується в його методиці. Це сукупність прийомів і способів дослідження господарської діяльності підприємства шляхом виявлення та визначення взаємозв'язку і зміни його параметрів, кількісного та якісного вимірювання впливу окремих факторів та їхньої сукупності на цю зміну.

Методика економічного аналізу господарської діяльності – сукупність методів, прийомів і способів, які визначають алгоритм процесу проведення аналізу у визначеній послідовності для досягнення поставленої мети.

Н

Невиробничі основні засоби – засоби невиробничої сфери (житлові будинки, об'єкти соціально-культурного та побутового призначення, які перебувають на балансі підприємства).

Необоротні активи – ресурси, які утримуються підприємством більше дванадцяти місяців або операційного циклу (якщо він перевищує дванадцять місяців) із метою отримання в майбутньому економічних вигод, пов'язаних з їх використанням.

Непрямі витрати – витрати, які неможливо розрахувати за окремими видами продукції за ознакою прямої приналежності, оскільки вони пов'язані з виготовленням декількох видів продукції або з різними стадіями обробки. Вони утворюють комплексні статті калькулювання, що відрізняються функціональною роллю у виробничому процесі.

Номенклатура – перелік продукції однакового технічного й виробничого призначення, товарів масового споживання, робіт, послуг, представлений у плані самостійною позицією. Цей перелік найменувань виробів здійснюється із зазначенням кодів згідно з класифікацією видів економічної діяльності.

Норматив запасів – мінімальна величина виробничих запасів, необхідних для забезпечення безперервності виробництва й реалізації продукції та розрахунків за неї.

О

Облігації належать до класу боргових цінних паперів, які є зобов'язаннями емітента, розміщеними на фондовому ринку з метою запозичення грошей на певних умовах. За способом виплати відсотків, розрізняють: облігації з нульовим купоном; облігації з фіксованою купонною ставкою; облігації з плаваючою купонною ставкою.

Одновимірний аналіз – порівняння одного чи декількох показників за одним об'єктом чи декількома об'єктами за одним показником.

Оновлення асортименту – процес заміни застарілих зразків на більш сучасні та досконалі або випуск принципово нової продукції.

Оптимальний обсяг замовлення визначається величинами приросту складських витрат і зниження витрат на придбання, а найменше значення цих витрат відповідає оптимальному обсягу замовлення.

Операційний важіль – таке співвідношення постійних і змінних витрат, яке забезпечує більш високий процент зростання прибутку, ніж відповідний процент приросту обсягу продажу.

Опціон – право вибору способу, форми, обсягу, техніки виконання зобов'язання, наданого одній зі сторін в умовах договору (контракту). Цей критерій дозволяє (в інтересах інвестора) врахувати низку допущень, що впливають на рекомендації з ухвалення рішення.

Організація аналізу господарської діяльності на підприємстві передбачає цілеспрямовану діяльність щодо впорядкування та вдосконалення методики й техніки аналізу, процесів збору первинної аналітичної інформації, її обробки, узагальнення та отримання аналітичних результатів, необхідних для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Основні засоби – матеріальні активи, які перебувають у розпорядженні підприємства для використання в процесі виробництва, здачі в оренду або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання яких становить більше одного року.

II

Період обороту виробничих запасів показує період часу, протягом якого виробничі запаси трансформуються в кошти.

Показники рентабельності – система відносних показників, які характеризують спроможність підприємства акумулювати необхідний прибуток у процесі своєї господарської діяльності та визначають загальну ефективність використання активів і вкладень капіталу.

Порівняння – зіставлення аналітичних показників із метою визначення загальних і специфічних ознак економічних явищ, тенденцій і закономірностей їх розвитку, початковий етап реалізації цільової функції.

Прибуток – позитивна форма фінансових результатів діяльності підприємства у вигляді суми, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати. Прибуток є джерелом формування фінансових ресурсів підприємства.

Продуктивність праці – узагальнювальний показник ефективності використання робочої сили, що характеризує співвідношення результатів праці та затрат праці.

Програмне забезпечення аналізу господарської діяльності підприємства являє собою комплекс спеціально розроблених програмних продуктів для проведення аналітичних досліджень, які забезпечують системність і комплексність, максимальну оперативність, багатоваріантність і значущість для управління отриманої за результатами аналізу інформації.

Прибуток на 1 гривну матеріальних витрат характеризує прибутковість матеріальних витрат. Цей показник визначають як відношення прибутку від реалізації продукції до суми матеріальних витрат.

Прямі витрати – економічно однорідні витрати, що відносяться на

собівартість конкретного виду продукції прямо, безпосередньо у відповідності до обґрунтованих норм. До них відносять прямі матеріальні витрати, пряму заробітну плату та інші, які можуть бути безпосередньо віднесені на конкретний об'єкт витрат.

Питома матеріаломісткість – характеристика матеріальних витрат на випуск одиниці конкретної продукції.

Р

Реалізована продукція – товарна продукція, яку відвантажено за межі підприємства за певний період.

Реальні інвестиції – вкладання капіталу в будівництво, оновлення матеріально-технічної бази підприємства, модернізацію та придбання основних засобів і нематеріальних активів, інших товарно-матеріальних цінностей.

Резерви – невикористанні можливості зростання та вдосконалення виробництва, поліпшення його економічних результатів.

Результативний показник – об'єкт дослідження, який змінюється під впливом певних факторних показників і характеризує наслідок зміни.

Рентабельність – відносна характеристика фінансового результату діяльності підприємства, що комплексно відображає ефективність використання ним матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Ритмічність випуску продукції – виробництво продукції відповідно до встановленого графіка за певний період часу.

Ритмічність виробництва – збалансована діяльність, яка сприяє ритмічному виробництву продукції, виконанню зобов'язань перед покупцями.

С

Середні величини використовуються в аналізі для виявлення загальної характеристики явищ і процесів, а також для розрахунку кількісного значення якісного фактора впливу.

Собівартість – вартісна оцінка продукції на базі вартості сировини, матеріалів, палива, енергії, праці та інших ресурсів, що споживаються в процесі її виробництва. Розрізняють собівартість виробничу та реалізованої продукції.

Спосіб абсолютних різниць передбачає розрахунок абсолютного відхилення між звітними й базовими факторними показниками, які підставляють до моделі результативного показника. При цьому для визначення впливу кількісного показника абсолютне відхилення по ньому поєднують із базисним значенням якісного фактора, а для визначення впливу якісного фактора абсолютну різницю за цим показником поєднують із звітним значенням кількісного фактора.

Спосіб відносних різниць ґрунтується на розрахунку відносних відхилень фактичних показників звітного періоду від базового періоду. Величина впливу кожного фактора визначається множенням відхилення зміни даного фактора на базисну величину результативного показника з урахуванням впливу попередніх факторів.

Спосіб ланцюгових підстановок передбачає послідовну заміну базисної

величини кожного факторного показника на фактичну величину (показники звітного періоду) та порівняння результатів кожного наступного розрахунку з попереднім, що дає змогу визначити величину впливу окремих факторів на результативний показник.

Спожитий прибуток – частина чистого прибутку, використана на виплати учасникам підприємства (власникам і персоналу), на соціальні програми або інші цілі підприємства.

Стохастичний аналіз – методика дослідження факторів, зв'язок яких із результативним показником є неповним, ймовірним і кореляційним. При кореляційній залежності зміна аргументу може дати декілька значень приросту функції залежно від поєднання інших факторів, що визначають цей показник.

Т

Технічна озброєність праці визначається як відношення активної частини основних виробничих засобів до середньооблікової чисельності працівників основної діяльності.

Товарна продукція характеризує обсяг виробництва повністю завершених і готових до продажу продукції, робіт, послуг, без урахування незавершеного виробництва.

Точка безбитковості – такий обсяг діяльності, при якому сукупні доходи дорівнюють сукупним витратам.

Трендовий аналіз – визначення тренду (основної тенденції в динаміці показників) за інформацією кількох періодів. Цей прийом дозволяє здійснювати екстраполяцію (прогнозування) економічних показників на наступні періоди, проводити перспективний аналіз.

Трудові ресурси (персонал) підприємства – сукупність працівників, які одержали необхідну професійну підготовку та (або) мають практичний досвід і навички роботи й забезпечують господарську діяльність підприємства.

Трудомісткість праці є оберненим показником продуктивності праці, що характеризує кількість робочого часу, витраченого на виробництво одиниці продукції. Розрізняють нормативну, планову, фактичну трудомісткість.

Ф

Фактор – рушійна сила, причина будь-якого процесу, який відбувається на підприємстві.

Факторний аналіз – методика комплексного й системного вивчення та кількісного виміру впливу окремих факторів на розмір результативного показника.

Факторна система – сукупність факторних і результативних показників, пов'язаних певною залежністю.

Фінансові витрати – витрати на проценти (за користування отриманими кредитами, за випущеними облігаціями, за фінансовою орендою, втрати від спільної діяльності, інші втрати від фінансових операцій тощо).

Фінансові інвестиції розглядаються як активна форма ефективного використання тимчасово вільного капіталу чи як інструмент реалізації

стратегічних цілей, пов'язаних із диверсифікованістю операційної діяльності підприємства. Це довгострокові фінансові вкладення в різні фінансові інструменти, переважно в цінні папери з метою одержання прибутку.

Фонд оплати праці – сума коштів, яка потрібна для оплати праці. Він включає в себе основну й додаткову заробітну плату персоналу підприємства, інші заохочувальні та компенсаційні виплати (крім тих, які в законодавчо встановленому порядку до фонду оплати праці не входять, наприклад, допомоги та виплати, які здійснюються за рахунок спеціальних фондів і фондів соцстрахування, матеріальна допомога разового характеру та ін.).

Фондовіддача – показник, який характеризує, скільки продукції у вартісному виразі вироблено на одиницю вартості виробничих основних засобів підприємства. Фондовіддача визначається як відношення вартості валової продукції за досліджуваний період до середньої вартості основних виробничих засобів за цей період.

Фондоозброєність показує, яка частина вартості основних засобів припадає на одного працівника підприємства. Визначається як відношення середньої вартості основних виробничих засобів за досліджуваний період до середньооблікової чисельності працівників підприємства.

Фондомісткість – показник, обернений до фондівіддачі, який характеризує середню вартість основних виробничих засобів, залучених для виробництва валової продукції вартістю в одну гривню. Фондомісткість визначається як відношення середньої вартості основних виробничих засобів за досліджуваний період до вартості валової продукції за цей період.

Фондорентабельність розраховується як відношення річної суми прибутку, одержаного від основної діяльності, до середньорічної вартості основних виробничих засобів.

Ч

Чистий прибуток – остаточний фінансовий результат, який кількісно визначають як суму прибутку до оподаткування, податку на прибуток і прибутку від припиненої діяльності після оподаткування.

Чиста приведена вартість (NPV) – різниця між теперішньою вартістю майбутніх чистих грошових надходжень та сумою інвестиційних витрат за проектом (чисті інвестиції).

Чисті грошові надходження (NCI) – різниця між усіма грошовими надходженнями за визначений період і грошовими витратами підприємства за цей самий період (або сума чистого прибутку й амортизації).

Я

Якість продукції – сукупність властивостей і характеристик продукції, яка забезпечує задоволення встановлених або передбачуваних потреб.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Адлер О. О., Лесько О. Й. Аналіз господарської діяльності : навч. посіб. : Вінниця : ВНТУ, 2019. 118 с.
2. Аналіз господарської діяльності: теорія, методика, розбір конкретних ситуацій : навч. посіб. / за заг. ред. К. Ковальчук. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 328 с.
3. Аналіз господарської діяльності : навч. посіб. / Г. В. Даценко та ін. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2021. 416 с.
4. Демиденко С. Л. Аналіз господарської діяльності : навч. посіб. Черкаси : ЧДТУ, 2020. 199 с.
5. Кіндрацька Г. І., Загородній А. Г., Кулиняк Ю. І. Аналіз господарської діяльності. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. 156 с.
6. Стецюк Л. С., Жук В. М., Бездушна Ю. С. Методичні рекомендації з аналізу господарської діяльності сільськогосподарських підприємств : практичний посібник. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 40 с.
7. Palepu, K.G., Healy, P. ., Wright, S., Bradbury, M., & Coulton, J. (2020). Business analysis and valuation: Using financial statements. Cengage AU.

Додаткова:

1. Єршова Н. Ю., Портна О. В. Аналіз господарської діяльності: теорія та практикум : навч. посіб. Львів : Видавництво «Магнолія», 2020. 312 с.
2. Іваненко В. О., Новіченко Л. С. Аналіз господарської діяльності (практикум) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів економ. спец. Київ : ТОВ «Август Трейд», 2016. 164 с.
3. Кулик А. В. Теорія економічного аналізу : навч. посіб. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2018. 452 с.
4. Методика ExpressAnalysis від YouControl. URL: <https://youcontrol.com.ua/contractor/express-analysis/method/>
5. Микитюк В. М., Паламарчук Т. М., Русак О. П. Основи економічного аналізу : навч.- метод. посіб. Житомир : Рута, 2018. 440 с.
6. Москвін С. О. Господарський аналіз : навч. посіб. Київ : Лібра, 2018. 366 с.
7. Мулик Т. О., Материнська О. А., Пльонсак О. Л. Аналіз господарської діяльності : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 288 с.
8. Полінкевич О. М., Волинець І. Г. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 336 с.
9. Тігова Т. М., Селіверстова Л. С., Процюк Т. Б. Аналіз фінансової звітності : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 268 с.
10. Тютюнник Ю. М., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник С. В. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Полтава : Видавництво ПП «Астроя», 2020. 434 с.

Інформаційні ресурси:

1. Сайт Гільдії інвестиційних та фінансових аналітиків. URL: www.gifa.ru
2. Сайт Європейського банку реконструкції та розвитку. URL: www.ebrd.com
3. Сайт Міжнародного центру перспективних досліджень. URL: www.icps.kiev.ua
4. Сайт Українського товариства фінансових аналітиків. URL: <http://usfa-ua.org>.
5. Сайт Фінансовий аналітик-сервіс. URL: https://cfo.ua/pro_kompaniyu#rec153032204.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз господарської діяльності : навч. посіб. / за заг. ред. І. В. Семенко, Т. Д. Косової. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 384 с.
2. Економічний аналіз : навч. посіб. / наук. ред. М. Г. Чумаченко. Київ : КНЕУ, 2008. 540 с.
3. Економічний аналіз : навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса : ОНЕУ, ротاپронт, 2015. 310 с.
4. Єгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз : навч. посіб. Полтава : РВВД ПДАА, 2018. 290 с.
5. Кіндрацька Г. І., Білик М. С., Загородній А. Г. Економічний аналіз : підручник / за ред. проф. А. Г. Загороднього. Київ : Знання, 2008. 487 с.
6. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. Економічна діагностика : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 318 с.
7. Серединська В. М., Загородна О. М., Федорович Р. В. Економічний аналіз : навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2010. 592 с.
8. Черниш С. С. Економічний аналіз : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 312 с.

Навчальне видання
(українською мовою)

ПУШКАРЬ ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА
ПРОСКУРІНА НЕЛЯ МИКОЛАЇВНА

АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності «Облік і оподаткування»
освітньо-професійної програми «Облік і аудит»

Рецензент *А. П. Куцик*

Відповідальний за випуск *Н. М. Проскуріна*

Коректор *І. В. Пушкарь*